

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΘΕΜΑ : Η στάση των ενηλίκων απέναντι στο Θάνατο.

Μετέχουσα σπουδάστρια :
Παπαλαμπροπούλου Μαρία

Υπεύθυνη Καθηγήτρια :
Πανταζάκα Αθανασία

Πτυχιακή εργασία για την λήψη του πτυχίου από το τμήμα
Κοινωνικής Εργασίας της σχολής Επαγγελμάτων Υγείας Και
Πρόνοιας του Ανώτατου Τεχνολογικού Ιδρύματος (Α.Τ.Ε.Ι)
Πάτρας

Πάτρα, Σεπτέμβριος 2005

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ.....	σελ.3
ΑΦΙΕΡΩΣΗ.....	σελ.4

Κεφάλαιο I

1.1 Εισαγωγή.....	σελ.5
1.2 Το πρόβλημα.....	σελ.7
1.3 Σκοπός μελέτης.....	σελ.9
1.4 Ορισμοί όρων.....	σελ.10

Κεφάλαιο II

2. Ο θάνατος, μια ιστορική αναδρομή από την πρωτόγονη εποχή μέχρι σήμερα.

2.1. Πρωτόγονη εποχή.....	σελ.14
2.2 Αρχαιότητα- Ομηρική εποχή.....	σελ.15
2.3 Ο θάνατος σήμερα.....	σελ.17

3. Θρησκειολογία και θάνατος.

3.1 Χριστιανισμός.....	σελ.20
3.2 Βουδισμός.....	σελ.22
3.3 Ινδουισμός.....	σελ.22
3.4 Ισλαμισμός.....	σελ.23
3.5 Ιουδαϊσμός- Εβραϊκή θρησκεία.....	σελ.24

4. Θανατολογία

4.1 Ένα καινούριο κίνημα.....	σελ.25
4.2 Αντιλήψεις για το θάνατο.....	σελ.27
4.3 Τρόποι μελέτης των στάσεων και αντιλήψεων για το θάνατο-προβληματισμοί.....	σελ.31

5. Γιατί φοβόμαστε το θάνατο..... σελ.34

6. Η θεωρία των στάσεων.

6.1 Στάση.....	σελ.38
6.2 Δομή και σκοπιμότητα των στάσεων.....	σελ.41
6.3 Οι τρεις διαστάσεις των στάσεων.....	σελ.42
6.4 Διαμόρφωση και αλλαγή των στάσεων.....	σελ.44

Κεφάλαιο III

7.Μεθοδολογία.

7.1 Σκοπός έρευνας.....	σελ.45
7.2 Ερωτήματα- Υποθέσεις έρευνας.....	σελ.46
7.3 Δειγματοληψία και πλαίσια μελέτης.....	σελ.47
7.4 Τρόπος ανάλυσης πληροφοριών.....	σελ.47
7.5 Εργαλείο έρευνας.....	σελ.47

7.6 Αξιοπιστία και εγκυρότητα της έρευνας	σελ.48
7.7 Αποτελέσματα της έρευνας	σελ.50

Κεφάλαιο IV

Συμπεράσματα	σελ.95
Αντί επιλόγου.....	σελ.97
Βιβλιογραφία	σελ.98
Παράρτημα	σελ.101

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούν τα ονόματα των ανθρώπων εκείνων που συνέβαλλαν είτε με την ψυχολογική τους υποστήριξη είτε με τις πολύτιμες συμβουλές τους, ώστε να πραγματοποιηθεί η μελέτη αυτή. Ευχαριστώ θερμά την κα Πανταζάκα Αθανασία για την καθοδήγηση της καθ'όλη τη διάρκεια της διεξαγωγής της πτυχιακής. Την κα Νίκου Μαρία για την ψυχολογική και ηθική της υποστήριξη αλλά και για τη βοήθεια που με τόση ευχαρίστηση μου προσέφερε. Κυρίως όμως θα ήθελα να εκφράσω ευγνωμοσύνη μου απέναντι στα πρόσωπα των γονιών και της αδελφής μου που στάθηκαν δίπλα μου, υπομονετικά όλα αυτά τα χρόνια.

*Στη μνήμη του πολυαγαπημένου μου παππού
Αντωνίου Ανδρέα.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διερεύνηση των αντιλήψεων των ενηλίκων για το γεγονός του θανάτου και του τέλους της ζωής δεν αποτελεί δημοφιλή θέμα στην περιοχή της έρευνας. Με την διεξαγωγή της έρευνας αυτής θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τις αντιλήψεις των ενηλίκων για το θάνατο. Ο όρος «ενήλικας» συμπεριλαμβάνει έναν πολύ μεγάλο αριθμό ατόμων αφού η ενήλικη ζωή ξεκινά από το 18^ο έτος μέχρι την κατάληξη του ατόμου. Για τον λόγο αυτό θα χωρίσουμε την ενήλικη ζωή σε τρία στάδια, το στάδιο της νεαρής ενήλικης ζωής (18-29), της μέσης ενήλικης ζωής (30-54), και της ύστερης ενήλικης ζωής (55+...). Το δείγμα της έρευνας θα περιλαμβάνει τα άτομα της μέσης και ύστερης ενήλικης ζωής που αποτελούν το εκπαιδευτικό προσωπικό στο Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Πατρών στη Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας και τα άτομα της ίδιας ηλικιακής φάσης που αποτελούν το ιατρικό προσωπικό στο Γενικό Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο του Ρίου.

Γενικός σκοπός της έρευνας αυτής είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των ατόμων που βιώνουν τη μέση και ύστερη ενήλικη ζωή και η διαφοροποίηση των αντιλήψεων αυτών από διάφορους παράγοντες. Συγκεκριμένοι στόχοι της έρευνας είναι: α) να μελετηθεί κατά πόσο η κατάσταση της υγείας ενός ατόμου επηρεάζει τον τρόπο που αντιμετωπίζει το γεγονός του θανάτου, πως αντιμετωπίζει τον θάνατο ένας υγιής και πως ένας ασθενής. β) να εξετασθεί αν η οικογενειακή κατάσταση καθώς και το φύλο τους επηρεάζουν και διαφοροποιούν τη στάση των ανθρώπων σχετικά με το τέλος της ζωής γ) να διαπιστωθεί αν η οικονομική κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωση των απόψεων τους σχετικά με το θάνατο δ) να μελετηθεί αν τα άτομα με την εισοδο τους στη μέση ενήλικη ζωή σκέφτονται τον θάνατο και αν αναφέρονται σε αυτόν στις διάφορες συζητήσεις που κάνουν με τα άτομα του οικογενειακού και κοινωνικού τους περιγύρου ε) να εξετασθεί αν η πίστη στο θεό και στη θρησκεία επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτονται σχετικά με το τέλος της ζωής στ) να μελετηθεί αν τα άτομα αυτά θα απευθύνονταν για συμβουλευτική και ψυχολογική στήριξη σε κάποιον επαγγελματία Κοινωνικό Λειτουργό σε περίπτωση που δεν θα μπορούσαν να ξεπεράσουν το Θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου αλλά και στην περίπτωση που το φαινόμενο του Θανάτου επηρέαζε την ψυχρόσυνθεσή τους.

Στο θεωρητικό μέρος, στο κεφάλαιο Α της παρούσας εργασίας θα γίνει μια σύντομη αναφορά στο πως η μελέτη των στάσεων και των αντιλήψεων για το θάνατο προέκυψε ως ένα ενδιαφέρον θέμα στο χώρο της θανατολογίας. Θα γίνει μια ιστορική ανασκόπηση ξεκινώντας από τις πρωτόγονες κοινωνίες όπου ο θάνατος ερμηνευόταν ως τη μετάβαση από τη μια φάση της ζωής στην άλλη και επέρχονταν είτε από αμέλεια του νεκρού, είτε από μάγια που κάποιος έστρεψε προς τον νεκρό, είτε γιατί ο νεκρός καταπάτησε κάποιον

ιερό νόμο. Έπειτα θα μεταβούμε στην αρχαιότητα όπου ο θάνατος λατρευόταν ως θεός αλλά το γεγονός του θανάτου έφερε μαζί του την εξαθλίωση, την στέρηση και τον υποβιβασμό και θα καταλήξουμε στην εικόνα του γεγονότος σήμερα, με την εμπορευματοποίηση και τον διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης του.

Θα γίνει μια αναφορά στο θάνατο ως κίνητρο για θρησκευτικό στοχασμό θα γνωρίσουμε δηλαδή την θρησκευτική εικόνα του θανάτου. Ποια είναι η απεικόνιση του φαινομένου αυτού από το διάφορα θρησκευτικά δόγματα.

Στη συνέχεια θα καταγράψουν οι αντιλήψεις για το θάνατο όπως αυτές εκφράστηκαν από διάφορους θανατολόγους όπως οι Kalish, Corr, Vargo και Black. Καθώς και τις ψυχολογικές αντιδράσεις των ανθρώπων απέναντι στην απώλεια που επιφέρει ο θάνατος αλλά και τους τρόπους αντιμετώπισής του.

Στο επόμενο κομμάτι της βιβλιογραφικής επισκόπησης θα καταγραφούν οι λόγοι για τους οποίους ο Θάνατος σήμερα αποτελεί "ταμπού" για την κοινωνία μας και ποιους φόβους αντιμετωπίζουμε όταν σκεφτόμαστε το φαινόμενο του Θανάτου. Εάν μπορούμε να νικήσουμε τους φόβους αυτούς και να συμφιλιωθούμε με την ιδέα του Θανάτου.

Ολοκληρώνοντας με τη θεωρητική μελέτη θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη περιγραφή σχετικά με τη θεωρία των στάσεων, όπως αυτή εκπονήθηκε από διάφορους μελετητές και επιστήμονες της Ψυχολογίας. Τι ορίζεται δηλαδή ως την Ψυχολογία και σε ποιο βαθμό μπορεί αν επηρεάσει τον κεντρικό άξονα της ψυχοσύνθεσης του ατόμου. Επιπροσθέτως θα καταγραφούν οι διαστάσεις και η σκοπιμότητα των στάσεων αλλά και οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να διαμορφωθούν και να διαφοροποιηθούν οι στάσεις των ανθρώπων.

1.2 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Είναι γεγονός ότι ο Θάνατος απασχόλησε και απασχολεί όλες τις κοινωνίες και κοινωνικές ομάδες που υπήρξαν από τη γέννηση και δημιουργία της Γης μέχρι και σήμερα, αφού ο Θάνατος και το τέλος της ζωής αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης, είναι το φυσικό αποτέλεσμα όλων των ζωντανών οργανισμών. Ο ερχομός του μπορεί να επέλθει απρόσμενα και απροειδοποίητα κάποιες φορές ενώ άλλες μπορεί να αποτελέσει μια αναμενόμενη κατάσταση σε κάθε περίπτωση όμως ο Θάνατος αποτελεί ένα πολύ δυσάρεστο γεγονός.

Πέραν όμως από το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει ο Θάνατος, έχει απασχολήσει από τα πανάρχαια χρόνια ακόμα, την Ποίηση, την Λογοτεχνία και τις Τέχνες, τόσο στον Ελλαδικό χώρο όσο και παγκοσμίως αποτελώντας έτσι πηγή έμπνευσης για πολλούς καλλιτέχνες που δημιούργησαν αξιόλογα έργα με κύριο θέμα τους το Θάνατο.

Δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και να μην αναφέρουμε όμως και τον καταλυτικό ρόλο που κατέχει η Θρησκεία στη διαμόρφωση της ιδέας των ανθρώπων για το τέλος της ζωής. Οι θρησκευτικές αντιλήψεις που υιοθετούν οι άνθρωποι καθορίζουν κι διαμορφώνουν την εικόνα του Θανάτου και την αντιμετώπιση του πένθους. Υπάρχουν όμως πολλά σημεία όπου διαφοροποιείται ο τρόπος ερμηνείας και αντίληψης του Θανάτου στις διάφορες θρησκείες. Ωστόσο είναι κοινά αποδεκτό πως η πίστη μας σε κάτι ανώτερο σε συνδυασμό με την εξωτερική της θλίψης μας. Βοηθάει τα άτομα να αντιμετωπίσουν το θάνατο και να ολοκληρώσουν ομαλά την πένθιμη περίοδο. Όταν κάποιος αντιμετωπίζει το θάνατο βρίσκεται μόνος του απέναντι του. Στη δύσκολη αυτή χρονική περίοδο όπου το άτομο προσπαθεί να συνειδητοποιήσει και να ξεπεράσει το γεγονός αυτό, η πίστη στο Θεό μπορεί να τον βοηθήσει και να τον τροφοδοτήσει με δύναμη και ελπίδα. (Kirpal, 1972 σελ. 281)

Ωστόσο η σημερινή πραγματικότητα έχει παρερμηνεύσει και αλλοιώσει την εικόνα του Θανάτου. Βασικός λόγος είναι η τεχνολογική πρόοδος που μας κάνει να πιστεύουμε και να ελπίζουμε ότι μπορούμε να πραγματοποιήσουμε το οτιδήποτε τώρα πια. Βέβαια έχουμε νικήσει αρκετά θανατηφόρα νοσήματα, την μη αναστρέψιμη όμως κατάσταση του Θανάτου δεν μπορούμε να τη νικήσουμε. Η σύγχρονη τεχνοκρατική κοινωνία, με όλα τα μέσα που διαθέτει έκανε το γεγονός του Θανάτου πιο μοναχικό, μηχανικό και απάνθρωπο. Η πρόοδος των επιστημών και κυρίως της Ιατρικής γνωστοποίησε στους ανθρώπους την ιδέα της επιβράδυνσης του Θανάτου. Τα αποτελέσματα συνοψίζονται στην εξάλειψη των αξιών και στον περιορισμό του ρόλου της Πίστης και της Ελπίδας απέναντι στο γεγονός του Θανάτου.

Πέραν όμως από την τεχνολογική πρόοδο των ημερών μας υπάρχουν και άλλοι λόγοι για τους οποίους ο Θάνατος είναι ένα θέμα που αρκετοί από εμάς αποφεύγουν να μιλούν και να συζητούν. Η αστικοποίηση και η απομόνωση των ατόμων που ζουν στις μεγαλουπόλεις παραποιεί και αλλάζει τις εμπειρίες της ανθρώπινης ζωής από τη γέννηση μέχρι την κατάληξη.

Σχετικά με τις στάσεις των ενηλίκων για το Θάνατο, είναι ένα θέμα που δεν αποτελεί μια δημοφιλή περιοχή έρευνας, αφού η επιστήμη της Ψυχολογίας άρχισε μελέτες για το θέμα αυτό περίπου το 1950.

1.3 ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Γενικός σκοπός της έρευνας αυτής είναι η διερεύνηση των στάσεων των ατόμων που βιώνουν τη μέση ενήλικη ζωή, θα αντιμετωπίσουμε τους ενήλικες όχι ως μια ενιαία ηλικιακή ομάδα, αλλά αναγνωρίζοντας σε αυτούς τις διάφορες αναπτυξιακές φάσεις. Έχοντας αυτό ως δεδομένο, η παρούσα μελέτη θα ασχοληθεί με τις στάσεις των ενηλίκων που βρίσκονται στη μέση ενήλικη ζωή (30-54) αφού η διαίρεση της ενήλικης ζωής γίνεται σε τρία στάδια. 1^ο Νεαρή Ενήλικη Ζωή (18-29), 2^ο Μέση Ενήλικη Ζωή (30-54) και 3^ο Ύστερη Ενήλικη Ζωή (55+). Η έρευνα θα είναι συγκριτική και το δείγμα της θα περιλαμβάνει τα άτομα της μέσης και ύστερης ενήλικης ζωής που εργάζονται στο Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Πατρών και στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο Ρίου. Με τον τρόπο αυτό θα διερευνηθεί εάν και κατά πόσο διαφοροποιείται η στάση των ενηλίκων που έχουν άμεση επαφή με το Θάνατο στον εργασιακό τους χώρο (νοσοκομείο). Η έρευνα θα εστιαστεί στη μελέτη των στάσεων δυο διαφορετικών εργασιακών χώρων. Σκοπός της έρευνας είναι να εξεταστεί η γνώση, η συμπεριφορά και τα συναισθήματα των εργαζομένων απέναντι στο Θάνατο. Η επιλογή έγινε προκειμένου μπορούν να συγκριθούν οι απόψεις των δύο δειγμάτων. Η ακριβής σύγκριση έγκειται στο ότι, οι ιατροί έρχονται σε άμεση επαφή με το φαινόμενο του θανάτου, αντίθετα οι εκπαιδευτικοί του ΑΤΕΙ Πατρών και συγκεκριμένα της ΣΕΥΠ έχουν ως αντικείμενο εργασίας, την εκπαίδευση των σπουδαστών.

Θα μελετηθούν επίσης και οι λόγοι της διαφοροποίησης των στάσεων αυτών από διάφορους παράγοντες. Συγκεκριμένοι στόχοι της έρευνας είναι:

α) να μελετηθεί κατά πόσο η κατάσταση της υγείας ενός ατόμου επηρεάζει τον τρόπο που αντιμετωπίζει το γεγονός του θανάτου, πως αντιμετωπίζει τον θάνατο ένας υγιής και πως ένας ασθενής.

β) να εξετασθεί αν η οικογενειακή κατάσταση καθώς και το φύλο τους επηρεάζουν και διαφοροποιούν τη στάση των ανθρώπων σχετικά με το τέλος της ζωής

γ) να διαπιστωθεί αν η οικονομική κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωση των απόψεων τους σχετικά με το θάνατο

δ) να μελετηθεί αν τα άτομα με την είσοδο τους στη μέση ενήλικη ζωή σκέφτονται τον θάνατο και αν αναφέρονται σε αυτόν στις διάφορες συζητήσεις που κάνουν με τα άτομα του οικογενειακού και κοινωνικού τους περίγυρου

ε) να εξετασθεί αν η πίστη στο θεό και στη θρησκεία επηρεάζει τον τρόπο που σκέφτονται σχετικά με το τέλος της ζωής

στ) να μελετηθεί αν τα άτομα αυτά θα απευθύνονταν για συμβουλευτική και ψυχολογική στήριξη σε κάποιον Κοινωνικό Λειτουργό σε περίπτωση που η ιδέα του Θανάτου θα είχε αντίκτυπο στην ψυχοσύνθεσή τους.

1.4 ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

ΘΑΝΑΤΟΣ

"Ο Θάνατος (αγγλ. Death, γαλλ. Mort, γερμ. tod) το συνταρακτικότερο γεγονός της φύσης, ήταν φυσικό να αποτελέσει ένα από τα κεντρικά αντικείμενα της επιστημονικής έρευνας, της Θρησκευτικής σκέψης, του Φιλοσοφικού στοχασμού και της Τέχνης. Ο Θάνατος συχνά ορίζεται, υπεραπλουστευτικά, ως απουσία ζωής και αντιμετωπίστηκε πάντοτε από τον άνθρωπο ως κάτι μυστηριώδες, δημιουργώντας προλήψεις και ασκώντας μεταφυσική γοητεία" (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα τόμος 27, σελ 272)

"Θάνατος είναι η τελευταία φάση της εξέλιξης, ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης, ανάπτυξης και εξέλιξης. Είναι η φυσική κατάληξη του κύκλου της ζωής του ανθρώπου" Ross (1988, σελ 11)

"Ο Θάνατος είναι η φυσική απόληξη της εξατομικευμένης ζωής, ο οριστικός αφανισμός της." (Δοντάς 1981)

"Οριστικό τέλος της ζωής των ανθρώπων και των ζώων με το σταμάτημα των λειτουργιών του σώματος και του πνεύματος"(Κριαράς, Νέο Ελληνικό Λεξικό, 1995)

"Θάνατος είναι η τελειωτική παύση όλων των λειτουργιών και εκδηλώσεων της ζωής. Είναι δηλ. η κατάργηση των ιστών του σώματος και

των λειτουργιών που εξαρτώνται απ' αυτά σύμφωνα με τον Πολίτη (1962, τόμος 6, σελ 442)

“Οριστική διακοπή όλων των βιολογικών λειτουργιών ενός φυτικού ή ζωικού οργανισμού. Το τέλος της ζωής” (Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Γλώσσας, 1998)

Ιατρικά “ο Θάνατος ορίζεται σαν μια επεξεργασία (όχι γεγονός) δηλ. προοδευτικές αλλαγές αποτέλεσμα των οποίων είναι η οριστική διακοπή της λειτουργίας του εγκεφάλου, που μπορεί να βεβαιωθεί στο ηλεκτροεγκεφαλογράφημα ως ευθεία γραμμή” (Δοντάς, 1984 σελ 314)

Βιολογικά ορίζεται ως “Η διακοπή της ζωικής δραστηριότητας του οργανισμού, η οποία προκαλεί την καταστροφή του ατόμου σαν ξεχωριστού ζωντανού συστήματος” (Χάρης Πάτσης, Μια Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 1978-80)

Από χριστιανικής απόψεως ο Θάνατος είναι το ύψιστο κακό όπου με αυτό τιμωρείται η προπατορική αμαρτία είναι δηλαδή το φυσικό επακόλουθο της αμαρτίας την οποία κληρονόμησαν όλοι οι άνθρωποι από τον Γενάρχη Αδάμ.

ΕΙΔΗ ΘΑΝΑΤΟΥ

- **Φυσικός Θάνατος**, είναι ο Θάνατος που επέρχεται λόγω “φυσιολογικής” φθοράς του οργανισμού ή από κάποια διαταραχή της κατάστασης της ισορροπίας της υγείας, κάτι που οφείλεται σε οργανική ή και λειτουργική βλάβη.
- **Αιφνίδιος** Θάνατος που σημαίνει την ταχεία και απρόβλεπτη λήξη της ζωής και οφείλεται σε μια μη εμφανή παθολογική αιτία οργανικής ή και λειτουργικής φύσης.
- **Βίαιος**, όταν ο Θάνατος επέρχεται λόγω επίδρασης στον οργανισμό ενός εξωτερικού παράγοντα που προκαλεί αποστέρηση (βίαιοι στερητικοί Θάνατοι) ενός στοιχείου απαραίτητου για τη ζωή ή αντίθετα υπέρμετρη δράση ή προκάλεσε κάκωση (μηχανική, φυσική, χημική)ή δηλητηρίαση ή μεταβολή των συνθηκών του

περιβάλλοντος, ασυμβίβαστη άμεσα ή έμμεσα (λόγω πρόκλησης βλάβης της υγείας με τη ζωή) " Κουτσελίνη Σ, ANT :Ιατροδικαστική, Επιστημονικές Εκδόσεις:Γρ.Κ. Παρισιάνος, Αθήνα, Ιούνιος 1989"

ΣΤΑΣΗ

Οι στάσεις αντιπροσωπεύουν τον κεντρικό άξονα της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ανθρώπου, επειδή όπως η προσωπικότητα κατευθύνουν την συμπεριφορά του ατόμου στις συναλλαγές του με τον συνάνθρωπό του, την οικογένεια του, με το χώρο της εργασίας και γενικά με όλους τους φορείς της κοινωνίας. Η μελέτη των στάσεων βασίζεται στην ανάλυση της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ατόμου- πως δηλαδή το άτομο βλέπει τα διάφορα κοινωνικά στοιχεία στον περίγυρό του. Οι στάσεις είναι στενά συνδεδεμένες με την συμπεριφορά και μας βοηθούν να προβλέψουμε κάτω από ορισμένες συνθήκες τη συμπεριφορά των άλλων. Ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την έννοια των στάσεων δεν υπάρχει. Ο κάθε ορισμός δίνει έμφαση σε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο του, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διάφορες απόψεις για την δομή των στάσεων. (Μ. Νασιάκου – Α. Χαντζή – Μ.Φατούρου – Χαρίτου, 2002)

Στάση είναι η σταθερή προδιάθεση ενός ατόμου απέναντι σε μια κατηγορία ατόμων, αντικειμένων ή καταστάσεων που καθορίζει τις αντιδράσεις του και διαμορφώνεται από τις εμπειρίες με το περιβάλλον. (Α. Χουντουμάδη- Λ. Πατεράκη, 1989)

Σύμφωνα με τον ορισμό του Μπαμπινιώτη, "στάση είναι ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται κανείς κυρίως αντιμετωπίζοντας κάτι/κάποιον" (Γ. Μπαμπινιώτης, 1998)

Ενώ σύμφωνα με το λεξικό του Δ.Γ Τσαούση "στάση είναι ένας σχετικά σταθερός τρόπος προσέγγισης ή αντιμετώπισης προσώπων, πραγμάτων και καταστάσεων. Οι στάσεις έχουν συναισθηματική βάση και εκφράζουν ένα σύστημα αξιών ή και πεποιθήσεων" (Δ.Γ Τσαούση, 1989)

Ο Αϊροτ όριζει λοιπόν τις στάσεις ως μια νοητική και νευρική κατάσταση ετοιμότητας οργανωμένη μέσω των εμπειριών που ασκεί κατευθυντήρια ή δυναμική επίδραση στις αποκρίσεις του ατόμου προς όλα τα

αντικείμενα και τις καταστάσεις με τα οποία αυτή σχετίζεται. (Μ. Νασιάκου – Α. Χαντζή – Μ.Φατούρου – Χαρίτου, 2002)

ΕΝΗΛΙΚΑΣ

Από ψυχολογική άποψη, ενήλικο θεωρείται το άτομο που αναπτυξιακά έχει εισέλθει στο στάδιο της ψυχοσωματικής ωριμότητας. Από νομική άποψη, ενήλικο θεωρείται το άτομο που έχει φτάσει σε μια προσδιορισμένη χρονολογική ηλικία. (Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια ,Λεξικό)

Κατά τον νομοθετικό ορισμό (νέο άρθρο 127 ΑΚ) ενήλικος είναι όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο (18) έτος της ηλικίας του. Η ρύθμιση αυτή καθιερώθηκε με τον Ν.1329/1983, ενώ μέχρι τότε ως όριο ενηλικίωσης ίσχυε η συμπλήρωση του εικοστού πρώτου έτους (21). Κατ'εξαίρεση προς τα όσα διέπουν τις προθεσμίες, για τη συμπλήρωση της ενηλικίωσης υπολογίζεται και η ημέρα της γέννησης (ΑΚ 241) (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 23 σελ 207)

Ενήλικος είναι αυτός που έχει φτάσει στην ηλικία κατά την οποία ο άνθρωπος θεωρείται σωματικά και ψυχολογικά ώριμος και αυτεξούσιος. Είναι το άτομο που έχει εισέλθει σε αναπαραγωγική ηλικία και αυτός που έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του και έχει αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα. (Γ. Μπαμπινιώτης, 2002)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

2. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ, ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΓΟΝΗ ΕΠΟΧΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

2.1 ΠΡΩΤΟΓΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Το γεγονός του Θανάτου και του τέλους της ζωής, έχει μελετηθεί και ερμηνευθεί κατά καιρούς με διάφορους και ποικίλους τρόπους ανάλογα πάντοτε με τις εκάστοτε θρησκευτικές και κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις που ίσχυαν σε κάθε εποχή και κοινωνία.

Ξεκινώντας από την Πρωτόγονη εποχή θα παρατηρήσουμε πως οι λαοί είχαν αποδεχθεί πλήρως την πραγματικότητα του Θανάτου και η ερμηνεία που έδιναν στο τέλος της ζωής ήταν η μεταφορά των ανθρώπων από τη μια φάση της ζωής στην άλλη. “ Ο πρωτόγονος άνθρωπος ζούσε σε έναν κόσμο περιβαλλόμενο από το Θάνατο, σε βαθμό που η γονιμότητα και άλλα σύμβολα της ζωής να αποτελούν συχνά το κεντρικό σημείο της λατρείας τους.” (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 27, σελ 273).

Σύμφωνα με τις τότε αντιλήψεις ο θάνατος ήταν αποτέλεσμα, είτε αμέλειας του νεκρού, είτε της καταπάτησης κάποιου ιερού νόμου από μέρους του. Θάνατο, επίσης μπορούσαν να προκαλέσουν σε κάποιον τα μάγια, για τον λόγο αυτό οι άνθρωποι προέβαιναν σε τελετουργίες θρησκευτικού περιεχομένου ώστε να ξορκίσουν τα μάγια και να απομακρύνουν το Θάνατο. Τον παρίσταναν συμβολικά με ομοιώματα πλαστικά και μετά τα καίγανε ή τα καταστρέφανε, πιστεύοντας ότι έτσι δεν θα τους επέλθει ο Θάνατος. (θρησκ. και ηθικ. , 1965)

Επίσης θα πρέπει να αναφερθεί πως οι παλαιολιθικοί άνθρωποι όχι μόνο έθαβαν τους νεκρούς τους, αλλά τους εφοδίαζαν με τρόφιμα και άλλα είδη υποδηλώνοντας έτσι την πίστη ότι ο νεκρός τα χρειάζεται ακόμη και μετά Θάνατον. Θεωρούσαν με άλλα λόγια πως η ταφή είναι μια τελετουργία μετάβασης όπως η μετάβαση από ένα γεωγραφικό μέρος σε ένα άλλο. Σε πολλές ταφές της εποχής, επίσης, παρατηρούμε την παρουσία κόκκινης ώχρας που υποδηλώνει, σύμφωνα με τους ειδικούς, την εφαρμογή μεταδοτικής μαγείας. Το πτώμα βαφόταν με το χρώμα του αίματος για να ξαναζωντανέψει.

2.2 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ-ΟΜΗΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, ο Θάνατος ήταν γιος του Ερέβους και της Νύκτας και δίδυμος αδελφός της Λήθης και του Ύπνου. Στον Άδη, κάτω κόσμο, οι Θεοί του Θανάτου ήταν ο ίδιος ο Θάνατος, ο Πλούτωνας, και η Περσεφόνη.

Κατά τον Όμηρο οι νεκροί επανέρχονται στη ζωή μέσα από τα όνειρα των εν ζωή ανθρώπων με τη μορφή χλωμών σκιών. Από τις αντιλήψεις αυτές δημιουργήθηκε η πίστη των Ομηρικών ανθρώπων ότι με το Θάνατο κάτι χωρίζεται από το σώμα. Σύμφωνα με τους Ομηρικούς μονάχα αυτή εδώ η ζωή είναι αξιοβίωτη και αληθινή, η στέρηση της αποτελεί τη μεγαλύτερη δυστυχία αφού μετά το Θάνατο ο άνθρωπος είχε μια σκιώδη και ασήμαντη ύπαρξη. Έτσι ο ομηρικός άνθρωπος θρηνούσε για την απώλεια της ζωής στον επάνω κόσμο. Πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο θρήνος του Πατρόκλου για τον Θάνατό του από τον Έκτορα, στο έργο του Ομήρου "Ιλιάδα". Οι μορφές που δίνανε στη μετά Θάνατο ζωή ήτανε άλλοτε ήπιες και άλλοτε φοβερές ανάλογα με τον τρόπο που ο Θάνατος επερχόταν. Τον Θάνατο στις μάχες τον προσωποποιούσαν με μαύρες γυναικείες μορφές, φοβερές στην όψη ποτισμένες με κακία και μίσος. Το όνομα τους ήταν "Κώρες" και τα ρούχα τους ήταν κατακόκκινα από το αίμα ενώ δρούσαν μαζί με το Σάλο του πολέμου και την Έριδα καθώς και με άλλους θεούς ακόλουθων του Άρη, του Θεού του πολέμου. Οι "Κώρες" σέρνανε με ιδιαίτερη βιαιότητα τους τραυματίες και νεκρούς της μάχης και οδηγούσαν τις ψυχές στον Άδη, ένα σκοτεινό και ζοφερό τόπο, μουχλιασμένο και ατελείωτο που προκαλούσε τον τρόμο και τη φρίκη όχι μόνο στους ανθρώπους αλλά και στους ίδιους τους Θεούς. Ο νεκρός έπρεπε να διασχίσει κάποιο εμπόδιο που χώριζε τον τόπο των ζωντανών από την κατοικία των νεκρών. Οι νεκροί διαπορθμεύονταν στην απέναντι όχθη ενός ποταμού του Άδη, του Αχέροντος ή της Στύγος από έναν δαιμονικό πορθμέα αποκαλούμενο Χάροντα, για την πληρωμή του οποίου τοποθετούσαν ένα νόμισμα στο στόμα του νεκρού. Στον Άδη οι νεκροί διατηρούσαν το σχήμα του σώματος τους χωρίς όμως να έχουν οστά και σάρκες, ήταν είδωλα, σκιές δίχως νου και φωνή.

Στον Άδη κατέληγαν όλοι οι άνθρωποι μετά το Θάνατο εκτός από εκείνους τον οποίον η ταφή δεν πραγματοποιούνταν. Οι ψυχές των νεκρών αυτών ήταν καταδικασμένες να πλανώνται και να μην αναπαύονται. Έτσι η ταφή αποτελούσε ιερό καθήκον προς τους νεκρούς με την πρέπουσα τελετουργία, ενώ το να μένουν άταφοι θεωρούνταν εγκληματική πράξη και αιώνια τιμωρία. (Θρησκ. και ηθικ. 1965)

Αξιοσημείωτη είναι η θέσπιση νόμων σχετικών με τη διαδικασία της ταφής αλλά και του θρήνου. Η ταφή θα έπρεπε να διαδραματιστεί ως μια απλή και διακριτική διαδικασία και οι νόμοι της εποχής εμπόδιζαν την υπερβολική εκδήλωση θλίψης και πένθους. Εξαιρέσεις αποτελούσαν η ταφή του Βασιλεία, των ανδρών που κατέληγαν στη μάχη και των γυναικών που πέθαιναν εν ώρα τοκετού.

Εν κατακλείδι συμπεραίνουμε πως κατά την αρχαιότητα οι Έλληνες αντιμετώπιζαν το γεγονός του Θανάτου ως ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της ζωής και είτε τον λάτρευαν σαν Θεό είτε το αντιμετώπιζαν σαν μια πολύ τρομακτική και δυσάρεστη κατάσταση.

2.3 Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η αντίδραση απέναντι στο γεγονός του Θανάτου ακόμη και στις μέρες μας συνίσταται στην αντιμετώπιση ενός πολύ δυσάρεστου και οδυνηρού γεγονότος. "Ο άνθρωπος ανέκαθεν ένιωθε δέος μπροστά στο μέγα μυστήριο του Θανάτου" (Πομπίνος, 1996, σελ 93) "Μολονότι είναι σαφώς έκδηλος ένας γενικός σκεπτικισμός για τις Μεσαιωνικές Πεπιοιθήσεις περί Θανάτου και κρίσεως, περί καθαρτηρίου, παραδείσου και κολάσεως, οι σύγχρονοι τρόποι σκέψης δεν μείωσαν το μυστήριο του θανάτου και την έντονη επίδραση του στα συναισθήματα του ανθρώπου." (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 27, σελ 273)

Στη σύγχρονη κοινωνία, όπου η μέση διάρκεια ζωής έχει παραταθεί, το βιοτικό επίπεδο έχει ανέβει και η κατανάλωση των υλικών αγαθών είναι το κύριο μέλημα των ανθρώπων, οι μεταβολές και οι μεταμορφώσεις που έχει υποστεί το φαινόμενο του Θανάτου είναι αισθητές. Η άρνηση του θανάτου είναι ίσως πιο έντονα, αλλά και πιο απελπιστικά αισθητή από κάθε άλλη εποχή. Η αντίδραση των ανθρώπων απέναντι το τέλος της ζωής συνίσταται στην αντιμετώπιση μιας πολύ δυσάρεστης κατάστασης, που πρέπει να διεκπεραιωθεί όσο το δυνατόν πιο γρήγορα και διακριτικά.

Επίσης, το φαινόμενο της παράτασης της ζωής με τεχνητά μέσα και η επιμονή των επιστημόνων να κρατούν τους ασθενείς στη ζωή ενώ δεν υπάρχει για αυτούς καμία πιθανότητα ίασης, τους στερεί την δυνατότητα να βιώσουν το Θάνατο τους με αξιοπρέπεια. Σήμερα ο άνθρωπος έπαψε πια να είναι κυρίαρχος των συνθηκών των τελευταίων του στιγμών, όπως παλαιότερα που ο ασθενής ή ο ετοιμοθάνατος λόγω ηλικίας άνθρωπος ήταν γνώστης της κατάστασης του. Η σημερινή κουλτούρα ορίζει πως ο μελλοθάνατος θα πρέπει να αγνοεί ως το τέλος το Θάνατό του. Με άλλα λόγια η υποχρέωση μας, να του γνωστοποιήσουμε την κατάσταση του και την πορεία της κατάληξης του έχει μετατραπεί σε οίκτο απέναντι του και σε λέξεις άσκοπες και ανούσιες όπως «όλα θα πάνε καλά. Θα το δεις». Συμπεριφορά που αποτελεί πια ηθικό κανόνα.

Συγχρόνως είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί, αν και κατά πόσο σήμερα, στις υπερσύγχρονες κοινωνίες, υποστηρίζονται ακόμη οι θρησκευτικές τελετουργίες και τα έθιμα που έχουν σχέση με το γεγονός του Θανάτου. Η διαδικασία της ταφής δεν πραγματοποιείται πια με τόση επιμέλεια όσο παλαιότερα, ενώ άλλα έθιμα όπως το πένθιμο ντύσιμο έχουν αρχίσει να εξαλείφονται. Δεν υπάρχουν πια τα χρόνια εκείνα όπου το βράδυ μένανε στο σπίτι με το νεκρό τα αγαπημένα του πρόσωπα για να ξενυχτήσουν μαζί του, και η τέλεση μνημόσυνων για τη μνημόνευση και συγχώρεση του νεκρού είναι σπάνιο να πραγματοποιηθούν.

Το φαινόμενο του Θανάτου πλέον προκαλεί ένα είδος ντροπής αφού όλες οι σχετικές διαδικασίες λαμβάνουν χώρα σε ένα ξένο και αφιλόξενο περιβάλλον. Οι άνθρωποι δεν πεθαίνουν πια στο σπίτι τους αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις σε κάποιο νοσοκομειακό χώρο. Τα πάντα διαδραματίζονται μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, σε κλειστό οικογενειακό περιβάλλον, σχεδόν κρυφά.

Ο συνδυασμός όλων αυτών είχε σαν αποτέλεσμα τη μετάλλαξη του Θανάτου σε ένα γεγονός άγνωστο και τρομακτικό για τους ανθρώπους, που τώρα πια αρνούνται να πενθήσουν και αντιμετωπίζουν τη διαδικασία του πένθους σαν κάτι ξεπερασμένο.

Ένα άλλο φαινόμενο της σημερινής εποχής είναι η αποστασιοποίηση των παιδιών από το γεγονός του Θανάτου. Γονείς και συγγενείς κρατούν τα παιδιά μακριά από την εικόνα κάποιου μελλοθάνατου, ενώ σχεδόν απαγορεύεται να παραβρίσκονται σε νεκρώσιμες ακολουθίες. Έτσι το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών ενηλικιώνονται χωρίς να έχουν έρθει ποτέ σε επαφή με τη διαδικασία του Θανάτου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα αρχικά την δημιουργία μιας πλήρους άγνοιας για το Θάνατο, η οποία σε συνδυασμό με την υπερπροστατευτικότητα που έδειξαν κάποιοι απέναντι τους, θα δημιουργήσουν στο παιδί φόβο, άγχος και άρνηση για το ζήτημα του Θανάτου. «Και τα παιδιά μεγάλωναν, νιώθοντάς μεγάλη αμηχανία για το Θάνατο μη ξέροντας πώς να φερθούν και τι να πουν, είχαν πολλές απορίες, τις οποίες όμως φοβόντουσαν και να ρωτήσουν» (Πομπίνος, 1996,σελ 95)

Έτσι στον ερχομό ενός Θανάτου, ούτε οι ενήλικες πια, ούτε και τα παιδιά ξέρουν πώς να τον αντιμετωπίσουν, πώς πρέπει να πράξουν, και πώς να αισθανθούν. Η αποστασιοποίηση αυτή από το Θάνατο σημαίνει συγχρόνως και την αποστασιοποίηση από τον ίδιο τον ετοιμοθάνατο. Τα συναισθήματα του οποίου, για την επερχόμενη κατάληξή του, δεν ακούγονται πια, αφού κανείς δεν είναι δίπλα του στην ύστατη ώρα.

Χαρακτηριστική όμως είναι και η διαφοροποίηση στη διαδικασία του Θανάτου, που παρουσιάζεται σήμερα στους ανθρώπους που ζουν στα αστικά κέντρα και στους ανθρώπους που ζουν στην ύπαιθρο. Η εκδήλωση του πένθους στην ύπαιθρο είναι πιο αυθόρμητη και η υιοθέτηση και συνέχιση των εθίμων της πένθιμης περιόδου φανερή. Η αστικοποίηση σε συνδυασμό με την απομόνωση των ανθρώπων και την επικράτηση της τεχνοκρατικής εικόνας της κοινωνίας, παρέπεμψαν τους ανθρώπους των πόλεων να ακολουθήσουν την πορεία των Δυτικών Κοινωνιών σε πολλά ζητήματα μεταξύ αυτών και του Θανάτου. Χαρακτηριστικό γνώρισμα τους απέναντι στο γεγονός αυτό είναι η μη εξωτερίκευση των συναισθημάτων θλίψης, που επιφέρει σοβαρό πλήγμα στην ψυχοσύνθεση των ατόμων, η παραποίηση και η μεταμόρφωση του Θανάτου σε ένα γεγονός μοναχικό και μηχανικό

Συμπερασματικά να αναφερθεί πως στη σημερινή εποχή ο Θάνατος , σε όλες σχεδόν τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες κοινωνίες αποτελεί ένα γεγονός που αντιμετωπίζεται ως "ταμπού" αφού λίγοι είναι αυτοί που συζητούν άνετα για το θέμα αυτό, ενώ αρκετοί από εμάς αποφεύγουν να ασχοληθούν.

3. ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

3.1 ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ο Χριστιανισμός πρεσβεύει πως η ανθρώπινη ζωή είναι το σημαντικότερο όλων, αφού αποτελεί το υπέρτατο δώρο που ο θεός χάρισε στον άνθρωπο. Ο Θάνατος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής, αυτός καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο θα ζήσει η «αθάνατη», κατά τον Χριστιανικό δόγμα, ανθρώπινη ψυχή που έρχεται στον εν ζωή κόσμο για να δοκιμαστεί η ηθική της ποιότητα. Ο Θάνατος για τον Χριστιανισμό αποτελεί το φυσικό επακόλουθο του Προπατορικού αμαρτήματος, της αμαρτίας των Πρωτόπλαστων απέναντι στο Θεό. « Ο Θάνατος εισήλθε στον κόσμο και εις πάντα ανθρώπους διήλθε » (Ρωμ Έ 12)

Κατά την ιερή παράδοση του Χριστιανισμού και σύμφωνα πάντα με τη Βίβλο, η Ανάσταση του Κυρίου είναι αυτή που θεμελιώνει τη θεώρηση του χριστιανισμού για το Θάνατο. Ωστόσο είναι πολλοί εκείνοι που παρανόησαν και αμφισβήτησαν την Ανάσταση του Ιησού, υποστηρίζοντας πως αυτή έρχεται σε αντίθεση με την "επιστήμη", που πρεσβεύει πως είναι αδύνατη η φυσική ανάσταση του σώματος. Στο σημείο αυτό παρατηρείτε και παρουσιάζεται η μεγαλύτερη παραποίηση και παρανόηση . «Του Ιησού η Ανάσταση υποδηλώνει πως θα πραγματοποιηθεί και η δική μας επιβίωση μετά το Θάνατο. Μαζί με τη ψυχή θα αναστηθεί και το σώμα μας. Θα είναι όμως ένα διαφορετικό σώμα, μη ορατό με κοινά μάτια, δεν θα έχει την ίδια υφή με το εγκόσμιο αλλά πάντως θα είναι του καθενός δικό του. Έτσι, δεν πρόκειται να χαθεί η ατομικότητα μας στον άλλο κόσμο, ούτε η συνείδηση και η ευθύνη μας» (Απόστολος Παύλος, Α Κορ ΙΕ 12-40)

Μετά το Θάνατο η ψυχή μεταφέρεται στους ουραμούς όπου βιώνει μια τελείως διαφορετική πραγματικότητα από αυτή που βιώνει εν ζωή. Μεταβαίνει σε μια κατάσταση ψυχών , όπου αυτοί που έζησαν ενάρετα και η ζωή τους ήταν γεμάτη από την αγάπη που δίδαξε ο Ιησούς, προαπολαμβάνουν τα αγαθά της Βασιλείας των Ουρανών, ενώ αυτοί που υπέπεσαν σε φρικτές και απρεπείς πράξεις βλάπτοντας τους υπολοίπους, προγεύονται τις οδύνες της κόλασης.« Ο πιστός, διδάσκει ο Απόστολος Παύλος, δεν πρέπει να φοβάται το Θάνατο, αλλά να τον αντιμετωπίζει με ηθική και αξιοπρέπεια, βλέποντας σε αυτόν την πύλη που οδηγεί στη ζωή»

Μετά τη Δεύτερη Παρουσία του Κυρίου και "κρίνων ζώντας και νεκρούς", θα επέλθει ο αιώνιος Θάνατος. Σύμφωνα με την Αγία Γραφή είναι η ατέλευτη και γεμάτη ωδίνες κατάσταση στην οποία θα βρεθούν, οριστικά αποκομμένοι από το Θεό, όσοι δεν έζησαν, ζουν, ή θα ζήσουν στη ζωή αυτή ακολουθώντας τη διδασκαλία του Ιησού- Χριστού.

Επιγραμματικά αναφέρονται οι τρεις μορφές του Θανάτου όπως αυτές καταγράφονται στην Αγία Γραφή:

- Πνευματικός Θάνατος, είναι η διάσπαση της πνευματικής σχέσης, ο χωρισμός της ανθρώπινης υπόστασης ως ψυχοσωματικής ολότητας από το Θεό σε αυτόν τον κόσμο.
- Σωματικός ή φυσικός Θάνατος, είναι η διακοπή της λειτουργίας του οργανισμού του ανθρώπου ως βιολογικού όντος. Μετά το Θάνατο ανακόπτεται η φυσική ζωή του ανθρώπου, νεκρώνεται βιολογικά το σώμα του και με την πάροδο του χρόνου αποσυντίθεται. Κατά την διδασκαλία της Αγίας Γραφής, αυτός ο Θάνατος είναι ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα.
- Ο Αιώνιος Θάνατος, είναι η ατελείωτη και γεμάτη ωδίνες κατάσταση, στην οποία βρίσκεται ο άνθρωπος ο οποίος δεν έζησε «εν Χριστό» και «κατά Χριστό» επί της γης.

Συμπερασματικά, ο Θάνατος για το Χριστιανισμό αποτελεί φυσικό επακόλουθο της αμαρτίας, αποτελεί τιμωρία του παραβάτη ανθρώπου με παραχώρηση του Θεού. Αυτό δεν σημαίνει πως ο θεός είναι ο αίτιος, αφού ο θάνατος μέσα στη γενική πρόνοια του Θεού αποβαίνει τελικά σε ευεργεσία Αυτού προς τον άνθρωπο. «Ο ευεργετικός χαρακτήρας του Θανάτου γίνεται πραγματικότητα, κατανοείται και επιτυγχάνεται για κάθε άνθρωπο προσωπικά μόνο "εν Χριστώ Ιησού"» (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμος 27 σελ 280)

3.2 ΒΟΥΔΙΣΜΟΣ

Σύμφωνα με την Βουδιστική θρησκεία, η ανθρώπινη ζωή δεν τελειώνει μετά το Θάνατο, αλλά συνεχίζεται σε νέες μορφές ύπαρξης. Η περιπέτεια των μεταβιώσεων αυτών είναι ιδιαίτερα σύνθετη και λαμβάνει χώρα στο σύμπαν. Η βουδιστική αντίληψη θεωρεί πως ο κόσμος αποτελείται από πολλά επίπεδα, διαφοροποιημένα μεταξύ τους. Άλλα ανώτερα από το ανθρώπινο επίπεδο και άλλα κατώτερα. Συγκεκριμένα οι προσευχές τους αναφέρουν τέσσερα Υποχθόνια επίπεδα και εικοσιένα Ουρανούς.

Το Κάρμα αποτελεί την κινητήρια δύναμη στη διαδικασία των αλληπάλληλων γεννήσεων. Η λέξη Κάρμα αρχικά σημαίνει πράξη ή έργο. Μετά το Θάνατο, κάθε ον θα ξαναγεννηθεί σε μια επόμενη ζωή και σύμφωνα με τις πράξεις του παρελθόντος, θα βιώσει τη νέα του ζωή σε ένα ανώτερο ή κατώτερο επίπεδο. Το παρόν νοείται ως αποτέλεσμα του παρελθόντος και θα έχει τις συνέπειες του στο μέλλον. Με βάση τα "πιστεύω" τους, το κάρμα καταλήγει να σημαίνει το μέγεθος και η ποιότητα της ενέργειας που κατέχει μια ύπαρξη. (Εγκυκλοπαίδεια των Θρησκειών, σελ 237)

Ωστόσο, ο Βουδισμός απορρίπτει την ύπαρξη "αθάνατης ψυχής", αφού για τους Βουδιστές το "Εγώ" αποτελεί ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο συνδυασμό, φυσικών και διανοητικών δυνάμεων. Οι δυνάμεις αυτές είναι η προϋπόθεση για τον "φωτισμό" του ανθρώπου που θα του επιφέρει και τη λύτρωση με τη μεταφορά του στο επίπεδο της Νιρβάνα, μαζί με τον τερματισμό της ανακύκλωσης της ζωής. (Ο θάνατος και οι Θρησκείες, σελ 361)

Συμπερασματικά, κατά τον Βουδισμό η ανθρώπινη ζωή συνεχίζεται μετά το Θάνατο σε νέες ανώτερες ή κατώτερες μορφές ύπαρξης, σύμφωνα με το νόμο του Κάρμα. Κερδίζοντας την απάθεια μέσω πειθαρχίας και διαλογισμού, μπορεί κανείς να απελευθερωθεί από τον κύκλο των διαδοχικών γεννήσεων και να φτάσει στη Νιρβάνα.

3.3 ΙΝΔΟΥΙΣΜΟΣ

Ο Ινδουισμός αποτελεί μια "ελαστική" θρησκεία, αφού δεν έχει υιοθετήσει κάποια κοινά πιστεύω και χωρίς δυσκολία αφομοιώνει διάφορες αντιλήψεις. Ένας Ινδουιστής μπορεί να λατρεύει ένα Θεό ή πολλούς, να λατρεύει κάποιον άνθρωπο σα Θεό ή να μη λατρεύει κανένα Θεό.

Κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο των διαφόρων Ινδουιστικών ομάδων, αποτελεί η βαθιά πίστη στη Μετενσάρκωση. Στη μετάβαση δηλαδή, της ψυχής μετά το θάνατο από το ένα σώμα σε κάποιο άλλο, σε μια νέα ή περισσότερες διαδοχικές υπάρξεις. Η μετάβαση αυτή δεν γίνεται απαραίτητα σε κάποιο άλλο ανθρώπινο σώμα. Η ψυχή μπορεί να μεταφερθεί και σε κάποιο φυτό ή ζώο. «Ως Μετενσάρκωση νοείται η επάνοδος του ανθρώπινου πνεύματος στο φυσικό πεδίο, σαν συνέχεια μιας ή περισσότερων υλικών υποστάσεων, δεδομένης της πίστης ότι κάθε ανθρώπινη οντότητα είναι μέρος του υπέρτατου όντως.» (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Θρησκείες ,σελ)

Σύμφωνα με τον Ινδουισμό, για να φτάσει ο άνθρωπος στην τελειότητα θα πρέπει να περάσει από όλες τις μετενσαρκώσεις. Γενικότερα, η Θρησκεία αυτή πρεσβεύει πως η διαδικασία των Μετενσαρκώσεων είναι ατελείωτη και κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει από αυτή την ατελείωτη κυκλική τροχιά της ανακύκλωσης των μεταβιώσεων. Η σωτηρία των ανθρώπων μπορεί να επέλθει μονάχα με τη συνειδητοποίηση της ταύτισης της ατομικής και της απόλυτης ψυχής.

3.4 ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ

Η λατρευτική ζωή του Μουσουλμάνου διακρίνεται για την απολυτότητα και την ένταση που του καλλιεργεί η θρησκευτική του συνείδηση που τονίζει την ένταξη όλων των πιστών σε μια ευρύτερη κοινότητα ανθρώπων που υπακούουν στο Θέλημα του Αλλάχ.

Οι Μουσουλμάνοι ακολουθούν με πίστη και ευλάβεια το Κοράνι, το ιερό βιβλίο του Ισλάμ. Το Κοράνι επιτάσσει σεβασμό στους γονείς, καταδικάζει τη μοιχεία μονάχα των γυναικών αφού για τους άντρες συνιστάτε η πολυγαμία. Απαγορεύει το φόνο, θεωρεί θεμιτή τη αντεκδίκηση ενώ η τιμωρία για την κλοπή είναι ο ακρωτηριασμός των άνω άκρων. Το Κοράνιο απαγορεύει αυστηρά την οίνοποσία, τα τυχερά παιχνίδια και τη βρώση χοιρινού κρέατος. Τέλος υμνεί τη μεγαλοψυχία, την καλοσύνη και την ευγένεια. (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Θρησκείες, σελ 351)

Σύμφωνα με τις Ισλαμικές δοξασίες οι πιστοί εκείνοι που ζουν σύμφωνα με τους κανόνες του Κορανίου και υμνούν τον Αλλάχ κατά την έσχατη κρίση θα ανταμειφθούν με τον Παράδεισο, θεμέλιο στην πίστη του Ισλάμ, ενώ οι αμαρτωλοί θα καταδικαστούν και θα σταλούν στην κόλαση. "Ποταμοί υδάτων ουδέποτε διακοπτόμενοι κατά τον ρουν αυτών, ποταμοί εκ γάλακτος ,ούτινος καθεδύνοντες τους πίνοντας` Ποταμοί καθαρού μέλιτος, παντοειδής καρποί και αφέσεις των αμαρτημάτων.

3.5 ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΣ- ΕΒΡΑΪΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ο ηθικός και ιστορικός μονοθεϊσμός, η πίστη δηλαδή στον ένα και μοναδικό Θεό είναι γνώρισμα που χαρακτηρίζει την Θρησκεία του Ιουδαϊσμού.

Την σπονδυλική στήλη του Ιουδαϊσμού την αποτελεί ο Νόμος που ο Θεός έδωσε στους Ιουδαίους. Ο πυρήνας του Μωσαϊκού Νόμου είναι οι δέκα Εντολές που έχουν σαν επίκεντρο το Θεό και αναφέρουν τα καθήκοντα που έχει ένας άνθρωπος απέναντι στον Θεό, στη ζωή του, αλλά και στους συνανθρώπους του. Ο Μωσαϊκός Νόμος θα πρέπει να αποτελεί για τους Ιουδαίους οδηγό για έναν ορθό τρόπο ζωής. (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Θρησκείες, σελ 241)

Είναι σταθερή η πίστη του Ιουδαίου, στην παράταση της παρούσας ζωής μετά το θάνατο και στη μετάβαση του ανθρώπου με αερώδη αλλά συγκεκριμένη μορφή στον Άδη, ως κοινό τόπο διαμονής όλων των αποθανόντων. Στην τιμωρία των ασεβών, στην αμοιβή των δικαίων μετά το θάνατο και στην ανάσταση των νεκρών όπως αναφέρεται στους ψαλμούς και στους λόγους των προφητών.

4. ΘΑΝΑΤΟΛΟΓΙΑ

4.1 Ένα καινούριο Κίνημα

Ανατρέχοντας στη βιβλιογραφική έρευνα που έχει διεξαχθεί μέχρι και το 1950 μπορούμε με ευκολία να αντιληφθούμε την απουσία του Θανάτου ως ερευνητικό θέμα στην επιστήμη της Ψυχολογίας σε αντίθεση με άλλους κλάδους όπως η Λογοτεχνία, η Φιλοσοφία, η Ανθρωπολογία και η Βιολογία που αντιμετώπιζαν το θάνατο ως ένα πολυδιάστατο και με μεγάλο ερευνητικό ενδιαφέρον ζήτημα. Ωστόσο ο Θάνατος σαν γεγονός, την ίδια χρονική περίοδο απασχολούσε τις Τέχνες καθώς και τις Θρησκείες.

Ο Feifel (1990 σελ 235) θεωρεί ότι οι παράγοντες που οδήγησαν την Ψυχολογία στο να μην ασχοληθεί με το φαινόμενο του Θανάτου είναι πολλοί και ποικίλοι. Αρχικά γιατί η Ψυχολογία ήθελε να διαχωρίσει την επιστημονική της ιδιότητα από αυτή της Φιλοσοφίας αλλά και η εδραίωση και επικράτηση της τότε αντίληψης πως ο Θάνατος, ως ζήτημα επιστημονικής έρευνας, δεν συνδέεται με την παραγωγικότητα και την μελλοντική εξέλιξη.

Ο Friedman (1997 σελ 318) σχολιάζει ότι στο τέλος 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} ο Θάνατος είχε γίνει το " μικρό αμαρτωλό μυστικό". Στη δεκαετία του 1950 παρατηρείται μια ριζοσπαστική αλλαγή. Το 1959 με το βιβλίο του Herman Feifel "Το νόημα του Θανάτου" (The Meaning of Death), σηματοδοτείται στις μέρες μας η αρχή του κινήματος της Θανατολογίας. Λίγο αργότερα το 1969 η Elizabeth Kubler-Ross (ψυχίατρος) εκδίδει το βιβλίο "Ο Θάνατος και η διαδικασία του Θανάτου" (On Death and Dying) που θεωρήθηκε η βίβλος της Θανατολογίας.

Ο όρος ΘΑΝΑΤΟΛΟΓΙΑ αναφέρεται στο κίνημα της ενασχόλησης με το Θάνατο, που αρχίζει περίπου το 1950 και οφείλεται στο νομπελίστα και ερευνητή Βιολόγο *Illyah Mechnikov*. Οι *Kastendaum* και *Costa* επισημαίνουν πως με την γέννηση της Θανατολογίας επήλθε και η ανακάλυψη μιας νέας πτυχής του Θανάτου, ήταν σαν ο Θάνατος να ανακαλύφθηκε ξανά.

Πρωτοπόροι Θανατολόγοι, σύμφωνα με τον Friedman (1997 σελ 331), όπως οι Fiefel, Kastenbaum, και Shneidman διατυπώνουν πως δεν υπάρχει τίποτα πιο φυσιολογικό από τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και βιώνουν το γεγονός του θανάτου. Ο καθένας από μας εμάς μπορεί να βιώσει και να αντιληφθεί το τέλος της ζωής με μοναδικό τρόπο. Σε αντίθεση με τον Freud για τον οποίο ο Θάνατος είναι ένα θέμα που διατηρεί τα συναισθήματα και τις σκέψεις μας παρουσιάζοντας μικρή παράκληση. Ακόμα και αν μιλάμε για τον δικό μας Θάνατο, σύμφωνα με τον ίδιο, το ασυνείδητο μας λειτουργεί σα να είμαστε αθάνατοι.

Ο Wong (1994 σελ 254) αναφέρει σε σχετική έρευνα ότι οι βασικές απόψεις για το Θάνατο είναι δύο. Εκλαμβάνεται είτε ως το τέλος της ταυτότητας του ατόμου, οπότε οι άνθρωποι ζουν το εδώ και τώρα, είτε ως το πέρασμα σε μια άλλη ζωή, οπότε οι άνθρωποι ζουν προσανατολισμένοι σε μια άλλη ζωή προσμένοντας με υπομονή για τη μεταβίβαση τους σε αυτή.

Ο Kalish (1985) θεωρεί πως οι αντιλήψεις και οι στάσεις των ανθρώπων για το γεγονός του Τέλους της ζωής παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις και διαφορές από άτομο σε άτομο και από κοινωνία σε κοινωνία. Και έτσι συμπεραίνει πως δεν μπορούμε να αναφερόμαστε σε στάσεις και αντιλήψεις απέναντι στο Θάνατο, αφού σκέψεις και συναισθήματα διαφοροποιούνται. Για παράδειγμα, η στάση ενός ατόμου, είναι διαφορετική όταν πρόκειται για το θάνατο κάποιου άλλου, διαφορετική όταν πρόκειται για τον θάνατο του ίδιου του ατόμου και διαφορετική όταν αναφέρεται στην αφηρημένη και γενική έννοια του θανάτου.

Κατά τη δεκαετία του 1970, για πρώτη φορά, εκδηλώνεται το ενδιαφέρον για την εξελικτική διάσταση των αντιλήψεων και στάσεων σχετικά με το γεγονός του Θανάτου καθώς και για τον ρόλο του ίδιου του Θανάτου ως νόημα στη ζωή των ανθρώπων. Οι Neimeyer και Forther (1997 σελ 198) θεωρούν με το κίνημα της Θανατολογίας επήλθε και η επανατοποθέτηση των ειδικών σε θέματα σχετικά με τη φροντίδα των ατόμων με χρόνια νοσήματα καθώς και η αντιμετώπιση του θρήνου ως μια διαδικασία φυσιολογική και υγιή απέναντι στη απώλεια. Συγχρόνως η διερεύνηση μελέτη και επανατοποθέτηση των αντιλήψεων, απόψεων και στάσεων που αφορούν το Θάνατο εξελίχθηκε ως ένα σημαντικό θέμα για έρευνα, έπειτα από μια μακρά περίοδο αγνόησης του από τους Κοινωνικούς επιστήμονες.

Ο Friedman (1997, σελ 335) επισημαίνει ότι σχετικά με το θέμα του Θανάτου δεν υπάρχει επαρκής επιστημονική μελέτη και γνώση.

4.2 ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Ο Aries (cort et al, 1997, morgan, 1988), διακεκριμένος Γάλλος Ιστορικός, κάνει μια ιστορική αναδρομή στη μελέτη και αντιμετώπιση του θανάτου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Στην αναδρομή και ερευνά του αναφέρει πέντε περιόδους (μοντέλα), όπου το καθένα είχε καθιερωθεί σε μια ιστορική περίοδο. Ο ίδιος πιστεύει ότι ακόμα και στις μέρες μας κάποιες από αυτές τις περιόδους εκφράζουν τις αντιλήψεις των ανθρώπων για το θάνατο. Αναφέρει ακόμα και την πιθανή συνύπαρξη δυο περιόδων ταυτόχρονα στην αντίληψη ενός ατόμου για το Θάνατο.

Οι πέντε περίοδοι (μοντέλα) του Aries είναι :

- Ήρεμος Θάνατος το μοντέλο αυτό κυριαρχούσε κατά την περίοδο του 12^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, ο Θάνατος χαρακτηρίζεται σαν Ύπνος ως την Δευτέρα Παρουσία, δηλ η ζωή μετά το Θάνατο δεν είναι απειλητική και βασίζεται στην προσμονή για το γεγονός αυτό. Η στιγμή του Θανάτου είναι απλή και οικεία. Η επικέντρωση την περίοδο αυτή γίνεται στην κοινότητα. Η ταφή των νεκρών γίνεται σε κοινούς τάφους και τα νεκροταφεία είναι δημόσια. Ο Θάνατος χαρακτηρίζεται ως ένα Κοινωνικό γεγονός που δεν αφορά μονάχα το νεκρό. Τα άτομα που επιλέγουν αυτή την τάση και στάση απέναντι στο θάνατο σήμερα, επιθυμούν να περιβάλλονται από φίλους, συγγενείς και το γεγονός του Θανάτου γίνεται αποδεκτό με ηρεμία σαν κάτι αναπόφευκτο.

- Ο Θάνατος του Εαυτού. Βρισκόμαστε στα τέλη του 12^{ου} αι. μέχρι και τον 15^ο. Εδώ η στιγμή του Θανάτου είναι η τελική δοκιμασία και η τελευταία κρίση του Θεού για τον άνθρωπο. Ο Θάνατος οδηγεί τον άνθρωπο στον Παράδεισο ή στην Κόλαση ανάλογα με την πορεία της ζωής του και της πράξης του. Ο τρόπος ταφής διαφέρει ανάλογα με την Κοινωνική τάξη αφού μονάχα τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα χρησιμοποιούσαν τα φέρετρα, οι υπόλοιποι θάβονται σε δημόσιους τάφους.
- Μακρινός και επικείμενος Θάνατος. Κατά την διάρκεια του 16^{ου} αι ως και τον 18^ο ο Θάνατος αποτελούσε ένα φυσικό γεγονός. Ωστόσο προκαλούσε αμφιθυμικά συναισθήματα αλλά και φόβο ενώ η ανατομία εξελίσσεται σε επίκαιρη τέχνη. Κυριαρχεί μια γοητεία για τα νεκρά άτομα και μια ερωτοτροπία με το θάνατο. Οι επιζώντες κρατούν κάτι από τον νεκρό (μαλλιά ή καρδιά). Η αμφιθυμία αυτή εκφράζει την αγωνία να κρατηθούν συναισθήματα και συμπεριφορές κάτω από τον αυστηρό έλεγχο.
- Ο Θάνατος του άλλου. Κατά τον 19^ο αιώνα η επικέντρωση στο γεγονός του θανάτου ήταν στους επιζώντες. Η περίοδος του πένθους και ο θρήνος αποτελούν πια φυσιολογικές διαδικασίες. Ο Θάνατος παίρνει τη μορφή του βάνουσου χωρισμού, ενώ συγχρόνως αποτελεί και την απαλλαγή από τον πόνο και οι νεκροί παρουσιάζονται ως άυλα πνεύματα. Η επανένωση των ανθρώπων μετά το Θάνατο είναι μια νέα ιδέα. Την ίδια περίοδο έχουμε και τις πρώτες επισκέψεις στα νεκροταφεία. Πολλοί Αμερικανοί αναγνωρίζουν αυτή τη "ρομαντικότητα" του Θανάτου ακόμα και σήμερα.

- Άρνηση Θανάτου. Ο Απαγορευμένος Θάνατος, 20^{ος} αιώνας. Η οπτική του Θανάτου εμφανίζεται από την οπτική των ανθρώπων. Ο Θάνατος αποτελεί μια βρώμικη και απρεπή κατάσταση. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο να φαίνεται ο νεκρός σαν ζωντανός, σα να κοιμάται μέσα στα φέρετρα "κιβώτια". Η στάση αυτή φαίνεται πια σα φυσική στάση απέναντι στο Θάνατο και το πένθος χαρακτηρίζεται σαν κάτι παθολογικό σε πολλές περιπτώσεις. Χαρακτηριστικό της εποχής είναι η κυριαρχία της Ιατρικής έτσι ο Θάνατος αντιμετωπίζεται σαν την αδυναμία ή την ατυχία της Ιατρικής και όχι σαν ένα φυσικό γεγονός. Ταυτόχρονα ο Θάνατος ανήκει πια στη γραφειοκρατία. Γενικότερα υπάρχει μια "ανατροπή του Θανάτου", το άτομο που πεθαίνει στερείται το Θάνατό του, υπάρχει μια άρνηση για το πένθος και νέα έθιμα γύρω από το Θάνατο κάνουν την εμφάνισή τους.

Ο Kalish (1988 σελ 258) θεωρεί ότι η μελέτη για το Θάνατο είναι στην πραγματικότητα η μελέτη των διαστάσεων που αφορούν την έννοια του Θανάτου και τα νοήματα που δίδονται στο Θάνατο κατά καιρούς, η διαδικασία του Θανάτου, ο Θρήνος και η απώλεια. Σύμφωνα με τον ίδιο με τον ίδιο ο Θάνατος αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα η μελέτη του οποίου αφορά πολλές επιστήμες όπως η Ιατρική, η Θεολογία, η Ψυχολογία.

Ο Θάνατος δεν γίνεται αντιληπτός με τον ίδιο τρόπο πάντα. Σύμφωνα με τον Morgan (1997 σελ 222), ο όρος "σύστημα Θανάτου" προέρχεται από τον Kasteubaum και αποτελεί τον τρόπο που η εκάστοτε κοινωνία αντιμετωπίζει και εκφράζει τη σχέση της με την απώλεια και την θνησιμότητα, είναι δηλαδή το σύνολο εκείνο των σκέψεων των συναισθημάτων και των συμπεριφορών που συνδέονται με το γεγονός του Θανάτου και με τις αντιλήψεις και στάσεις απέναντι σε αυτόν. Το "σύστημα του Θανάτου" δεν είναι κάτι στατικό και ομοιόμορφο αφού από την ήρεμη αποδοχή του, το 1940 περάσαμε στην άρνηση του 1970.

Ο Corr (1995 σελ 123) συμφωνεί ότι το "σύστημα του Θανάτου" σε κάθε κοινωνία εμπεριέχει 2 στοιχεία το ένα είναι ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ και το άλλο ΠΡΑΚΤΙΚΟ. Τα δύο λοιπόν αυτά στοιχεία περιπλέκουν με το γεγονός του τέλους της ζωής διάφορους θεσμούς όπως γραφεία κηδειών, νεκροταφεία, μνημόσυνα, πιστοποιητικά Θανάτου αλλά και διάφορες λειτουργίες όπως η επιτροπή Θανάτου με την υποστήριξη των νοσοκομείων και των Ιατρών, η φροντίδα για τους ετοιμοθάνατους, η πρόληψη και η φροντίδα απέναντι στους θρηνούντες. Τελικά, συμπεραίνουμε πως κάθε κοινωνία διαπραγματεύεται διαφορετικά τη σχέση της με το Θάνατο και τη θνησιμότητα. Ο Kastenbaum (1996 σελ 321) μελετώντας την ύπαρξη ενός κόσμου δίχως Θάνατο κατέληξε στο ότι αυτή δεν είναι η πραγματική επιθυμία των ανθρώπων, η αιώνια δηλαδή ζωή δεν είναι κάτι επιθυμητό. Εξάλλου και ο Freud (1915 σελ 287) είχε γράψει πως το τέλος της ζωής αποτελεί το σκοπό της ζωής και όλοι οφείλουμε στη φύση ένα Θάνατο.

Ο Corr (1997 σελ 125) πιστεύει πως οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ενηλίκων απέναντι στο τέλος της ζωής μπορούν να πάρουν πολλές μορφές

για τις διάφορες πλευρές του Θανάτου. Σύμφωνα λοιπόν με τον ίδιο οι στάσεις απέναντι στο Θάνατο μπορεί να είναι σχετικές με:

- Τη διαδικασία του Θανάτου, οτιδήποτε δηλαδή αφορά το είδος του Θανάτου όπως φόβος για μακροπρόθεσμο και επίπονο Θάνατο, άγχη για ένα Θάνατο απρόσμενο και ξαφνικό που δεν αφήνει χρόνο για την έκφραση συναισθημάτων από τα αγαπημένα πρόσωπα.
- Το Θάνατο του ατόμου δίνοντας έμφαση στο τι σημαίνει Θάνατος τέλος, λύτρωση κτλ.
- Το τι γίνεται μετά το θάνατο, αν υπάρχει τιμωρία , παράδεισος, κόλαση , κρίση.
- Τη διαδικασία του Θανάτου των άλλων, για τον θρήνο, την απώλεια και τον τρόπο ζωής δίχως τα πρόσωπα που θα πεθάνουν.

Ο Kalish (1985 σελ 260) επισημαίνει ότι οι στάσεις και αντιλήψεις των ανθρώπων για το Θάνατο εξαρτώνται και διαμορφώνονται από πολλούς παράγοντες και κυρίως από την προσωπικότητα των ίδιων των ατόμων. Ενώ οι Vargo και Black (1984 σελ 343) διερευνώντας τις αντιλήψεις περί Θανάτου και προσωπικότητας του ανθρώπου διαπίστωσε πως τα άτομα που αντιμετωπίζουν το Θάνατο με λιγότερο άγχος αναπτύσσουν μια θεωρία σχετικά με τη ζωή η οποία αναφέρεται στις αλληλεπιδράσεις, όχι της τύχης αλλά του περιβάλλοντος. Οι συνθήκες της ζωής, η αναπτυξιακή φάση, η οικογενειακή κατάσταση, το επάγγελμα αλλά και η αντιμετώπιση του πόνου, οι εμπειρίες και τα βιώματα των ανθρώπων είναι σύμφωνα με τον Kalish κάποιοι από τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στο Θάνατο.

4.3 ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Οι Neimeyer και Fortnen (1997 σελ 235) προβληματίζονται για τη μέτρηση των στάσεων και αντιλήψεων σχετικά με το γεγονός του Θανάτου και αναρωτιούνται αν η μέτρηση θα πρέπει να γίνεται με άμεσους ή έμμεσους τρόπους μέτρησης. Το ερώτημα αυτό θέτει τον προβληματισμό αν οι άνθρωποι τοποθετούνται διαφορετικά απέναντι στο Θάνατο ανάλογα με το επίπεδο συνειδητότητας του καθενός. Ο McLennan (1997 σελ 314) πιστεύει πως είναι αδύνατο να μετρηθεί η αντίληψη των ανθρώπων για το Θάνατο με συμβατικά εργαλεία. Ο ίδιος θεωρεί πως αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί αν εφαρμοστούν μέθοδοι που αφορούν περισσότερο το επίπεδο της φαντασίας, όπως η αναφορά σε μεταφορές που περιγράφουν την ιδέα του προσωπικού Θανάτου η οποία μπορεί να συνεισφέρει στην κατανόηση του άγχους που προκαλεί ο Θάνατος. Η χρήση παρόμοιων μεταφορών μπορεί να αποτελεί επίσης και μια προσπάθεια εξιδανίκευσης του άγχους αλλά και της έκφρασης του φόβου του Θανάτου που συχνά αντιμετωπίζεται ως κάτι ξένο και άγνωστο.

Οι Ross και Pollio (1991 σελ 317) θεωρούν ότι μια βασική χρήση των μεταφορών είναι πως δίνουν μια περιγραφή ή σύλληψη φαινομένων που δεν μπορούν να εκφραστούν διαφορετικά. Ο Dickenstein (1975) θεωρεί ότι υπάρχει σημαντική σχέση ανάμεσα σε άμεσες και έμμεσες μετρήσεις για το Θάνατο. Οι Neimeyer και Fortner (1997 σελ 247) αναφέρουν ότι οι ερευνητές που χρησιμοποίησαν σε συνειδητό επίπεδο μια κλίμακα ερωτηματολογίων και σε επίπεδο φαντασίας μια κλίμακα μεταφορών και εικόνων, εισήγαγαν ένα νέο τρόπο μελέτης των στάσεων, αλλάζοντας έτσι τη διαδικασία μέτρησης των αντιλήψεων για το Θάνατο. Ο Handal πιστεύει ότι ο τρόπος μέτρησης των στάσεων με τη χρήση μόνο της κλίμακας του ερωτηματολογίου είναι ελλιπής ιδιαίτερα όσον αφορά το φαινόμενο του άγχους που προκαλεί ο Θάνατος. Ο ίδιος ισχυρίζεται πως οι περισσότεροι ερευνητές οι οποίοι απέτυχαν να χρησιμοποιήσουν πολυμεθοδικές και πολυεπίπεδες μετρήσεις προέβησαν στη μελέτη ενός ελλιπούς δείγματος με αποτέλεσμα το σχέδιο έρευνας να μη μπορεί να προσδιορίσει τις παραμέτρους για ένα πληθυσμό.

Ο Durlak (1990 σελ 198) πιστεύει ότι θα πρέπει να χρησιμοποιείται ένας συνδυασμός στα εργαλεία μέτρησης ώστε να προσδιοριστεί η θεωρητική και εμπειρική διαδικασία της Θανατολογίας. Σύμφωνα με τον Holcomb (1993 σελ 254) η επιστήμη της Θανατολογίας πάσχει από πολλούς περιορισμούς, η ενασχόληση των ερευνητών με θέματα όπως ο φόβος , το άγχος και η απειλή του Θανάτου, δίνουν μια εικόνα στο Θάνατο αρνητική και μόνο. Ο Durlak (1990 σελ 200) υποστηρίζει πως οι θεωρίες των τελευταίων χρόνων αντιμετωπίζουν τις στάσεις για το Θάνατο με έναν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Ο Θάνατος δηλαδή μπορεί να γίνει αντιληπτός με διάφορους τρόπους, να αντιμετωπίζεται για παράδειγμα από κάποιον με αποδοχή αλλά και φόβο. Ο Holcomb (1993 σελ 293) συμπληρώνει πως οι ερευνητές τελευταία ασχολούνται και με άλλες “ξεχασμένες” πλευρές του Θανάτου όπως, η αποδοχή του, ή η επάρκεια του Θανάτου.

Η πιο κοινή μέθοδος έρευνας και μελέτης αποτελεί η βελτίωση δομημένων ερωτηματολογίων. Το βασικότερο πλεονέκτημα την ευκολία και την αντικειμενικότητα κατά την βαθμολόγηση, θα πρέπει , ωστόσο, να αναφερθεί ότι ο περιορισμός σε αυτά τα εργαλεία μέτρησης είναι η σταθερότητα του περιεχομένου των απαντήσεων και των ερωτήσεων. Τα δομημένα ερωτηματολόγια θέτουν τις σχετικές στάσεις και αντιλήψεις με το Θάνατο, ώστε τελικά να μη μπορούν να καθοριστούν οι προσωπικές στάσεις του υποκειμένου στο Θάνατο, οπότε η μοναδικότητα των αντιλήψεων του κάθε ατόμου δεν φαίνεται (Durlak et al. , 1990). Τα εργαλεία μέτρησης χρειάζεται να εξελιχθούν και να μη στέκονται στο αν οι άνθρωποι βιώνουν φόβο και άγχος για το Θάνατο. Αν και έχουν χρησιμοποιηθεί κατά το παρελθόν, τεχνικές προβολής και άσκησης φαντασίας για το Θάνατο, οι ερευνητές γρήγορα τις εγκατέλειψαν λόγω του ότι η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των μεθόδων αυτών αμφισβητήθηκε.

Η επιλογή των κατάλληλων εργαλείων αποτελεί το βασικότερο ζήτημα στη μελέτη των στάσεων και των αντιλήψεων για το Θάνατο. Ο Tomer (1994 σελ 154) όμως προβληματίστηκε και για της θεωρητικές προσεγγίσεις που θα πρέπει να συντελούν μια τέτοια μελέτη. Ο ίδιος πιστεύει πως υπάρχουν τέσσερις οπτικές γωνίες από τις οποίες μπορεί να γίνει αντιληπτός ο Θάνατος του εαυτού:α) ως η ανυπαρξία και ο μηδενισμός, β) ως την μεταμόρφωση ή τον αποχωρισμό, γ) ως η απειλή στην ολοκλήρωση των στόχων της ζωής. Οι οπτικές αυτές γωνίες αφορούν διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Αν, για παράδειγμα, η ανυπαρξία αφορά Φιλοσοφικές προσεγγίσεις, η απειλή στη ζωή δίχως νόημα αφορά υπαρξιακές θεωρητικές προσεγγίσεις , η απειλής την ολοκλήρωση των στόχων της ζωής αφορά αναπτυξιακές θεωρίες που εξετάζουν την επίδραση της απειλής στην εξέλιξη αλλά και στο πως οι εξελικτικές αλλαγές βοηθούν το άτομο να αντεπεξέλθει στο συναίσθημα της απειλής απέναντι στο γεγονός του Θανάτου.

Κατά τον Neimeyer (1994 σελ 259) οι περισσότερες έρευνες των στάσεων για το Θάνατο είναι «α- θεωρητικές» έτσι οι ερευνητές προσπαθούν να πραγματοποιήσουν μια έρευνα σαν βασική σκέψη το θεωρητικό υπόβαθρο έτσι ώστε να διευκολυνθούν στη ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Ο ενθουσιασμός τους, όμως, σχετικά με τη μελέτη του Θανάτου δεν είναι συνοδοιπόρος με την προσεκτική επιλογή μιας θεωρίας με αποτέλεσμα η επιστήμη της Ψυχολογίας να συνεισφέρει πραγματικά στην κατανόηση του ρόλου το Θανάτου ζωή του ανθρώπου.

Στην έρευνα αυτή το εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί είναι το ερωτηματολόγιο για την εξασφάλιση της αντικειμενικότητας και της αξιολόγησης και των αποτελεσμάτων κατ' επέκταση, αφού η μέθοδος των μεταφορών δεν έχει χρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα από τους ερευνητές και η εγκυρότητα της είναι αμφίροπη.

5. ΓΙΑΤΙ ΦΟΒΟΜΑΣΤΕ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ;

Γιατί όμως φοβόμαστε το Θάνατο; Γιατί δεν μπορούμε να συμφιλιωθούμε με το γεγονός του Θανάτου; Γιατί ο Θάνατος είναι "ταμπού" στις μέρες μας; Σήμερα που ο άνθρωπος έχει καταφέρει να νικήσει τόσα θανατηφόρα νοσήματα, που η τεχνολογική εξέλιξη έχει αγγίξει το επίπεδο της εικονικής πραγματικότητας και που ο άνθρωπος μπορεί να κλωνοποιήσει το είδος του. Ωστόσο το φαινόμενο του Θανάτου καλύπτεται από το δικό του μυστήριο. Ο Μάνος (1988,σελ. 222) ορίζει το φόβο του Θανάτου ως εξής :Φόβος είναι η δυσάρεστη συναισθηματική κατάσταση που δημιουργούνται ως απάντηση σε πραγματικό κίνδυνο ή απειλή που γίνεται αντιληπτή συνειδητά.

Σύμφωνα με τον Lening (1985) ο Θάνατος δεν είναι "φοβερός" ή "μη φοβερός". Δεν είναι θετικός ούτε και αρνητικός. Κάθε άτομο του αποδίδει τη δική του ερμηνεία και σημασία. Ο Lening περιγράφει δύο μορφές φόβων που αντιμετωπίζει οποιοδήποτε άτομο προβληματίζεται σχετικά με το φαινόμενο του Θανάτου. Έτσι διακρίνει δύο κατηγορίες. Στη μια περιλαμβάνονται οι φόβοι που είναι άμεσα συνδεδεμένοι με την περίοδο που οδηγεί στο Θάνατο, ενώ στη δεύτερη περιλαμβάνονται οι φόβοι που περιγράφονται γύρω από το ίδιο το γεγονός του θανάτου και την κατάσταση του νεκρού. (Παπαδάτος 1986, σελ 172) «Ο φόβος είναι γενικός και βρίσκεται σε δύο επίπεδα ενσυνείδητα και ασυνείδητα . Ενσυνείδητα, μπορούν οι άνθρωποι να φοβούνται τον πόνο και την αγωνία που συνδέεται με το Θάνατο, τον χωρισμό της ζωής ή απλώς την κατάσταση της ανυπαρξίας, του μηδενός, ο φόβος του αγνώστου μνημονεύεται συχνά ως ο πιο σημαντικός φόβος όμως είναι ο φόβος έντονα απωθημένος στο υποσυνείδητο που συχνά αποκαλύπτεται με το υλικό των ονείρων(.....) Συχνά ο απωθημένος φόβος του Θανάτου γίνεται αντιληπτός ως φόβος μιας ολέθριας και καταστρεπτικής δύναμης που συντρίβει και αφήνει το θύμα με μια αίσθηση έσχατης αδυναμίας, ανικανότητας και οργής(.....)Επίσης το άγχος του Θανάτου είναι εγγενής ιδιότητα και αυτό φαίνεται καθαρά από την πρώιμη σχέση μητέρας-παιδιού, η οποία είναι ουσιώδης πηγή του πλέγματος του Θανάτου από τις καταστροφικές πλευρές του» (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 27,σελ 281)

Σύμφωνα με τον Κολτσίδα (1978), η έμμονη ιδέα του φόβου γύρω από το Θάνατο μπορεί να γίνει παθολογική, οπότε γίνεται μια συζήτηση πλέον για μια παθολογική κατάσταση που ονομάζεται Θανατοφοβία.

Ανεξάρτητα από το πόσο προετοιμασμένοι είμαστε να δεχθούμε το γεγονός αυτό, φαίνεται ότι πάντα μας καταλαμβάνει απροειδοποίητα, μας κλονίζει, μας φοβίζει και ριζώνει μέσα μας βαθιά, συναισθήματα δεισιδαιμονίας άγχους και απομόνωσης. Τίποτα δεν είναι πιο αποτρόπαιο για εμάς από την έννοια του Θανάτου. Γιατί όμως συμβαίνει αυτό; Ίσως, κατά τον Φρομ (1978, σελ 163), ο πιο σημαντικός λόγος είναι η βαθιά χαραγμένη επιθυμία για αθανασία που εκδηλώνεται μέσα από πολλές τελεουργίες και δοξασίες, που έχουν σαν σκοπό τη διατήρηση του ανθρώπινου σώματος. Από την άλλη μεριά, η σύγχρονη άρνηση του Θανάτου με την “ωραιοποίηση” του σώματος φανερώνει το ίδιο καθαρά την καταπίεση του φόβου του Θανάτου με το καμουφλάρισμά του.

Ωστόσο, σύμφωνα με τους μελετητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα του τέλους της ζωής, μεγαλώνοντας οι άνθρωποι φαίνεται να αποδέχονται τον ερχομό του Θανάτου, ιδιαίτερα μετά την είσοδο τους στη φάση της ύστερης ενήλικης ζωής (55+). Αναμφισβήτητα ο φόβος πάντα υπάρχει απλά στις μεγαλύτερες ηλικίες μετατρέπεται σε φόβο για τον Θάνατο αγαπημένων προσώπων περισσότερο, από φόβο για το Θάνατο του ίδιου. Και εδώ θα πρέπει να διακρίνουμε τη διαφοροποίηση των δύο αυτών φόβων και καταστάσεων. Διότι ο φόβος που κατακλύζει τον άνθρωπο για τον Θάνατο του ίδιου προέρχεται από την αγωνία του απέναντι στο άγνωστο “μετά”. Τον φόβο αυτό τον τροφοδοτεί η ανησυχία που νιώθει για το τι πρόκειται να συμβεί όταν πεθάνει. Αυτός ο φόβος προκαλεί και την θλίψη που νιώθουν πολλοί ετοιμοθάνατοι, είναι η αντίδραση του ίδιου, η έκφραση του πένθους για την απώλεια του εαυτού του από τη ζωή στο μέλλον. Η ανησυχία τους όμως κάποτε μετριάζεται και τότε, ίσως, να βιώσουν ένα σύντομο καταθλιπτικό επεισόδιο το οποίο θα υποχωρήσει βαθμιαία, με την αποδοχή της κατάστασης. Ο φόβος, όμως απέναντι στο χαμό ενός αγαπημένου προσώπου αποτελεί μια τελείως διαφορετική κατάσταση. Εδώ ο βασικός παράγοντας που προκαλεί τον φόβο μας είναι τα συναισθήματα που τρέφουμε για το άτομο αυτό. Φοβόμαστε την απώλεια του προσώπου αυτού από τη ζωή μας και περισσότερο τον αποχωρισμό μας από αυτόν και νιώθουμε απέραντη θλίψη στη σκέψη πως δεν θα τον ξανά δούμε. Κάποτε όλοι σκεφτόμαστε πως μια μέρα θα πεθάνουμε, στην σκέψη όμως του Θανάτου κάποιου πολύ αγαπημένου ατόμου αντιδρούμε έντονα.

Οι φόβοι που βιώνει το άτομο για το φαινόμενο του Θανάτου του, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: α) Φόβοι σχετικά με την περίοδο που οδηγεί στο θάνατο και β) Φόβοι σχετικά με την κατάσταση που βρίσκεται ο νεκρός.

Στην πρώτη κατηγορία θα συναντήσουμε

- Τον φόβο του ατόμου που οδεύει προς το Θάνατο, κυρίως του ασθενή, σχετικά με το παρουσιαστικό του. Ο άρρωστος φοβάται μήπως αλλοιωθεί η εικόνα του με κάποια παραμόρφωση του προσώπου του ή με κάποια άλλη σωματική αναπηρία. Ο φόβος αυτός επηρεάζει πολύ το επίπεδο αυτόεκτίμησης του ατόμου και γενικότερα την ψυχοσύνθεσή του. (φοβίες ταπείνωσης)
- Τον φόβο του ατόμου σχετικά με τη ανεξαρτησία του. Το άτομο μπορεί να φοβάται πως οδεύοντας προς την κατάληξη του δεν θα μπορεί να είναι δραστήριο. Αισθάνεται πως θα γίνει "βάρος" για κάποιον, αφού θα μεταθέσει την ευθύνη του εαυτού του σε αυτόν από τον οποίο και θα εξαρτάται. (φόβος εξάρτησης)
- Τον φόβο πολλών ανθρώπων για την διαδικασία του Θανάτου. Πολλοί φοβούνται πως είναι επίπονη και επώδυνη. (φόβος πόνου)
- Τον φόβο της εγκατάλειψης και της μοναξιάς. Ο φόβος αυτός μπορεί να είναι καταστροφικός για τη ψυχολογία των ανθρώπων αφού μπορεί να οδηγήσει το άτομο σε κατάθλιψη και άλλες ψυχικές διαταραχές. (φόβος απόρριψης και μοναξιάς)
- Τον φόβο σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης του Θανάτου από τα οικεία πρόσωπα του ατόμου. (φόβος του αποχωρισμού από αγαπημένα πρόσωπα)

Τη δεύτερη κατηγορία αφορούν περισσότερο τις σκέψεις των ανθρώπων για τη μεταθανάτιο κατάσταση τους.

- Πολλοί άνθρωποι φοβούνται να σκεφτούν πως ο Θάνατος είναι μια οριστική και αμετάκλητη κατάσταση. (φόβος οριστικότητας του Θανάτου)
- Συχνό είναι και το έντονο άγχος που παρουσιάζεται από τις σκέψεις σχετικά με την κατάσταση του ανθρώπινου σώματος μετά τον Θάνατο, κάτω από το χώμα και μέσα στο φέρετρο. (φόβος για την τύχη του σώματος μετά το Θάνατο)
- Τέλος, ο φόβος για τη μεταθανάτια ζωή ή άλλη κατάσταση. Εδώ έχουμε να αντιμετωπίσουμε το φόβο για το άγνωστο, για το τι συμβαίνει μετά το Θάνατο μας, που καταλήγουμε, αν υπάρχει μετά θάνατον ζωή, εάν δικαζόμαστε και τιμωρούμαστε για τις πράξεις μας.

Ο Ιησούς-Χριστός δίδαξε, «Πρέπει να μην γαντζώνεται κανείς στη ζωή, να μην αισθάνεται τη ζωή σαν κτήμα του» έτσι θα μπορέσει να μετριάσει και να ξεπεράσει τους φόβους του για το φαινόμενο του Θανάτου. «Ο φρόνιμος άνθρωπος δεν τρέμει τον Θάνατό του και ο σοφός έχει προετοιμαστεί της αναγκαιότητας του, αφού θνητοί γεννήθηκαν και με ευγνωμοσύνη, αξιώθηκαν να πιουν ολόκληρο το ποτήρι της ζωής και να αισθάνονται ότι είναι ώριμοι πια για το αναπόδραστο τέλος. Άλλωστε, άλλο το δέος μπροστά στο μυστήριο του Θανάτου, και άλλο ο φόβος του Θανάτου. Εκείνο προσβάλλει τη σοβαρότητα του ανθρώπου» (Παπανούτσος, 1984)

Συμπερασματικά να αναφερθεί πως διάφοροι φιλοσοφικοί στοχαστές, μελετητές και Θανατολόγοι συμπεραίνουν πως οι άνθρωποι που δεν φοβούνται το Θάνατο είναι αυτοί που τόλμησαν να ζήσουν με πολύ πάθος, είναι αυτοί που δεν φοβήθηκαν να ζήσουν μια ζωή γεμάτη. Φοβόμαστε το Θάνατο γιατί δεν μπορούμε να διακρίνουμε σε αυτόν το πραγματικό και αληθινό του πρόσωπο. Ο θάνατος, γράφει ο Λέω Μπουσκάλια, είναι μια πρόκληση. Μας λέει να μη χάνουμε καιρό, μας λέει να αναπτυχθούμε, να ολοκληρωθούμε και συνεχίζει γράφοντας : Όταν μπορέσουμε να αγκαλιάσουμε το Θάνατο σαν απλά μια άλλη πλευρά της ζωής, θα εκτιμήσουμε και θα δώσουμε αξία σε κάθε στιγμή της ζωής, ξέροντας ότι δεν πρόκειται ποτέ ξανά να εμφανιστεί.

6. Η ΘΕΩΡΕΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

6.1 ΣΤΑΣΗ

Οι στάσεις αντιπροσωπεύουν τον κεντρικό άξονα της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ανθρώπου, επειδή όπως η προσωπικότητα κατευθύνουν την συμπεριφορά του ατόμου στις συναλλαγές του με τον συνάνθρωπό του, την οικογένεια του, με το χώρο της εργασίας και γενικά με όλους τους φορείς της κοινωνίας. Η μελέτη των στάσεων βασίζεται στην ανάλυση της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ατόμου- πως δηλαδή το άτομο βλέπει τα διάφορα κοινωνικά στοιχεία στον περίγυρό του. Οι στάσεις είναι στενά συνδεδεμένες με την συμπεριφορά και μας βοηθούν να προβλέψουμε κάτω από ορισμένες συνθήκες τη συμπεριφορά των άλλων. Ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την έννοια των στάσεων δεν υπάρχει. Ο κάθε ορισμός δίνει έμφαση σε κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο του, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διάφορες απόψεις για την δομή των στάσεων. (Μ. Νασιάκου – Α. Χαντζή – Μ. Φατούρου – Χαρίτου, 2002)

Σύμφωνα με την εννοιολογική σημασία των λέξεων στάση είναι ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται κανείς κυρίως αντιμετωπίζοντας κάτι/κάποιον : κράτησε άψογη στάση απέναντι του. (Γ. Μπαμπινιώτης, 1998). Στάση είναι η συμπεριφορά: δεν τήρησες σωστή στάση απέναντι του. (Μαλλιάρης, 1984). Στάση είναι ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται κανείς σε κάποιον, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει ένα ζήτημα: κρατά εχθρική στάση απέναντί μου. (ΕΜ. Μ. Κριαρά, 1995). Στάση είναι η σταθερή προδιάθεση ενός ατόμου απέναντι σε μια κατηγορία ατόμων, αντικειμένων ή καταστάσεων που καθορίζει τις αντιδράσεις του και διαμορφώνεται από τις εμπειρίες με το περιβάλλον. (Α. Χουντουμάδη- Λ. Πατεράκη, 1989). Στάση είναι ένας σχετικά σταθερός τρόπος προσέγγισης ή αντιμετώπισης προσώπων, πραγμάτων και καταστάσεων. Οι στάσεις έχουν συναισθηματική βάση και εκφράζουν ένα σύστημα αξιών ή πεποιθήσεων. (Δ. Γ. Τσαούση, 1989)

Η κοινωνική ψυχολογία ορίζει ως στάση, τον αντιληπτικό προσανατολισμό και την ετοιμότητα αντίδρασης σε σχέση με κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο ή τάξη αντικειμένων.

Πρόκειται για βασικό όρο της κοινωνικής ψυχολογίας που αναφέρεται στη σχετικά σταθερή ετοιμότητα συμπεριφοράς απέναντι σε ένα αντικείμενο, πρόσωπο ή ιδέα. Περιλαμβάνει τη νοητική πλευρά, τη συναισθηματική πλευρά και την γενική ψυχική ετοιμότητα αντίδρασης ή δράσης με κάποια συγκεκριμένη εκδήλωση ή ενέργεια του ατόμου. Η αντίδραση ή δράση αυτού του οργανισμού γίνεται ανάλογα με τους ατομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που τον επηρεάζουν. Η πίεση της κοινωνίας επηρεάζει σημαντικά

την προσωπικότητα, καθώς υπαγορεύει τη στάση που πρέπει να τηρηθεί από το άτομο (με άμεσο ή έμμεσο τρόπο).

Οι στάσεις χαρακτηρίζονται από διάρκεια, και έτσι διακρίνονται από τις προσδοκίες και τις στάσεις που έχουν περισσότερο προσωρινό χαρακτήρα. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι στάσεις είναι μόνιμες, αλλά σίγουρα είναι ιδιαίτερα ανθεκτικές στην αλλαγή.

Οι στάσεις παρουσιάζουν ακόμα ποικιλία μεταξύ των ατόμων και των πολιτισμών, άλλωστε σχετίζονται στενά με τα θέματα που αποτελούν αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ ατόμων και ομάδων. Αυτό σημαίνει ότι οι στάσεις αποτελούν και προϊόν **μάθησης** μολονότι δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι κάποιο ρόλο για τη διαμόρφωση τους παίζουν και οι γενετικές καταβολές, π.χ. στην περίπτωση της επιθετικότητας που όσοι την αποδίδουν κυρίως σε **γνωστικούς παράγοντες**, θεωρούν ότι αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την γένεση συγκεκριμένων στάσεων.

Βασικό χαρακτηριστικό των στάσεων είναι το γεγονός ότι είναι απαραίτητως αξιολογικές ή συναισθηματικές. Οι πεποιθήσεις είναι δυνατόν να εμπεριέχονται στις στάσεις (π.χ. οι μαύροι είναι βρώμικοι).

Η έννοια της στάσης στην ψυχολογία αποτελεί "υποθετικό κατασκευάσμα" και επομένως δεν μπορεί να παρατηρηθεί άμεσα, παρά έμμεσα, δηλαδή, μέσα από την λεκτική συμπεριφορά (εκφράσεις), τις ψυχολογικές αλλαγές που εμφανίζονται κατά την έκθεση στο αντικείμενο της στάσης, ή την έκδηλη συμπεριφορά ως προς το αντικείμενο της στάσης. Καμιά από τις συμπεριφορές αυτές δεν μπορεί να ταυτοποιηθεί με την στάση αλλά αποτελούν κυρίως ενδείξεις, μέτρα ή λειτουργικούς προσδιορισμούς της στάσης.

Ο πιο συχνά αναφερόμενος προσδιορισμός είναι του Gordon Allport (1935) ο οποίος όρισε τη στάση ως «μια νοητική και νευρική κατάσταση ετοιμότητας οργανωμένη μέσω των εμπειριών που ασκεί κατευθυντήρια ή δυναμική επίδραση στις αποκρίσεις του ατόμου προς όλα τα αντικείμενα και τις καταστάσεις με τα οποία αυτή σχετίζεται». Από τον ορισμό αυτό φαίνεται οι στάσεις δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες αλλά αποτελούν παρεμβαλλόμενες μεταβλητές ή εννοιολογικά κατασκευάσματα. Ο ορισμός του Allport δίνει έμφαση σε δύο στοιχεία των στάσεων α) το γνωστικό στοιχείο (νοητική κατάσταση ετοιμότητας) και β) το αξιολογικό στοιχείο (αποκρίσεις του ατόμου). Σύμφωνα με τον ορισμό αυτόν οι στάσεις είναι δισδιάστατες.

Σύμφωνα με τους Retty και Cacioppo (1981) ο όρος «στάση» αναφέρεται «σε ένα γενικό και διαρκές, θετικό ή αρνητικό συναίσθημα για κάποιο πρόσωπο, αντικείμενο ή θέμα»

Οι Pratkanis και Greenwald όρισαν τη στάση ως «την αξιολόγηση που κάνει ένα άτομο για ένα αντικείμενο της σκέψης». Οι δύο αυτοί ορισμοί αντανακλούν την άποψη ότι οι στάσεις είναι μονοδιάστατες.

Η πιο γνωστή άποψη για τη δομή των στάσεων είναι αυτή που προτείνουν οι Rosenberg και Hovand (1960) οι οποίοι ορίζουν τις στάσεις ως «προδιαθέσεις προς απόκριση σε κάποια είδη ερεθισμάτων με ορισμένα είδη αποκρίσεων» και καθορίζουν τρία είδη αποκρίσεων που στην ουσία αποτελούν τρεις διαστάσεις των στάσεων. (Γεωργά, 1990)

Αυτά είναι :

- Η γνωστική διάσταση, αναφέρεται στη γνωστική αναπαράσταση του αντικειμένου της στάσης (γνώσεις, απόψεις, πεποιθήσεις)
- Η συμπεριφοριστική διάσταση, αναφέρεται σε συμπεριφορικές τάσεις και πεποιθήσεις
- Η συναισθηματική διάσταση των στάσεων , αναφέρεται σε αξιολογικά συναισθήματα αρέσκεια και δυσαρέσκειας ως προς το αντικείμενο της στάσης (Stahlberg και Frey, 1988)

Παρά τις διαφορές που υπάρχουν στους διάφορους ορισμούς οι Olson και Zanna (1993) πιστεύουν ότι «οι περισσότεροι θεωρητικοί των στάσεων συμφωνούν στο ότι:α) η αξιολόγηση αποτελεί την κεντρική, ίσως την υπερισχύουσα, όψη των στάσεων β) οι στάσεις αναπαρίστανται στη μνήμη και γ) μπορούμε να διακρίνουμε τόσο τις συναισθηματικές, γνωστικές και συμπεριφοριστικές συνέπειες των στάσεων. (Μ. Νασιάκου- Α. Χαντζή-Χαρίτου, 2002, σελ.257)

6.2 ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι οι στάσεις που σχετίζονται με κοινωνικές διαμάχες (θρησκεία, φυλή, σεξουαλική συμπεριφορά κ.τ.λ.) τείνουν να παρουσιάζουν κάποιο βαθμό συσχέτισης, σχηματίζοντας κατά τον τρόπο αυτό έναν γενικό παράγοντα των κοινωνικών στάσεων. Έτσι μιλάμε για φανατισμό, αυταρχισμό κ.τ.λ. ή καλύτερα για συντηρητισμό, δηλαδή τάση αντίστασης στην αλλαγή.

Εδικοί ερευνητές αναφέρονται στους τέσσερις τύπους προσαρμοστικών λειτουργιών που εξυπηρετούνται βάση συγκεκριμένων στάσεων και χαρακτηρίζονται ως λειτουργική ρόλοι των στάσεων :

1. **Ωφελιμιστικές λειτουργίες**: κάποιες στάσεις υιοθετούνται επειδή βοηθούν το άτομο να επιτύχει κάποιο επιθυμητό στόχο ή να αποφύγει κάποιο ανεπιθύμητο αποτέλεσμα. Το άτομο αναζητά θετικές ενισχύσεις από τους άλλους, ενώ αποφεύγει αρνητικές ενισχύσεις για την επίτευξη κάποιου σκοπού ή την προσαρμογή του σε διάφορες καταστάσεις της ζωής π.χ. κάποιος υιοθετεί θετική στάση σε ένα είδος μουσικής για να γίνει αποδεκτός σε μια παρέα που του αρέσει.
2. **Γνωστικές λειτουργίες**: οι στάσεις λειτουργούν ως «απλουστευμένα και πρακτικά εγχειρίδια» για την κατανόηση ενός πολύπλοκου κόσμου και υπαγορεύουν την κατάλληλη συμπεριφορά σε καινούργιες καταστάσεις. Για παράδειγμα αν κάποιος έχει αρνητική στάση απέναντι στο είδος μουσικής ενός καλλιτέχνη δεν θα μπει στον κόπο να αγοράσει τους δίσκους του. Οι γνωστικές λειτουργίες των στάσεων συμβάλουν στην ικανοποίηση των αναγκών του ατόμου προκειμένου να διατηρεί μια ολοκληρωμένη, σταθερή και σαφή αντίληψη για το περιβάλλον του.
3. **Λειτουργίες άμυνας του εγώ**: βοηθούν το άτομο να χειριστεί τις εσωτερικές συγκρούσεις μέσω μετάθεσης ή προβολής των αρνητικών σε άλλα πρόσωπα ή ομάδες. Για παράδειγμα κάποιος φοιτητής που απέτυχε στις εξετάσεις μπορεί να υιοθετήσει μια αρνητική στάση απέναντι σε αυτούς που πέτυχαν. Ο Katz θεωρεί ως έκφραση της στάσης, το λειτουργικό ρόλο των μηχανισμών άμυνας του «Εγώ» του Freud. Σύμφωνα με της αρχές της ψυχανάλυσης, ο ρόλος των μηχανισμών άμυνας είναι η μείωση του άγχους ή των ενοχών που συνοδεύουν κάθε απειλή του «Εγώ». Κατά τον Katz ανασφαλής άτομα αναπτύσσουν στερεοτυπικές στάσεις για να ενισχύσουν την άμυνα και την αυτοεκτίμησή τους στις δυσκολίες της ζωής. (Μαργαριτίδου-Τιμπαλέξη 1991,σελ 48-49)

4. **Εκφραστικές λειτουργίες των αξιών του ατόμου** : βοηθούν το άτομο να εκφράσει τις θεμελιώδεις αξίες του και να εδραιώσει την αυτοαντίληψη του. Αποτελούν προέκταση των αξιών του ατόμου και η συνεπής έκφραση των στάσεων προς τις αξίες δημιουργεί στο άτομο μια βαθιά ικανοποίηση. Για παράδειγμα κάποιος που εκφράζει ανοιχτά την αντίρρηση του για τις πυρηνικές δοκιμές αισθάνεται βαθιά ικανοποίηση όταν πιστεύει στην ειρήνη κι έχει οικολογική συνείδηση.

Αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι ο λειτουργικός ρόλος μιας στάσης μπορεί να διαφέρει από άτομο σε άτομο, αλλά και στο ίδιο άτομο διαφορετικές στάσεις μπορεί να εξυπηρετούν διαφορετικές λειτουργίες. (Ν. Γ. Παπαδόπουλος, Μ. Νασιάκου, Α. Χαντζή, Μ. Φατούρου Χαρίτου)

6.3 ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η έννοια «στάση» χαρακτηρίζεται τρισδιάστατη από τους σύγχρονους κοινωνικούς ψυχολόγους, αποτελούμενη από το γνωστικό στοιχείο, το συναισθηματικό στοιχείο και το στοιχείο που εμπεριέχει τη συμπεριφορά του ατόμου.

Γνωστική διάσταση

Η γνωστική διάσταση των στάσεων αναφέρεται στις γνωστικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη νοημοσύνη. Ο Bruner αναφέρεται στα γνωστικές λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη νοημοσύνη. Ένα χαρακτηριστικό των γνωστικών λειτουργιών του ανθρώπου είναι η νόηση. Το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι οι γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου μπορούν να περιορίζονται στα ερεθίσματα του φυσικού περιβάλλοντος. Η γλώσσα παίζει κυρίαρχο ρόλο στις δυνατότητες κατηγοριοποίησης των γνωστικών λειτουργιών του ανθρώπου. Η γνωστική κατηγοριοποίηση με την οπτική αντίληψη, διευκολύνει τον άνθρωπο, επειδή

με τον τρόπο αυτό συνοψίζονται τα ερεθίσματα και οι αφηρημένες έννοιες και επιτρέπεται η πιο λιτή και ορθολογική ανάλυση των φαινομένων. Ωστόσο αυτό έχει το μειονέκτημα ότι τοποθετεί στην ίδια κατηγορία φαινόμενα που ενδέχεται να διαφέρουν μεταξύ τους. Αγνοεί τις ατομικές διαφορές. Μια δεύτερη διάσταση του γνωστικού στοιχείου των στάσεων είναι η κεντρικότητα όπως ονομάζεται από τον Rokeach. Ο Sherif το ονομάζει εγωκεντρικότητα. Με τους όρους αυτούς εννοείται ότι κάποιες στάσεις είναι πιο κεντρικές, πιο ουσιαστικές, πιο βαθιά ριζωμένες στο εγώ του ανθρώπου.

Ο Τριάντης επισημαίνει και μια τρίτη διάσταση των στάσεων την πολιτιστική, δηλαδή, οι γνωστικές κατηγορίες που αναφέρονται σαν στάσεις ορίζονται διαφορετικά με την κοινωνία. Ο όρος, υποκειμενικός πολιτισμός, του Τριάντη αναφέρεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας που απαρτίζουν κάποια συγκεκριμένη γνωστική κατηγορία ή στάση.

Η συναισθηματική διάσταση

Εκτός από το γνωστικό περιεχόμενο, το συναισθηματικό στοιχείο αποτελεί τη δεύτερη διάσταση των στάσεων. Η κάθε στάση ενδέχεται να διεγείρει θετικά ουδέτερα ή αρνητικά συναισθήματα στο άτομο.

Ωστόσο, υπάρχουν στάσεις που ενδέχεται να δημιουργήσουν αντικρουόμενα συναισθήματα.

Υποτίθεται ότι η συναισθηματική διάσταση των στάσεων είναι αποτέλεσμα της μάθησης- δηλαδή η συναισθηματική αντίδραση έχει συνδεθεί με τη στάση κάτω από συνθήκες ενίσχυσης, ή κάτω από την επίδραση κάποιας κοινωνικής παραμέτρου.

Με τον όρο συναισθηματική αντίδραση εννοείται, τόσο η συνειδητοποίηση και η περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης από το ίδιο το άτομο όσο και η μέτρηση των αντιδράσεων του αυτόνομου νευρικού συστήματος π.χ. της ταχυκαρδίας, του ιδρώτα, κτλ .

Η διάσταση της συμπεριφοράς

Η τρίτη διάσταση των στάσεων είναι η συμπεριφορά. Ο Τριάντης θεωρεί ότι η συμπεριφορά του ατόμου ως προς τις στάσεις που έχει, βασίζεται σε δύο διαστάσεις : α) θετικά ή αρνητικά συναισθήματα και β) επιθυμία ή αποφυγή επαφής.

Θεωρεί επίσης ότι η στάση συμπεριφοράς του ατόμου, η πραγματική του συμπεριφορά, βρίσκεται σε άμεση σχέση με τους κανόνες συμπεριφοράς της κοινωνίας, δηλαδή τους προσδιορισμένους από τη κοινωνία κανόνες της πρέπουσας συμπεριφοράς. (Γεωργιάς, 1995)

6.4 ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν στο ότι οι στάσεις είναι προϊόν μάθησης και η διαμόρφωσή τους αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης.

Μια σημαντική προϋπόθεση όσον αφορά τη διαμόρφωση των στάσεων είναι ότι οι στάσεις μαθαίνονται από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον. Τόσο η εκμάθηση των στάσεων, όσο και η αλλαγή τους εξηγούνται με βάση διάφορες θεωρίες της μάθησης.

Ο πρωταρχικός κοινωνικός φορέας είναι η οικογένεια. Το παιδί υιοθετεί τις στάσεις των γονέων και άλλων στενών συγγενών για τους ομοφυλόφιλους, τους Τούρκους κ.τ.λ. Ένας άλλος σημαντικός και ισχυρός κοινωνικός φορέας της σύγχρονης κοινωνίας είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Η δύναμη του τύπου για παράδειγμα, που δρα μέσω της οπτικής οδού ή του ραδιοφώνου, το οποίο επηρεάζει την κοινή γνώμη μέσω της ακουστικής διόδου. Ωστόσο το πιο ισχυρό μέσο μαζικής πληροφόρησης σήμερα, όσον αφορά τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, είναι σαφώς η τηλεόραση η οποία δρα συγχρόνως μέσω της οπτικής και της ακουστικής διόδου.

Οι στάσεις εμφανίζουν ανθεκτικό πρόσωπο απέναντι στην αλλαγή. Έχουν εντοπισθεί αρκετοί μηχανισμοί αντίστασης στην αλλαγή των στάσεων. Οι Freedman, Sears και Carismith (1978) περιγράφουν πέντε τακτικές αντίστασης.

- Τη χρήση λογικών επιχειρημάτων από την πλευρά του δέκτη της επιρροής για να υπερασπιστεί τις στάσεις του.
- Τη μείωση του κύρους της πηγής επιρροής
- Την ασυνείδητη διαστρέβλωση του μηνύματος με τρόπο ώστε, είτε να φαίνεται τόσο κοντά στη δική μας θέση που να μην υπάρχει περιθώριο να μας επηρεάσει
- Τη χρήση των μηχανισμών άμυνας του Εγώ
- Τη χωρίς αιτιολογία απόρριψη του μηνύματος (Ν. Γ. Παπαδόπουλος, Μ. Νασιάκου, Α. Χαντζή, Μ. Φατούρου Χαρίτου)

Οι Hovland ,Festinger κ.α επικεντρώθηκαν στις μεταβολές και διαδικασίες που εμπριέχονται στην αλλαγή των στάσεων. Μερικές από αυτές είναι οι εξής :α) ο βαθμός στον οποίο κρίνεται ως αποτελεσματική η επικοινωνία για να επιτευχθεί η αλλαγή στάσεων εξαρτάται από την αξιοπιστία της πηγής β) συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ώστε το άτομο να πείθεται πιο εύκολα γ) αποτελεί πραγματικά πλεονέκτημα το να έχει κανείς τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο για να γίνει πειστικός στο ακροατήριό του, δ)αν οι στάσεις είναι σχετικές με αυτές που έχει ήδη το ακροατήριο τείνουν να αυξομειώνονται, ε) η αποτελεσματικότητα είναι μεγαλύτερη όταν παρουσιάζονται και οι δύο πλευρές ενός επιχειρήματος, αλλά ευνοείται η μια από τις δυο και όχι όταν η επιχειρηματολογία είναι μονόπλευρη.(Γεωργάς, 1995)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

7 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

7.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της έρευνας αυτής είναι η μελέτη του φαινομένου του Θανάτου και πως αυτός επηρεάζει την ψυχοσύνθεση των ανθρώπων. Συγκεκριμένα η μελέτη αυτή στοχεύει στο να διερευνηθεί η γνώση, η συμπεριφορά και τα συναισθήματα των ατόμων ηλικίας 30 και άνω, απέναντι στο Θάνατο.

Η επιλογή του πληθυσμού έγινε προκειμένου να μπορούν να συγκριθούν οι απόψεις των εργαζομένων δύο διαφορετικών χώρων με διαφορετικό εργασιακό αντικείμενο, πάνω στο ζήτημα του τέλους της ζωής. Από την επιλογή του πληθυσμού πηγάζει και ο δεύτερος σκοπός της επικείμενης έρευνας, η οποία επιδιώκει να ελέγξει εάν και κατά πόσο ο χώρος της εργασίας μπορεί να διαφοροποιήσει τη στάση των ατόμων απέναντι στο Θάνατο.

Ο δεύτερος αυτός σκοπός προσδίδει στην έρευνα συγκριτικό χαρακτήρα. Η σύγκριση αφορά τους εκπαιδευτικούς της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών και τους ιατρούς του Γενικού Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ρίου, οι οποίοι έρχονται σε άμεση επαφή με το φαινόμενο του Θανάτου σε αντίθεση με τους εκπαιδευτικούς που το αντικείμενο εργασίας τους εστιάζεται στην εκπαίδευση των σπουδαστών.

7.2 ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ-ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κατά καιρούς από διάφορους μελετητές διατυπώθηκε η υπόθεση, πως οι στάσεις του ατόμου καθοδηγούν τη συμπεριφορά του στις διάφορες συναλλαγές με το κοινωνικό του περιβάλλον, το οικογενειακό αλλά και με το χώρο εργασίας του.

Η παραπάνω υπόθεση αποτέλεσε και την έναρξη της διερεύνησης των στόχων της μελέτης. Αφού οι στάσεις είναι στενά συνδεδεμένες με το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των ατόμων, μας βοηθούν να προβλέψουμε, εν μέρη, τις αντιδράσεις του ατόμου. Κατά την επιστήμη της ψυχολογίας η στάση μπορεί να μελετηθεί μονάχα από το έμμεσο και άμεσο περιβάλλον του ατόμου και είναι τρισδιάστατη, αποτελούμενη από το γνωστικό στοιχείο, το συναισθηματικό και το στοιχείο που εμπεριέχει τη συμπεριφορά του ατόμου.

Έτσι συμπεραίνεται πως η σύνθεση και ο τρόπος μελέτης των στάσεων δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες αποκλίσεις μεταξύ των ατόμων που βρίσκονται περίπου στο ίδιο ηλικιακό στάδιο.

Τα ερωτήματα και οι υποθέσεις που τίθενται στην παρούσα έρευνα αφορούν τους λόγους και τους παράγοντες που είναι υπαίτιοι για την διαφοροποίηση των στάσεων των ανθρώπων απέναντι στο φαινόμενο του Θανάτου. Συγκεκριμένα οι υποθέσεις είναι η εξής, αναλυτικά:

Εάν και κατά πόσο, η κατάσταση της υγείας ενός ατόμου επηρεάζει τον τρόπο που αντιμετωπίζει το γεγονός του Θανάτου.

Πως αντιμετωπίζει το φαινόμενο του Θανάτου ένας υγιής και πως ένας ασθενής;

Διαφοροποιούν τη στάση των ανθρώπων σχετικά με το τέλος της ζωής, η οικογενειακή τους κατάσταση και το φύλο τους;

Μπορούν να επιδράσουν καταλυτικά, η οικονομική κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο, στη διαμόρφωση των απόψεων τους σχετικά με το Θάνατο;

Εάν τα άτομα με την είσοδο, τους στην μέση ενήλικη ζωή αλλά και κατά τη διάρκεια της ύστερης ενήλικης ζωής, αναφέρονται στο Θάνατο στις διάφορες συζητήσεις που κάνουν με τον οικογενειακό και κοινωνικό τους περίγυρο.

Επηρεάζει η πίστη στο Θεό και το θρήσκευμα, τον τρόπο που σκέφτονται τα άτομα σχετικά με το τέλος της ζωής;

Θα απευθύνονταν τα άτομα αυτά για συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη σε περίπτωση που το φαινόμενο του Θανάτου θα επηρέαζε την ψυχοσύνθεσή τους;

7.3 ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΨΙΑ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Τα υποκείμενα της έρευνας είναι οι εκπαιδευτικοί της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών καθώς και το ιατρικό προσωπικό του Γενικού Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου του Ρίου., καλύπτοντας έτσι δύο χώρους εργασίας με διαφορετικό εργασιακό αντικείμενο. Η επιλογή του δείγματος βασίστηκε επίσης στην πρόσβαση των δύο χώρων και στην λειτουργικότητα.

Μοιράστηκαν 100 ερωτηματολόγια, 50 στη ΣΕΥΠ και 50 στο Γ.Π.Ν.Ρίου μέσα σε διάστημα τεσσάρων ημερών. Από τα 100, επιστράφηκαν τα 70, 35 από κάθε χώρο.

Ως μέθοδος δειγματοληψίας επιλέχθηκε η δειγματοληψία κατά στρώματα, αφού ο πληθυσμός μας διαιρείται σε δύο ομογενείς ομάδες, εργαζόμενοι διαφορετικού αντικειμένου που ανήκουν σε ίδιο ηλικιακό στάδιο (μέση και ύστερη ενήλικη ζωή).

Χρονικά η έρευνα εντοπίζεται στις αρχές του μήνα Ιουνίου.

7.4 ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Η ανάλυση των πληροφοριών θα γίνει με την μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής, για να παρουσιαστεί όσο το δυνατόν καλύτερα η περιγραφή του συγκεκριμένου φαινομένου.

7.5 ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην παρούσα έρευνα το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε είναι το γραπτό ερωτηματολόγιο, για την εξασφάλιση της αντικειμενικότητας και της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων. Η επιλογή του συγκεκριμένου εργαλείου βασίζεται στο ότι μπορεί να δοθεί σε μεγάλη μερίδα πληθυσμού, χρειάζεται μικρό χρονικό διάστημα να δαπανήσουν οι ερωτηθέντες για την συμπλήρωση του, και διευκολύνει τον ερευνητή στην διεξαγωγή της ποσοτικής ανάλυσης.

Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αποτελείται από 26 ερωτήσεις εκ των οποίων οι 25 είναι κλειστού τύπου, λόγω του ότι διευκολύνουν τους ερωτηθέντες, κάνοντας τους περισσότερο κατανοητό το θέμα δίχως να απαιτείται να διαθέσουν ιδιαίτερο χρόνο. Κύρια όμως χρησιμότητα των προκατασκευασμένων κλειστών ερωτήσεων είναι η αποφυγή των αποκλίσεων στις απαντήσεις των ερωτηθέντων, με αποτέλεσμα να γίνεται εύκολα η κωδικοποίηση. Τέλος το ερωτηματολόγιο αποτελείται και από μία ερώτηση ανοιχτού τύπου.

Η μελέτη κωδικοποίηση και ανάλυση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε μέσω του προγράμματος της Microsoft, Excel 2002.

7.6 ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΚΑΙ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την εξασφάλιση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας των αποτελεσμάτων της επικείμενης έρευνας, επιδιώχθηκε να χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο ως ερευνητικό εργαλείο.

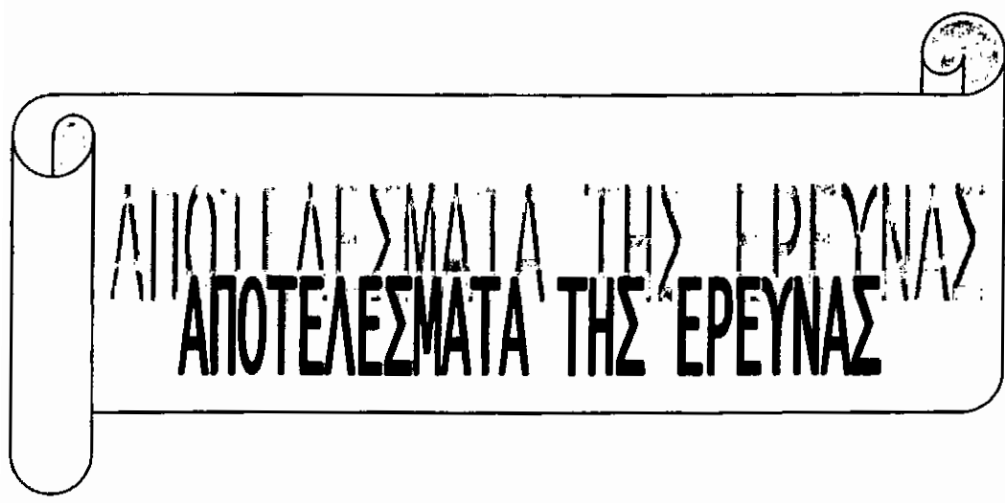
Η σύνταξη του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε με βάση τις ερευνητικές υποθέσεις που προέκυψαν κατά την έναρξη της μελέτης και τη βιβλιογραφική ανασκόπηση. Μετά την ολοκλήρωση του ερωτηματολογίου, πραγματοποιήθηκαν κάποιες καθοδηγητικές κινήσεις από ειδικό ερευνητή σε θέματα ποσοτικής μεθοδολογίας και ανάλυσης δεδομένων. Ταυτόχρονα έγινε χρήση πολλαπλών μεταβλητών, των οποίων η επιλογή βασίστηκε σε τεκμηριωμένη, βιβλιογραφική ανασκόπηση. Στη συνέχεια έλαβε χώρα μια πιλοτική έρευνα ώστε να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο το ερευνητικό εργαλείο είναι προσιτό και κατανοητό στο δείγμα της έρευνας. Η διαδικασία της έρευνας διεκπεραιώθηκε αυστηρά μέσα στα πλαίσια της δεοντολογίας προκειμένου να εξασφαλισθούν, η επιστημονικότητα και η εγκυρότητα της.

Οποιαδήποτε διαδικασία συγκέντρωσης πληροφοριών και αν επιλεγεί, εξετάζεται κριτικά ώστε να υπολογιστεί σε τι βαθμό είναι πιθανό να είναι αξιόπιστη και έγκυρη, γιατί στην έρευνα δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα εργαλείο αν δεν έχει εξασφαλιστεί ένα επίπεδο αξιοπιστίας και εγκυρότητας. Ορίζονται οι παρακάτω όροι:

“Αξιοπιστία, είναι ο βαθμός στον οποίο μια διαδικασία παράγει ίδια αποτελέσματα κάτω από σταθερές συνθήκες σε όλες τις περιπτώσεις”
“Εγκυρότητα, πρόκειται για τον έλεγχο του κατά πόσο ένα θέμα μετρά ή περιγράφει αυτό που υποτίθεται ότι πρέπει να μετρά ή να περιγράφει.”(Bell,1997, σελ.107)

Η προσεγμένη διατύπωση των ερωτήσεων και η σωστή επιλογή των θεμάτων είναι καίριας σημασίας για την συγκέντρωση πληροφοριών σχετικών με το υπό έρευνα θέμα και για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αξιοπιστία και εγκυρότητα. (Κυριαζή, 1999, σελ 310)

Η ερευνητική διαδικασία χρονικά έλαβε χώρα στα τέλη του μήνα Ιουνίου.

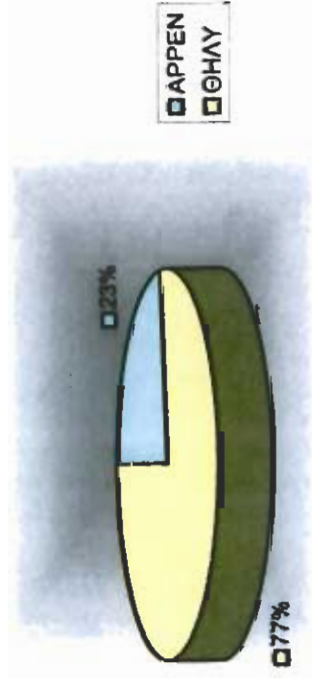
Ερώτηση 1

Φύλο ερωτηθέντων

Φύλο ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ		
ΑΡΡΕΝ	ΘΗΛΥ	
8	27	

Φύλο ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ		
ΑΡΡΕΝ	ΘΗΛΥ	
21	14	

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΦΥΛΟΥ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΦΥΛΟΥ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

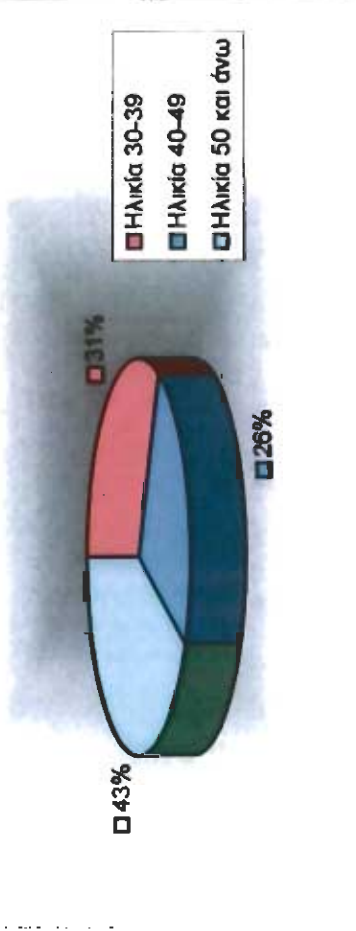
Από τα 70 ερωτηματολόγια που τυπώθηκαν τα 35 απαντήθηκαν από εκπαιδευτικούς της ΣΕΥΠ, εκ των οποίων τα 8 συμπληρώθηκαν από άνδρες, δείγμα που αντιστοιχεί σε ποσοστό 23% και τα 27 από γυναίκες, δείγμα που αντιστοιχεί στο 77%. Τα υπόλοιπα 35 απαντήθηκαν από το ιατρικό προσωπικό του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ. Το δείγμα εκεί αποτελείται από 21 άνδρες, ποσοστό 60% και 14 γυναίκες, ποσοστό 40%.

Ερώτηση 2 Ηλικία ερωτηθέντων

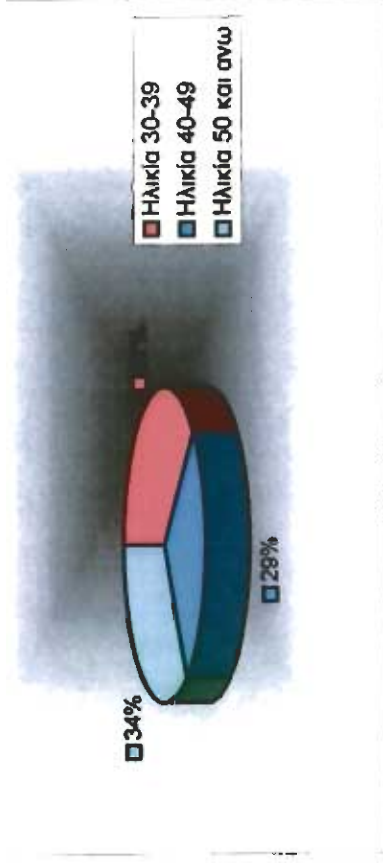
Ηλικία ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ	
Ηλικία 30-39	11
Ηλικία 40-49	9
Ηλικία 50 και άνω	15

Ηλικία ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.Ρίου	
Ηλικία 30-39	13
Ηλικία 40-49	10
Ηλικία 50 και άνω	12

ΗΛΙΚΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΗΛΙΚΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

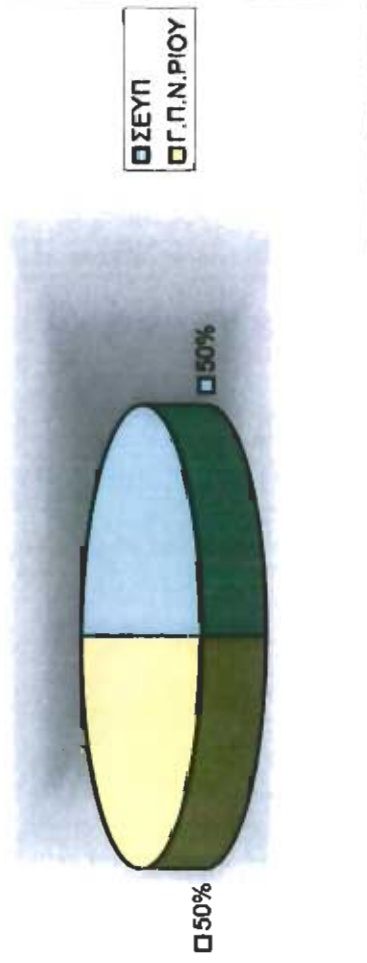

Από το σύνολο των ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ, το 31% αντιστοιχεί σε ηλικίες 30-39, το 26% σε ηλικίες 40-49 και το 43% σε ηλικίες 50 και άνω. Τα ποσοστά που αναλογούν στο δείγμα του Γ.Π.Ν.Ρίου είναι: 37% σε ηλικίες 30-39, 29% σε ηλικίες 40-49 και το 34% σε ηλικίες 50 και άνω.

Ερωτήσεις 3 και 4
Χώρος εργασίας και τίτλοι θέσεων

Χώρος εργασίας & τίτλοι θέσεων ερωτηθέντων	
ΣΕΥΠ	35
Εκπαιδευτικοί	
Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	35
Ιατροί	

ΧΩΡΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΤΙΤΛΟΙ ΘΕΣΕΩΝ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ

Η επιλογή του πληθυσμού της έρευνας βασίστηκε στη σκοπιμότητα της σύγκρισης δύο εργασιακών χώρων εκ των οποίων ο ένας να έχει άμεση επαφή με το φαινόμενο του θανάτου. Έτσι επιλέχθηκε ο πληθυσμός του ιατρικού προσωπικού του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ και του εκπαιδευτικού προσωπικού της ΣΕΥΠ του ΑΤΕΙ Πατρών.

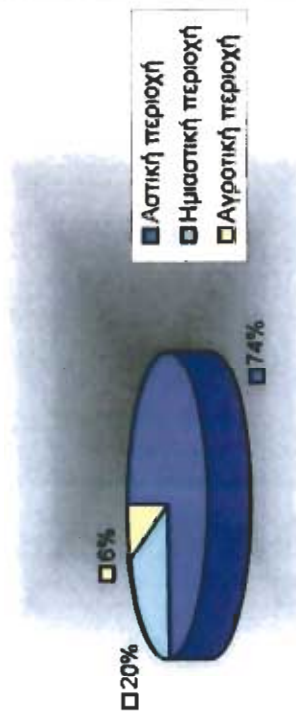
Ερώτηση 5

Που έχετε ζήσει τον περισσότερο χρόνο της ζωής σας

Τόπος διαμονής ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ	
Αστική περιοχή	26
Ημιαστική περιοχή	7
Αγροτική περιοχή	2

Τόπος διαμονής ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Αστική περιοχή	11
Ημιαστική περιοχή	15
Αγροτική περιοχή	9

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

Ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να σημειώσουν που έχουν ζήσει τον περισσότερο χρόνο της ζωής τους. Έτσι προέκυψε ότι, το 74% του δείγματος των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ, έζησε σε αστική περιοχή, το 20% σε ημιαστική περιοχή και το μόλις το 6% σε αγροτική περιοχή. Τα αντίστοιχα ποσοστά του δείγματος του ιατρικού προσωπικού του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ είναι: 31% σε αστική περιοχή, 43% σε ημιαστική περιοχή και το 26% σε αγροτική περιοχή.

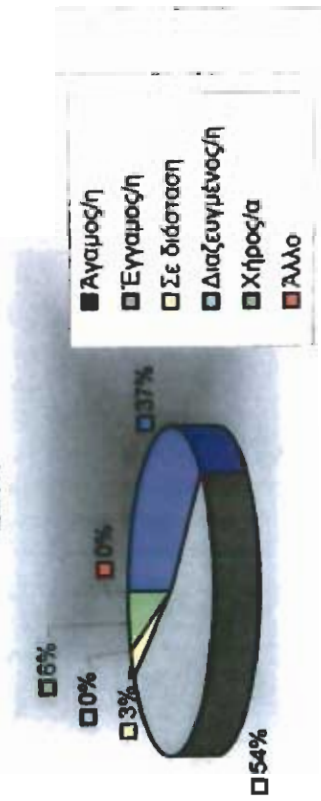

Ερώτηση 6 Οικογενειακή κατάσταση

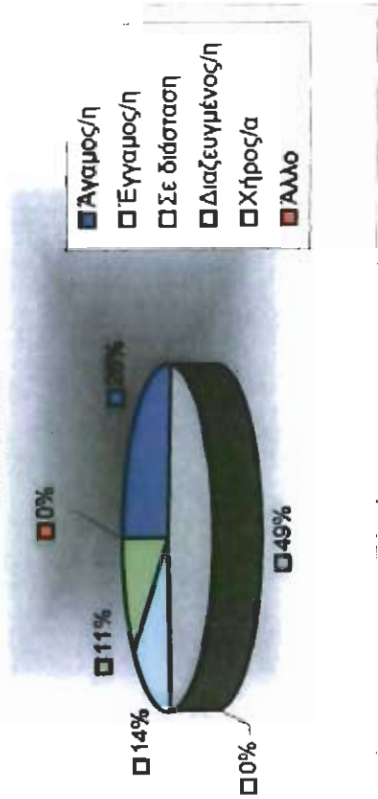
Οικογενειακή κατάσταση του δείγματος της ΣΕΥΠ	
Άγαμος/η	13
Έγγαμος/η	19
Σε διάσταση	1
Διαζευγμένος/η	0
Χήρος/α	2
Άλλο	0

Οικογενειακή κατάσταση του δείγματος του Γ.Π.Ν.Ρίου	
Άγαμος/η	9
Έγγαμος/η	17
Σε διάσταση	0
Διαζευγμένος/η	5
Χήρος/α	4
Άλλο	0

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

Στους 35 εκπαιδευτικούς της ΣΕΥΠ, που ρωτήθηκαν σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση, οι 19 δήλωσαν έγγαμοι (54%), οι 13 δήλωσαν άγαμοι (37%), 2 δήλωσαν χήρεια (6%), 1 δήλωσε ότι βρίσκεται σε διάσταση (3%). Δε σημειώθηκε καμία απάντηση στις ερωτήσεις: α) Διαζευγμένος/η, β) Άλλο.

Το δείγμα του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ στην ίδια ερώτηση απάντησε τα εξής: 17 έγγαμοι (49%), 9 άγαμοι (26%), 4 δήλωσαν χήρεια (11%), 5 διαζευγμένοι (14%). Δε σημειώθηκε καμία απάντηση στις ερωτήσεις: α) Σε διάσταση, β) Άλλο.

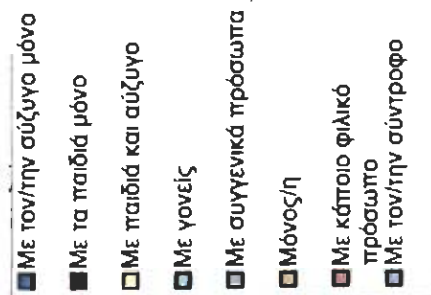
Ερώτηση 7

Με ποιούς συμβιώνετε στον ίδιο χώρο

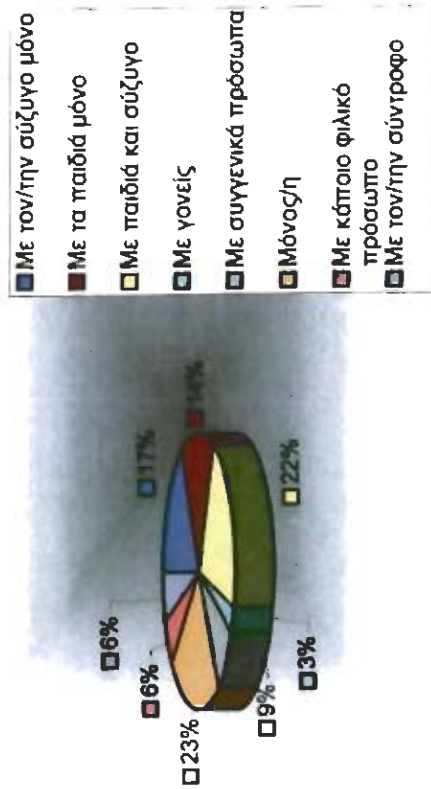
Συμβίωση στον ίδιο χώρο - Ερωτηθέντες της ΣΕΥΠ	
Με τον/την σύζυγο μόνο	2
Με τα παιδιά μόνο	1
Με παιδιά και σύζυγο	17
Με γονείς	3
Με συγγενικά πρόσωπα	2
Μόνος/η	7
Με κάποιο φιλικό πρόσωπο	1
Με τον/την σύντροφο	2

Συμβίωση στον ίδιο χώρο - Ερωτηθέντες του Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Με τον/την σύζυγο μόνο	6
Με τα παιδιά μόνο	5
Με παιδιά και σύζυγο	8
Με γονείς	1
Με συγγενικά πρόσωπα	3
Μόνος/η	8
Με κάποιο φιλικό πρόσωπο	2
Με τον/την σύντροφο	2

ΣΥΜΒΙΩΣΗ ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΧΩΡΟ - ΣΕΥΠ

ΣΥΜΒΙΩΣΗ ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΧΩΡΟ - Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 7^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Στα γραφήματα απεικονίζονται τα ποσοστά των απαντήσεων στην ερώτηση "με ποιους συμβιώνετε στον ίδιο χώρο.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους εκπαιδευτικούς της ΣΕΥΠ τα ποσοστά είναι: 6% με τον/την σύζυγο μόνο, 3% με τα παιδιά μόνο, 48% με παιδιά και σύζυγο, 9% με γονείς, 6% με συγγενικά πρόσωπα, 19% μόνος/η, 3% με κάποιο φιλικό πρόσωπο και 6% με τον/την σύντροφο.

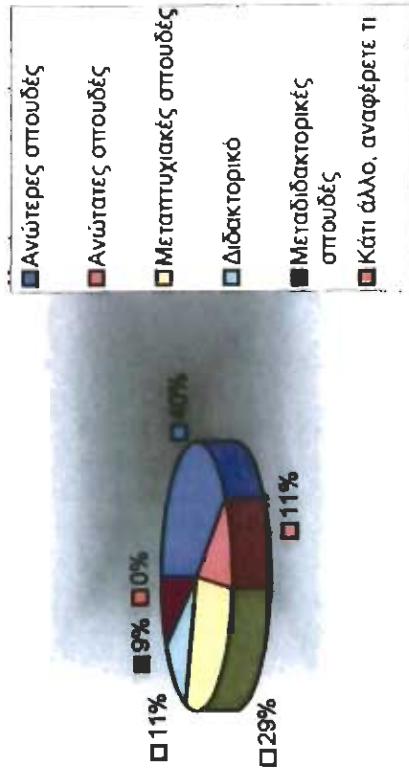
Τα αντίστοιχα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.Ρίου είναι: 17% με τον/την σύζυγο μόνο, 14% με τα παιδιά μόνο, 22% με παιδιά και σύζυγο, 3% με γονείς, 9% με συγγενικά πρόσωπα, 23% μόνος/η, 6% με κάποιο φιλικό πρόσωπο και 6% με τον/την σύντροφο.

Ερώτηση 8
Σημειώστε το υψηλότερο μορφωτικό σας επίπεδο.

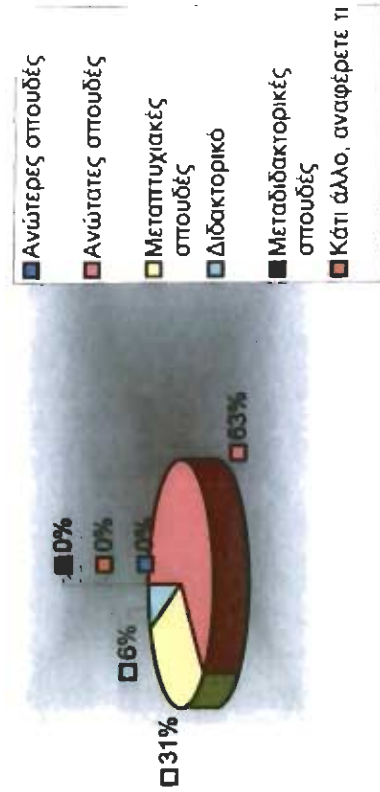
Μορφωτικό επίπεδο ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ	
Ανώτερες σπουδές	14
Ανώτατες σπουδές	4
Μεταπτυχιακές σπουδές	10
Διδακτορικό	4
Μεταδιδακτορικές σπουδές	3
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	0

Μορφωτικό επίπεδο ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.Ρίου	
Ανώτερες σπουδές	0
Ανώτατες σπουδές	22
Μεταπτυχιακές σπουδές	11
Διδακτορικό	2
Μεταδιδακτορικές σπουδές	0
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	0

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΣΕΥΠ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 8^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να αναφέρουν το υψηλότερο μορφωτικό τους επίπεδο. Τα ποσοστά που προέκυψαν είναι τα ακόλουθα:

Το 40% των εκπαιδευτικών της Σ.Ε.Υ.Π. ανήκει στο επίπεδο των ανώτερων σπουδών και το 11% στο επίπεδο των ανώτατων σπουδών. Το 29% έχει πραγματοποιήσει μεταπτυχιακές σπουδές και το 11% του δείγματος έχει διδακτορικό. Ενώ στο επίπεδο των μεταδιδακτορικών σπουδών αντιστοιχεί το 9%.

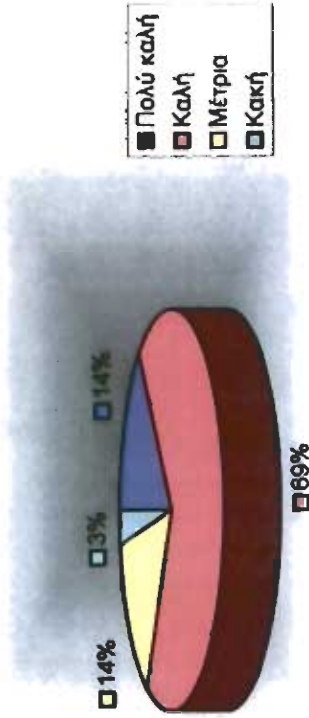
Σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος των ιατρών δεν βρέθηκε κανείς να ανήκει στο επίπεδο των ανώτερων σπουδών ενώ η πλειοψηφία, το 63% έχει πραγματοποιήσει ανώτατες σπουδές. Το ποσοστό των μεταπτυχιακών σπουδών εδώ βρέθηκε να είναι 31%. Το 6% του δείγματος των ιατρών έχει πραγματοποιήσει διδακτορικό. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το ποσοστό των μεταδιδακτορικών σπουδών εδώ είναι μηδενικό (0%) σε αντίθεση με το 9% των εκπαιδευτικών που ανήκουν στην κατηγορία αυτή.

Ερώτηση 9 Οικονομική κατάσταση

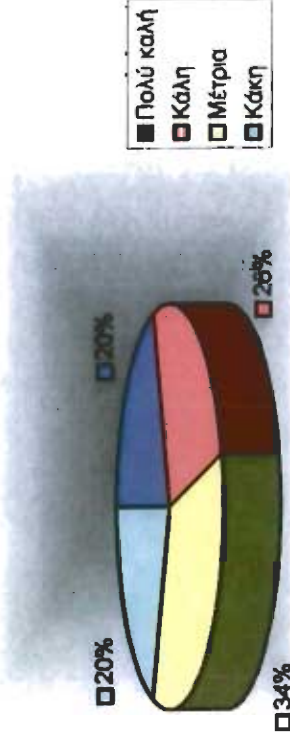
Οικονομική κατάσταση ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ	
Πολύ καλή	5
Καλή	24
Μέτρια	5
Κακή	1

Οικονομική κατάσταση ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.Ρίου	
Πολύ καλή	7
Καλή	9
Μέτρια	12
Κακή	7

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 9^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με την οικονομική κατάσταση του δείγματος, το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών (69%) την χαρακτήρισε καλή σε αντίθεση με την πλειοψηφία του δείγματος των ιατρών (34%) που την χαρακτήρισε μέτρια.

Πολύ καλή χαρακτηρίζουν την οικονομική τους κατάσταση το 14% των εκπαιδευτικών και το 20% των ιατρών αντίστοιχα.

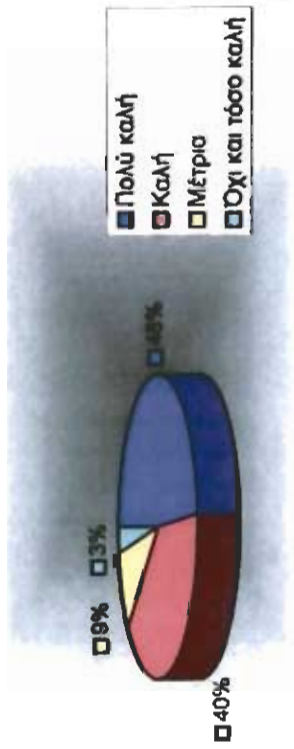
Ωστόσο παρατηρείται ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό στο δείγμα των ιατρών που θεωρούν πως η οικονομική τους κατάσταση είναι κακή, το ποσοστό εδώ αγγίζει το 20%, ενώ στους εκπαιδευτικούς μόλις το 3% έδωσε την ίδια απάντηση.

Ερώτηση 10
Κατάσταση υγείας

Κατάσταση υγείας ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ	
Πολύ καλή	17
Καλή	14
Μέτρια	3
Όχι και τόσο καλή	1

Κατάσταση υγείας ερωτηθέντων του Γ.Π.Ν.ΡΙΩΝ	
Πολύ καλή	13
Καλή	12
Μέτρια	7
Όχι και τόσο καλή	3

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΓΕΙΑΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΠ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΓΕΙΑΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 10ης ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Στα παραπάνω γραφήματα παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων στη Σ.Ε.Υ.Π. με ποσοστό 48% χαρακτηρίζουν ως πολύ καλή την κατάσταση της υγείας τους. Το ποσοστό της ίδιας απάντησης στο Γ.Π.Ν.Ρίου άγγιξε το 37%.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος των ιατρών, 40%, χαρακτήρισαν την κατάσταση της υγείας τους καλή. Το αντίστοιχο ποσοστό στους εκπαιδευτικούς βρέθηκε να είναι 34%.

Μεγάλη απόκλιση παρουσιάζουν τα ποσοστά των δύο χώρων που θεωρούν πως η κατάσταση της υγείας τους είναι μέτρια. Στο Γ.Π.Ν.Ρίου το ποσοστό είναι 20% ενώ στη Σ.Ε.Υ.Π. μόλις 9%. Τέλος τα ποσοστά στην απάντηση, όχι και τόσο καλή, είναι στη Σ.Ε.Υ.Π. 3% και 9% στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Να σημειωθεί εδώ πως μόλις το 11% από το σύνολο του δείγματος στη Σ.Ε.Υ.Π. χαρακτηρίζουν την κατάσταση της υγείας τους, μέτρια και όχι και τόσο καλή, ενώ το σύνολο του ποσοστού των ιατρών στις ίδιες απαντήσεις αγγίζει το 29%.

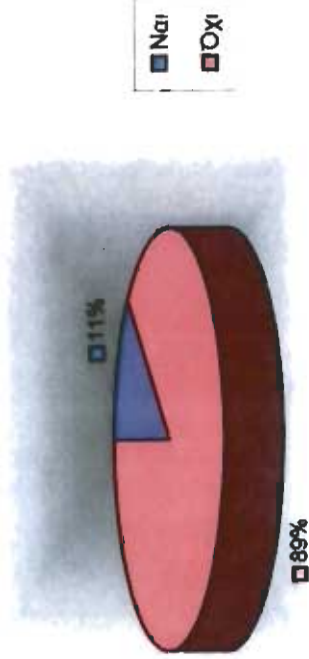
Ερώτηση 11

Αντιμετώπιση κάποιου σοβαρού προβλήματος υγείας αυτό το διάστημα

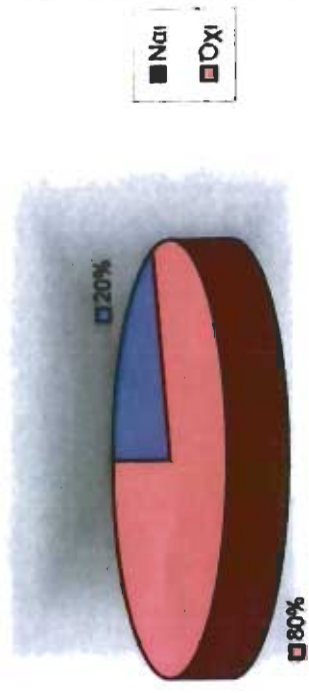
Αντιμετώπιση σοβαρού προβλήματος υγείας - Ερωτηθέντες ΣΕΥΠ	
Ναι	4
Όχι	31

Αντιμετώπιση σοβαρού προβλήματος υγείας - Ερωτηθέντες Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Ναι	7
Όχι	28

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΟΒΑΡΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΕΣ ΣΕΥΠ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΟΒΑΡΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΕΣ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ 11^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων και στους δύο χώρους, βρέθηκε να μην αντιμετωπίζει κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας το διάστημα αυτό. Τα ποσοστά είναι 89% στη Σ.Ε.Υ.Π. και 80% στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Ενώ θετική ήταν η απάντηση του 11% του συνολικού δείγματος στη Σ.Ε.Υ.Π και του 20% στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Ερώτηση 12

Πιστεύετε πως η κατάσταση της υγείας σας (καλή ή κακή) επηρεάζει τη στάση σας απέναντι στο θάνατο;

Επηρεάζετε από την κατάσταση της υγείας σας-ΣΕΥΠ		
Ναι	17	
Όχι	9	
Ίσως	9	

Επηρεάζετε από την κατάσταση της υγείας σας Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ		
Ναι	20	
Όχι	7	
Ίσως	8	

ΕΠΗΡΕΑΖΕΣΤΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΣΑΣ.
ΣΕΥΠ

ΕΠΗΡΕΑΖΕΣΤΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΣΑΣ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 12^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Στην ερώτηση αυτή ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να σχολιάσουν εάν η κατάσταση της υγείας τους, ενίοτε (καλή ή κακή) επηρεάζει τη στάση τους απέναντι στο γεγονός του Θανάτου.

Το 48% του δείγματος των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ απάντησαν πως η κατάσταση της υγείας τους, επηρεάζει της στάση τους απέναντι στο Θάνατο, το αντίστοιχο ποσοστό του δείγματος των ιατρών είναι 57%. Αρνητική απάντηση έδωσε το 26% των εκπαιδευτικών και το 20% των ιατρών. Τέλος την απάντηση "ίσως" επέλεξε το 26% των εκπαιδευτικών και το 23% των ιατρών.

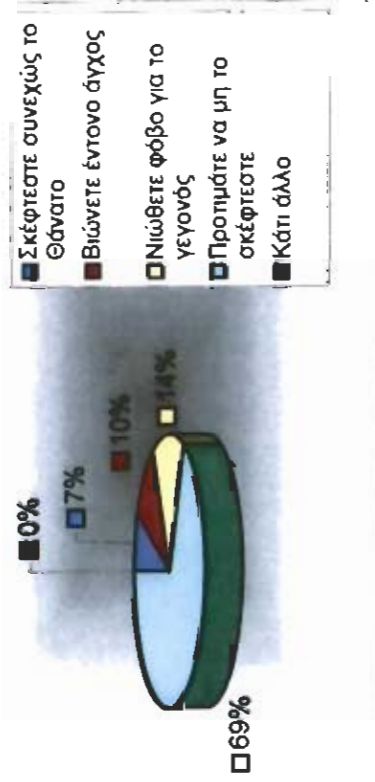
Ερώτηση 13

Τα προβλήματα υγείας που ενδεχομένως αντιμετωπίζετε κατά καιρούς σας οδηγούν στο να:

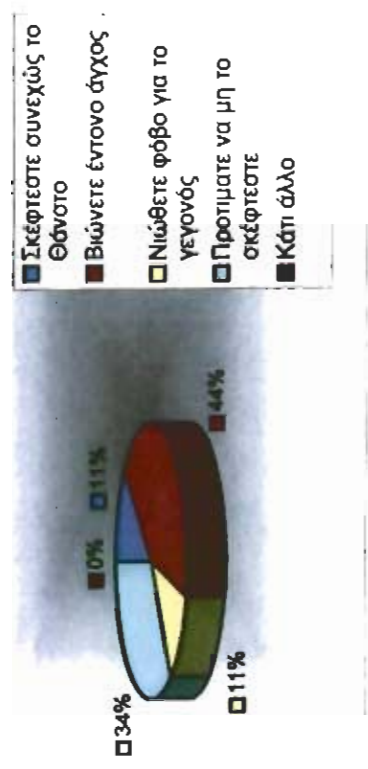
Απαντήσεις ερωτηθέντων ΣΕΥΠ	
Σκέφτεστε συνεχώς το Θάνατο	2
Βιώνετε έντονο άγχος	3
Νιώθετε φόβο για το γεγονός	4
Προτιμάτε να μη το σκέφτεστε	20
Κάτι άλλο	0

Απαντήσεις ερωτηθέντων Γ.Π.Ν.Ρίου	
Σκέφτεστε συνεχώς το Θάνατο	4
Βιώνετε έντονο άγχος	15
Νιώθετε φόβο για το γεγονός	4
Προτιμάτε να μη το σκέφτεστε	12
Κάτι άλλο	0

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ ΣΕΥΠ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 13^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Όπως παρατηρείται στα παραπάνω γραφήματα, η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ προτιμά να μη σκέφτεται και να μη συσχετίζει τα προβλήματα υγείας με το γεγονός του Θανάτου, το ποσοστό στην απάντηση αυτή άγγιξε το 69% και στο δείγμα των ιατρών μόλις το 39%.

Μεγάλη απόκλιση μεταξύ των δύο χώρων εμφανίζεται επίσης και στην απάντηση "*Βιώνετε έντονο άγχος*" όπου τα ποσοστά εδώ παρουσιάζονται ως εξής: 10% στους εκπαιδευτικούς και 44% στους ιατρούς γεγονός που δημιουργεί μια σχετική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο δειγμάτων.

Όσον αφορά την απάντηση "*Σκέφτεστε συνεχώς το Θάνατο*" τα ποσοστά ανέρχονται στις παρακάτω τιμές. Στη ΣΕΥΠ 7% και στο Γ.Π.Ν.Ρίου 11% όπου και δεν παρατηρούμε κάποια απόκλιση. Το ίδιο συμβαίνει και με την απάντηση "*Νιώθετε φόβο για το γεγονός*", τα ποσοστά συμβαδίζουν στους δύο χώρους με 14% στη ΣΕΥΠ και 11% στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Να σημειωθεί πως το 11% των ιατρών που σκέφτονται συνεχώς το Θάνατο, αποτελείται αποκλειστικά και μόνο από του ιατρούς εκείνους που σε προηγούμενη ερώτησης σημείωσαν πως αυτό το διάστημα αντιμετωπίζουν κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας. Το συμπέρασμα λοιπόν είναι πως η κακή κατάσταση της υγείας ενός ανθρώπου μπορεί να μεταβάλλει τη στάση του απέναντι στο Θάνατο.

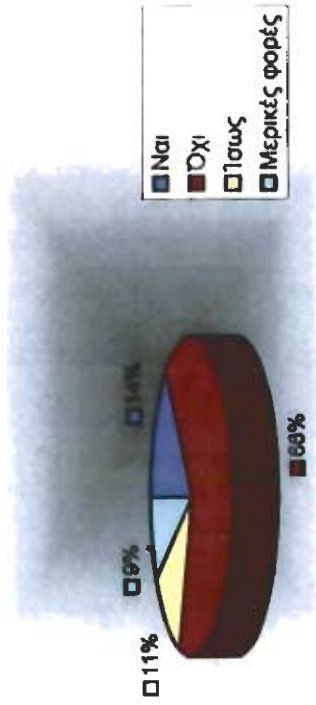
Ερώτηση 14

Θεωρείτε πως η άποψη των ανθρώπων για το Θάνατο επηρεάζεται από το φύλο τους;

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Ναι	5
Όχι	23
Ίσως	4
Μερικές φορές	3

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Νορίου	
Ναι	1
Όχι	27
Ίσως	4
Μερικές φορές	3

ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΗΝ ΑΠΟΨΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ-ΣΕΥΠ

ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΗΝ ΑΠΟΨΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 14ης ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να σχολιάσουν εάν η άποψη των ανθρώπων για το Θάνατο μπορεί να επηρεαστεί από το φύλο τους.

Όπως παρατηρείται και στα γραφήματα οι απαντήσεις των δύο δειγμάτων παρουσιάζουν ελάχιστες αποκλίσεις ενώ σε κάποιες απαντήσεις εμφανίζονται τα ίδια ποσοστά.

Έτσι το δείγμα των εκπαιδευτικών με ποσοστό 14% έδωσε καταφατική απάντηση την ίδια απάντηση έδωσε το 3% του δείγματος των ιατρών. Ο μεγαλύτερος αριθμός ερωτηθέντων και τους δύο χώρους θεωρεί πως το φύλο δεν επηρεάζει την άποψη των ανθρώπων απέναντι στο Θάνατο, τα ποσοστά εδώ διαμορφώθηκαν ως εξής: ΣΕΥΠ 66%, Γ.Π.Ν.Ρίου 77%.

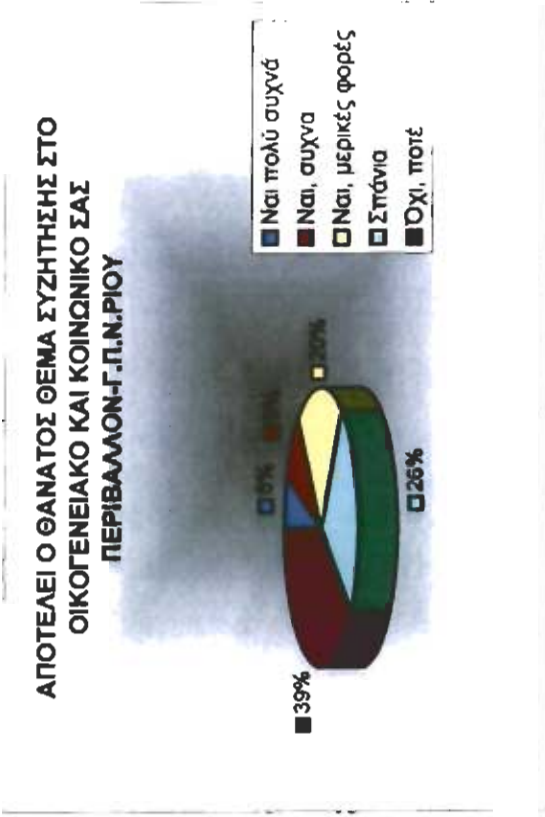
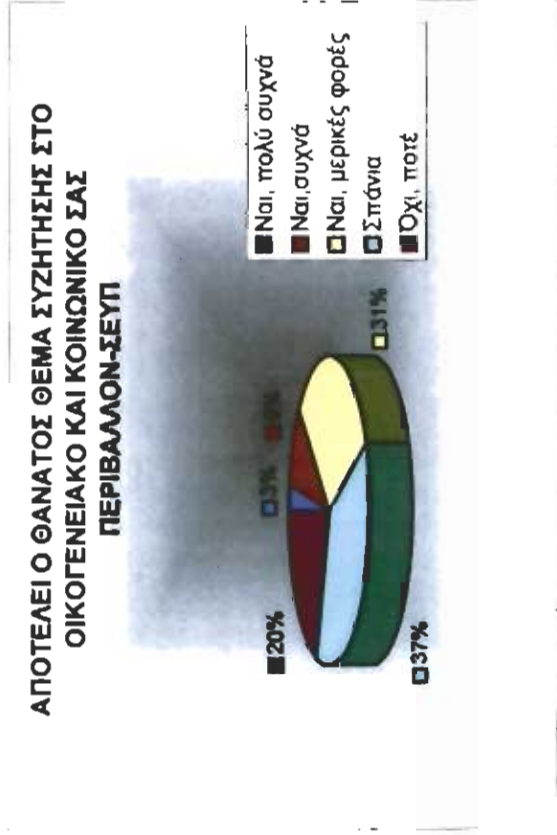
Τέλος τα ίδια ποσοστά εμφανίζονται στις απαντήσεις "Ίσως" και "Μερικές φορές" με 11% η πρώτη και 9% η δεύτερη και στους δύο χώρους.

Ερώτηση 15

Αποτελεί ο Θάνατος θέμα συζήτησης στο οικογενειακό και κοινωνικό σας περιβάλλον;

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Ναι, πολύ συχνά	1
Ναι, συχνά	3
Ναι, μερικές φορές	11
Σπάνια	13
Όχι, ποτέ	7

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.Ρίου	
Ναι πολύ συχνά	2
Ναι, συχνά	3
Ναι, μερικές φορές	7
Σπάνια	9
Όχι, ποτέ	14

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 15^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Η σκοπιμότητα της ερώτησης " Αποτελεί ο Θάνατος θέμα συζήτησης στο οικογενειακό και κοινωνικό σας περιβάλλον;" έγκειται στο να διαπιστωθεί εάν ο Θάνατος αντιμετωπίζεται στις ημέρες μας ως ένα θέμα ταμπού, όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφική επισκόπηση. Γεγονός που επιβεβαιώνεται σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις των δύο δειγμάτων.

Με βάση τα διαμορφωμένα ποσοστά οι τιμές είναι οι εξής :

"Ναι, πολύ συχνά" 3% ΣΕΥΠ, 6% Γ.Π.Ν.Ρίου. *"Ναι, συχνά"* 9% και στους δύο χώρους. *"Ναι, μερικές φορές"* 31% ΣΕΥΠ, 20% Γ.Π.Ν.Ρίου. *"Σπάνια"* 37% ΣΕΥΠ , 26% Γ.Π.Ν.Ρίου. *"Όχι, ποτέ"* 20% ΣΕΥΠ και 39% Γ.Π.Ν.Ρίου.

Παρατηρείται μια 'απόρριψη' του Θανάτου ως θέμα συζήτησης, αφού ο μεγαλύτερος αριθμός των ερωτηθέντων είτε αναφέρεται σπάνια στο γεγονός, είτε δεν αναφέρεται ποτέ.

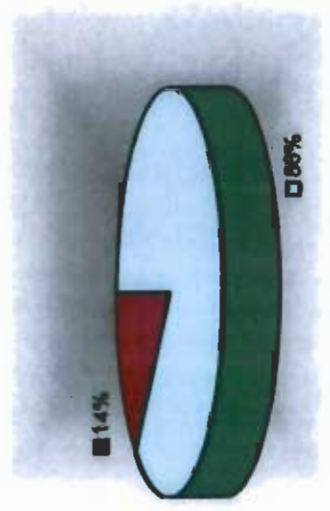
Ερώτηση 16

Έχετε βιώσει την απώλεια κάποιου αγαπημένου σας προσώπου τα τελευταία πέντε χρόνια;

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Ναι	30
Όχι	5

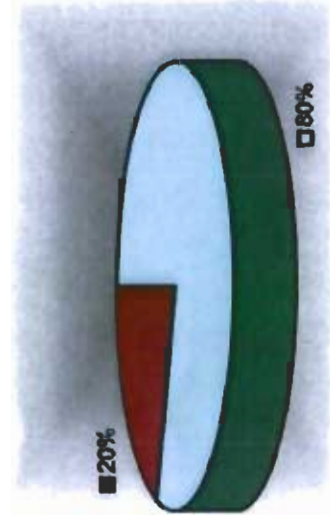
Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Ναι	28
Όχι	7

ΑΠΩΛΕΙΑ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ-ΣΕΥΠ

□ Ναι
■ Όχι

ΑΠΩΛΕΙΑ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

□ Ναι
■ Όχι

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 16^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν στην παραπάνω ερώτηση διαπιστώθηκε πως η συντριπτική πλειοψηφία και στους δύο χώρους έχει βιώσει το χαμό κάποιου αγαπημένου προσώπου τα τελευταία πέντε χρόνια.

Παρατηρείται πως από το σύνολο του δείγματος των ερωτηθέντων της ΣΕΥΠ, το 86% απάντησε καταφατικά και το 14% δήλωσε πως δεν έχει χάσει κάποιο αγαπημένο πρόσωπο την τελευταία πενταετία. Τα αντίστοιχα ποσοστά του δείγματος στο Γ.Π.Ν.Ρίου είναι 80% (Ναι) και 20% (Όχι).

Η ερώτηση αυτή έγινε για να διερευνηθεί στη συνέχεια ποια ήταν η πρώτη αντίδραση των ερωτηθέντων όταν συνέβη το γεγονός αυτό.

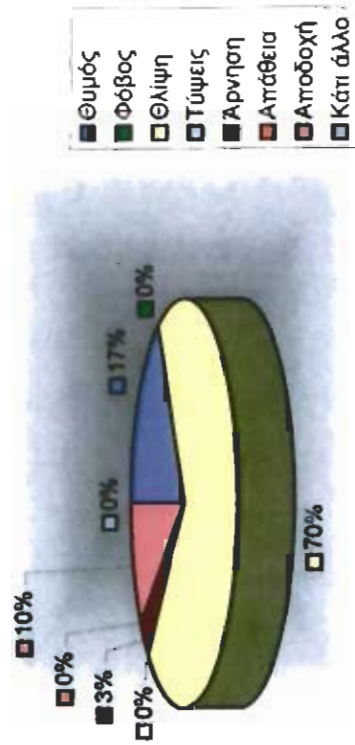
Ερώτηση 17

Αν ναι, ποια ήταν η πρώτη σας αντίδραση;

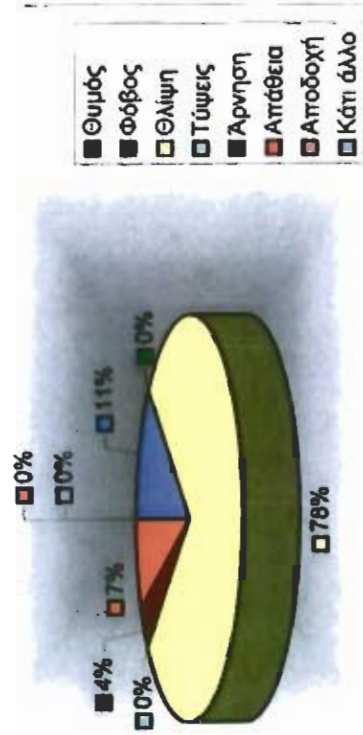
Απαντήσεις ερωτηθέντων ΣΕΥΠ	
Θυμός	5
Φόβος	0
Θλίψη	21
Τύψεις	0
Άρνηση	1
Απάθεια	0
Αποδοχή	3
Κάτι άλλο	0

Απαντήσεις ερωτηθέντων Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Θυμός	3
Φόβος	0
Θλίψη	22
Τύψεις	0
Άρνηση	1
Απάθεια	2
Αποδοχή	0
Κάτι άλλο	0

ΠΡΩΤΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ-ΣΕΥΠ

ΠΡΩΤΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 17^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Από τους 30 εκπαιδευτικούς και τους 28 ιατρούς που απάντησαν πως έχουν βιώσει την απώλεια κάποιου αγαπημένου τους προσώπου τα τελευταία πέντε χρόνια, το μεγαλύτερο ποσοστό, 70% στη ΣΕΥΠ δήλωσε πως η πρώτη αντίδραση τους ήταν να νιώσουν *θλίψη*, απάντηση που έλαβε ποσοστό 78% στο δείγμα των ιατρών.

Οι απαντήσεις *Φόβος*, *τύψεις* και *απάθεια* εμφανίζονται με μηδενικό ποσοστό και στους δύο χώρους, ενώ μικρά ποσοστά αντιστοιχούν στις απαντήσεις: *θυμός* με 17% στη ΣΕΥΠ και 11% στο Γ.Π.Ν.Ρίου, *άρνηση* με 3% στη ΣΕΥΠ και 4% στο Γ.Π.Ν.Ρίου. Τέλος η απάντηση *αποδοχή* εμφανίζει ένα 10% στη ΣΕΥΠ και μηδενικό ποσοστό στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ο φόβος απέναντι στο χαμό ενός αγαπημένου προσώπου βασίζεται κυρίως στην απέραντη θλίψη που νιώθουμε διότι αντιλαμβανόμαστε πως δεν θα ξαναδούμε το πρόσωπο αυτό. Γεγονός που διαπιστώθηκε και κατά την ερευνητική διαδικασία. Ο κύριος παράγοντας της θλίψης που αναστατώνει την ψυχοσύνθεση μας είναι τα συναισθήματα που τρέφουμε για τον θανόντα και ο φόβος της απώλειας του προσώπου αυτού από τη ζωή μας.

Ερώτηση 18

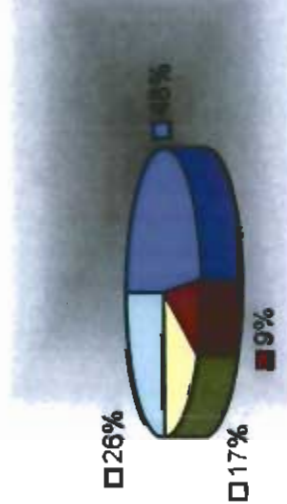
Γιατί πιστεύετε πως οι άνθρωποι πενθούν όταν χάσουν ένα αγαπημένο πρόσωπο ;

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Επειδή παύουν να βλέπουν το θανάτο	17
Από φόβο για το προσωπικό τους Θάνατο	3
Για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους	6
Για να αποδώσουν φόρο τιμής το νεκρό πρόσωπο	9

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Επειδή παύουν να βλέπουν το θανάτο	18
Από φόβο για τον προσωπικό τους Θάνατο	2
Για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους	7
Για να αποδώσουν φόρο τιμής στο νεκρό πρόσωπο	8

ΓΙΑΤΙ ΠΕΝΘΟΥΜΕ-ΣΕΥΠ

- Επειδή παύουν να βλέπουν το θανάτο
- Από φόβο για το προσωπικό τους Θάνατο
- Για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους
- Για να αποδώσουν φόρο τιμής το νεκρό πρόσωπο

ΓΙΑΤΙ ΠΕΝΘΟΥΜΕ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

- Επειδή παύουν να βλέπουν το θανάτο
- Από φόβο για τον προσωπικό τους Θάνατο
- Για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους
- Για να αποδώσουν φόρο τιμής στο νεκρό πρόσωπο

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 18^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Η βιβλιογραφικές μελέτες και αναφορές αποδίδουν στην διαδικασία του πένθους χαρακτήρα ανακούφισης για τον πενθούντα, αφού αποτελεί μέσο για την εξωτερική των δυσάρεστων συναισθημάτων που τους προκαλεί ο Θάνατος κάποιου συγγενικού ή φιλικού προσώπου. Κατά την πένθιμη περίοδο το άτομο, μέσα από τα στάδια του πένθους καταφέρνει να νικήσει την άρνησή του για το Θάνατο και να τον αποδεχθεί εν τέλει.

Ωστόσο το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων και στους δύο χώρους θεωρούν πως οι άνθρωποι πενθούν επειδή *παύουν να βλέπουν το θανάοντα*. Η απάντηση αυτή έλαβε το 48% του συνολικού ποσοστού στη ΣΕΥΠ και το 51% στο Γ.Π.Ν.Ρίου, ενώ η απάντηση *για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους* το 17% στη ΣΕΥΠ και το 20% στο Γ.Π.Ν.Ρίου.

Το 26% το δείγματος των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ υποστήριξε πως πενθούμε για να *αποδώσουμε φόρο τιμής στο νεκρό πρόσωπο*, την ίδια απάντηση έδωσε το 23% στο Γ.Π.Ν.Ρίου. Τέλος ένα ποσοστό της τάξης του 9% στη ΣΕΥΠ ανέφερε πως *πενθούμε φοβούμενοι των προσωπικό μας Θάνατο*, η ίδια απάντηση στο Γ.Π.Ν.Ρίου έλαβε το 6%.

Εδώ παρουσιάστηκε μια σχετική διαφοροποίηση στις απαντήσεις, σχετικά με το φύλο των ερωτηθέντων. Το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου δείγματος και στους δύο χώρους, θεωρεί πως οι άνθρωποι πενθούν επειδή *παύουν να βλέπουν το θανάοντα*. Αντίθετα το μεγαλύτερο ποσοστό του ανδρικού φύλου και στους δύο χώρους πιστεύουν ότι το πένθος είναι μια διαδικασία απόδοσης φόρου τιμής στο θανάοντα. Γεγονός που κρίνεται αξιοσημείωτο.

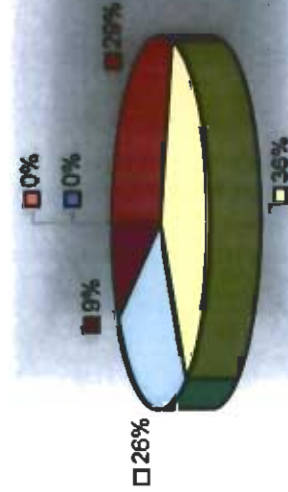
Ερώτηση 19

Γενικότερα σας απασχολεί το γεγονός του θανάτου, το σκεφτόσαστε;

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Πολύ συχνά	0
Συχνά	10
Μερικές φορές	13
Σπάνια	9
Ποτέ	3
Κάτι άλλο	0

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Πολύ συχνά	0
Συχνά	14
Μερικές φορές	12
Σπάνια	7
Ποτέ	2
Κάτι άλλο	0

ΣΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΕΙ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-ΣΕΥΠ

ΣΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΕΙ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 19^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να αναφέρουν εάν τους απασχολεί και σκέφτονται το γεγονός του θανάτου. Όπως παρατηρείται και στα παραπάνω διαγράμματα, το 36% του δείγματος των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ φαίνεται να σκέφτεται σχετικά με το θάνατο *μερικές φορές*, το 29% *συχνά*, το 26% *σπάνια* και το 9% *ποτέ*. Μηδενικά είναι τα ποσοστά στις απαντήσεις *πολύ συχνά* και *κάτι άλλο*.

Τα ποσοστά στο δείγμα των ιατρών διαμορφώθηκαν με τα παρακάτω νούμερα: *συχνά* 40%, *μερικές φορές* 34%, *σπάνια* 20%, *ποτέ* 6% *πολύ συχνά* και *κάτι άλλο* 0%.

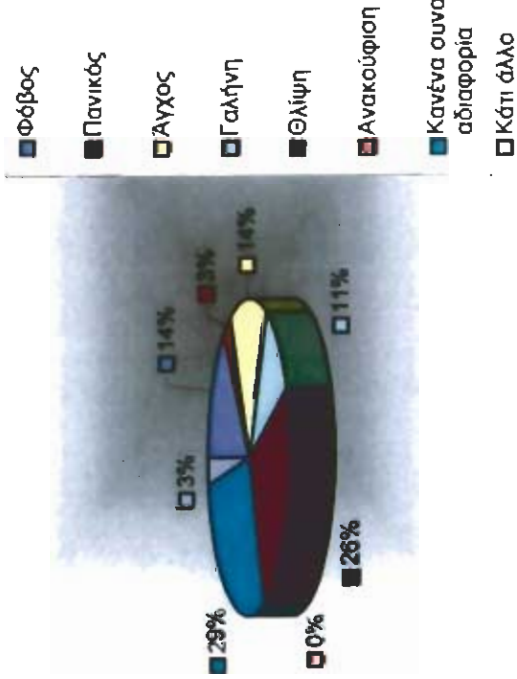
Να επισημανθεί πως ο μεγαλύτερος αριθμός των ατόμων που απάντησαν πως σκέφτονται πολύ συχνά το Θάνατο, σε παραπάνω ερώτηση σχετικά με την οικογενειακή τους κατάσταση δήλωσαν χηρεύοντες. Άρα συμπεραίνουμε πως η χηρεία επηρεάζει τη στάση των ανθρώπων απέναντι στο φαινόμενο του Θανάτου.

Ερώτηση 20

Στη σκέψη πως κάποια ημέρα θα επέλθει και ο προσωπικός σας Θάνατος, ποιό είναι το πρώτο συναίσθημα που σας δημιουργείται;

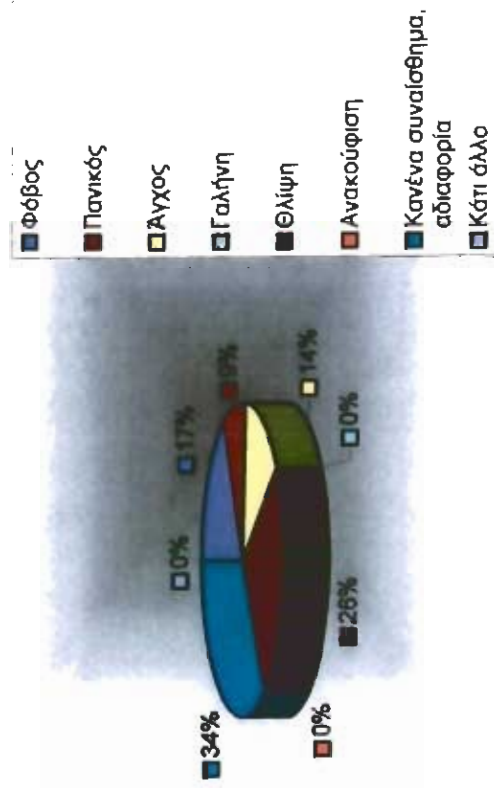
Απαντήσεις ερωτηθέντων ΣΕΥΠ	
Φόβος	5
Πανικός	1
Άγχος	5
Γαλήνη	4
Θλίψη	9
Ανακούφιση	0
Κανένα συναίσθημα, αδιαφορία	10
Κάτι άλλο	1

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-ΣΕΥΠ

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Φόβος	6
Πανικός	3
Άγχος	5
Γαλήνη	0
Θλίψη	9
Ανακούφιση	0
Κανένα συναίσθημα, αδιαφορία	12
Κάτι άλλο	0

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 20¹⁵ ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Η αντιμετώπιση της ιδέας του προσωπικού θανάτου των ερωτηθέντων, ώθησε τους περισσότερους να αναφερθούν σε αρνητικά συναισθήματα όπως φόβο, άγχος, θλίψη και πανικό. Όπως έχει διατυπωθεί και στο κεφάλαιο πέντε, όσο προετοιμασμένοι και αν είμαστε σχετικά με το φαινόμενο του Θανάτου όταν σκεφτόμαστε τον ερχομό του προσωπικού μας Θανάτου μας καταβάλουν συναισθήματα δεισιδαιμονίας άγχους και πανικού.

Αναλυτικά τα ποσοστά στο δείγμα της ΣΕΥΠ διαμορφώθηκαν ως εξής: Φόβος 14%, Πανικός 3%, Άγχος 14%, Γαλήνη 11%, Θλίψη 26%, Ανακούφιση 0%, Κανένα συναίσθημα αδιαφορία 29%, Κάτι άλλο 3%.

Το δείγμα του Γ.Π.Ν.Ρίου απέδωσε τα εξής ποσοστά: Φόβος 17%, Πανικός 9%, Άγχος 14%, Γαλήνη 0%, Θλίψη 26%, Ανακούφιση 0%, Κανένα συναίσθημα αδιαφορία 34%, Κάτι άλλο 0%.

Να σημειωθεί ότι το 11% που στη ΣΕΥΠ που έδωσε την απάντηση γαλήνη είναι όλοι άγαμοι και οι περισσότεροι ζουν μόνοι.

ΕΡΩΤΗΣΗ 21^η

Η ερώτηση αυτή επιλέχθηκε να συνταχθεί ως ανοιχτού τύπου με σκοπό την προσωπική έκφραση του κάθε ερωτηθέντα για το φαινόμενο του Θανάτου. Η ερώτηση διατυπώθηκε ως εξής: " Τι σημαίνει Θάνατος για εσάς;"

Η συντριπτική πλειοψηφία, σχεδόν το σύνολο των ερωτηθέντων και των δύο εργασιακών χώρων χαρακτήρισε το Θάνατο είτε ως τη *φυσική κατάληξη της ζωής*, είτε ως ένα *φυσικό αναπόφευκτο βιολογικό γεγονός*.

Γενικότερα παρατηρήθηκε μέσα από τις απαντήσεις, μια αποδοχή και αναγνώριση, ταυτόχρονα του Θανάτου και από τα δύο δείγματα που σε παραπάνω ερωτήματα είχαν απορρίψει τον Θάνατο από την καθημερινότητά τους, από τις σκέψεις και τις συζητήσεις τους. Γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως όλοι γνωρίζουμε την κατάληξή μας και πως η ιδέα του Θανάτου υπάρχει κάπου μέσα στο πίσω μέρος των σκέψεων μας, και πως προσπαθούμε να τη συγκρατήσουμε εκεί. Αυτό μας ωθεί στο να αντιμετωπίζουμε το ζήτημα του Θανάτου με προκατάληψη.

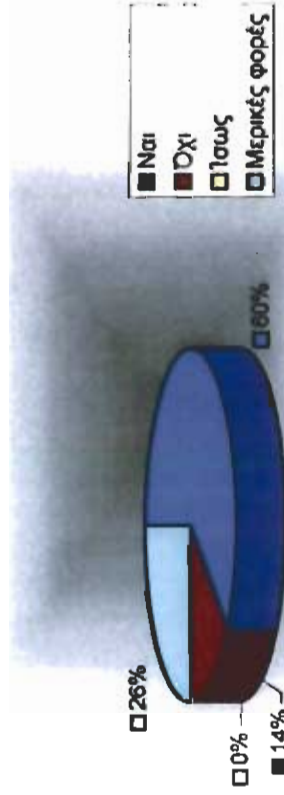
Ερώτηση 22

Θεωρείτε πως η πίστη σε κάτι ανώτερο, (Θεό), μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου;

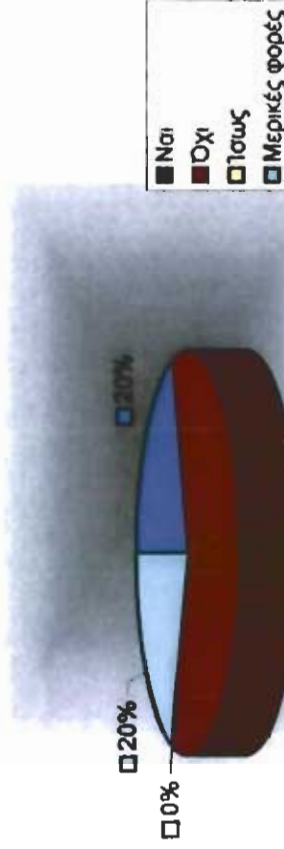
Απαντήσεις ερωτηθέντων ΣΕΥΔ	
Ναι	21
Όχι	5
Ίσως	0
Μερικές φορές	9

Απαντήσεις ερωτηθέντων Γ.Π.Ν.Ρ'ιου	
Ναι	7
Όχι	21
Ίσως	0
Μερικές φορές	7

Η ΠΙΣΤΗ ΣΤΟ ΘΕΟ ΒΟΗΘΑΕΙ ΣΤΟ ΝΑ ΑΠΟΔΕΧΘΟΥΜΕ ΤΗΝ ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-ΣΕΥΠ

Η ΠΙΣΤΗ ΣΤΟ ΘΕΟ ΒΟΗΘΑΕΙ ΣΤΟ ΝΑ ΑΠΟΔΕΧΘΟΥΜΕ ΤΗΝ ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ-Γ.Π.Ν.Ρ'ΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 22^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Στα παραπάνω γραφήματα μπορούμε με ευκολία να παρατηρήσουμε την μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις απόψεις των δύο δειγμάτων, σχετικά με το αν η πίστη σε κάτι ανώτερο, στο Θεό, μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου.

Το 60% των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ θεωρούν πως η πίστη μπορεί να συμβάλει θετικά στην αποδοχή του γεγονότος του Θανάτου, ενώ την ίδια άποψη έχει μόλις το 20% του δείγματος των ιατρών, που στην πλειοψηφία τους, 60%, θεωρούν πως η πίστη δεν μπορεί να μεταβάλλει την στάση των ανθρώπων απέναντι στο Θάνατο και να τον αποδεχθούν. Το αντίστοιχο ποσοστό στο δείγμα των εκπαιδευτικών αγγίζει μόλις 14%. Η απάντηση *Μερικές φορές*, έλαβε στη ΣΕΥΠ το 26% και στο Γ.Π.Ν.Ρίου το 20%. Τέλος η απάντηση *Ίσως* διαμορφώθηκε με μηδενικό ποσοστό και στους δύο χώρους.

Συμπερασματικά να αναφερθεί ότι λόγο της μεγάλης ψαλίδας που δημιουργήθηκε σχετικά με το ζήτημα της πίστης και του Θανάτου, το αντικείμενο εργασίας είναι πολύ πιθανό να επηρεάζει την διαμόρφωση των στάσεων των εργαζομένων απέναντι στο φαινόμενο του Θανάτου και όχι μόνο. Συγχρόνως παρατηρήθηκε πως το 60% των εκπαιδευτικών που θεωρούν πως η πίστη σε κάτι ανώτερο μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου, αποτελείται σχεδόν εξολοκλήρου από τους εκπαιδευτικούς εκείνους που σε προηγούμενη ερώτηση (19) απάντησαν πως ο θάνατος τους απασχολεί και τον σκέφτονται συχνά.

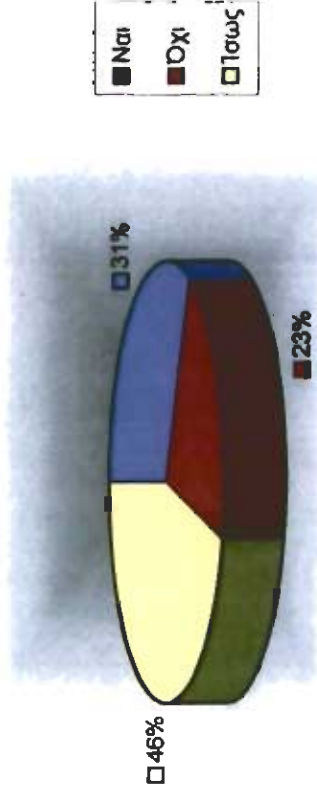
Ερώτηση 23

Σύμφωνα με το Χριστιανισμό, υπάρχει ζωή μετά το Θάνατο. Εσείς το πιστεύετε;

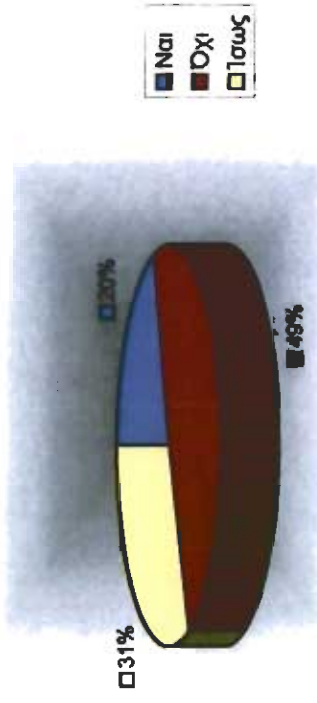
Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Ναι	11
Όχι	8
Ίσως	16

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Ναι	7
Όχι	17
Ίσως	11

ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΣΤΗ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΟ ΖΩΗ-ΣΕΥΠ

ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΣΤΗ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΟ ΖΩΗ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 23^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Από τα ποσοστά που εμφανίζονται στα παραπάνω διαγράμματα, παρατηρείται μια σχετική απόκλιση σχετικά με τις απαντήσεις των δύο δειγμάτων στην ερώτηση αυτή. Όπως απεικονίζεται και στα γραφήματα το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών, δηλαδή το 46% απάντησε πως *Ίσως* να υπάρχει μεταθανάτιο ζωή. Αντίθετα το μεγαλύτερο ποσοστό των ιατρών με 49% θεωρεί πως δεν υπάρχει ζωή μετά το Θάνατο και σημείωσε την απάντηση *Όχι*, ενώ στην ίδια απάντηση, το ποσοστό στη ΣΕΥΠ άγγιξε μόλις το 23%. *Ίσως* απάντησε το 31% των ιατρών και τέλος, *Όχι* απάντησε το 23% των εκπαιδευτικών.

Η "ψαλίδα " αυτή που δημιουργήθηκε με την παραπάνω ερώτηση ενισχύει την υπόθεση σχετικά με τη διαφοροποίηση της στάσης των ανθρώπων ανάλογα με τον επαγγελματικό τους χώρο.

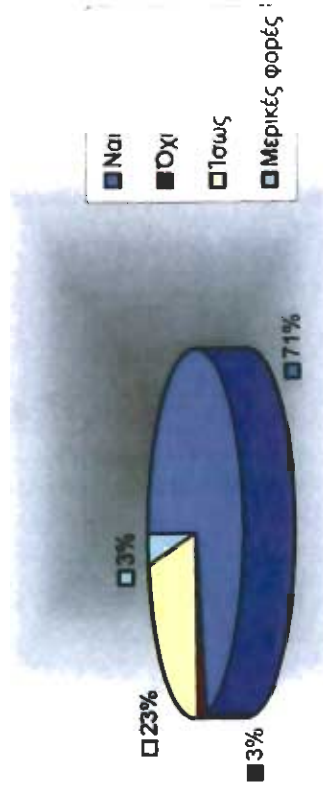
Ερώτηση 24

Πιστεύετε ότι ανάλογα με το θρήσκευμα διαφοροποιείται η στάση των ανθρώπων απέναντι στο Θάνατο;

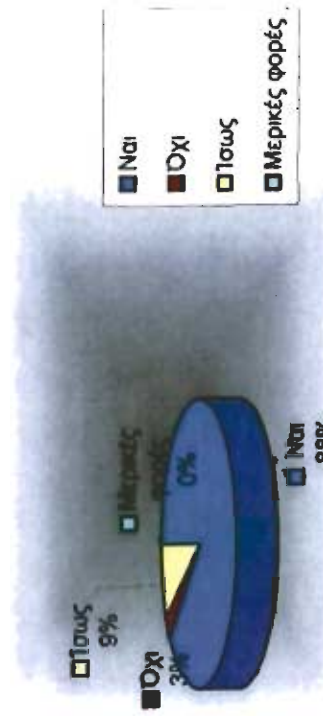
Απαντήσεις ερωτηθέντων -ΣΕΥΠ	
Ναι	25
Όχι	1
Ίσως	8
Μερικές φορές	1

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Ναι	31
Όχι	1
Ίσως	3
Μερικές φορές	0

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΕΙ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ ΤΗ ΣΤΑΣΗ ΜΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ-ΣΕΥΠ

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΕΙ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ ΤΗ ΣΤΑΣΗ ΜΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 24^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Το μεγαλύτερο ποσοστό και των δύο δειγμάτων, όπως παρατηρείται και στα παραπάνω γραφήματα, θεωρεί πως η στάση των ανθρώπων απέναντι στο Θάνατο, διαφοροποιείται, ανάλογα με το θρήσκευμα τους.

Το ποσοστό των εκπαιδευτικών που έδωσε θετική απάντηση άγγιξε το 71% και των ιατρών το 88%. Η αρνητική απάντηση έλαβε και στους δύο χώρους το 3% από το σύνολο των ερωτηθέντων. Το 23% στη ΣΕΥΠ επέλεξε την απάντηση *Ίσως*, την ίδια απάντηση έδωσε το 9% στο Γ.Π.Ν.Ρίου. Τέλος ένα ποσοστό της τάξεως του 3% από το σύνολο των εκπαιδευτικών έδωσε την απάντηση *Μερικές Φορές*, η ίδια απάντηση δεν διαμόρφωσε κανένα ποσοστό από το δείγμα των ιατρών διότι κανείς δεν την επέλεξε.

Σύμφωνα πάντα με τις βιβλιογραφικές αναφορές και μελέτες, θεωρείται δεδομένη η διαφοροποίηση των στάσεων των ανθρώπων ανάλογα με το θρήσκευμα τους. Γεγονός που δικαιολογείται, από το διαφορετικό προσωπείο και ρόλο που η εκάστοτε θρησκεία αποδίδει στο γεγονός του τέλους της ζωής. Ο Θάνατος αποτελεί μια μεταβαλλόμενη έννοια, ανάλογα με το πιστεύω του κάθε ατόμου και κάθε θρησκεία πρεσβεύει μια διαφορετική θεωρία για το γεγονός αυτό. Άλλοτε την ύπαρξη της 'αθάνατης ψυχής' άλλοτε όχι. Άλλοτε την μεταβίβαση μας σε μία άλλη διάσταση και άλλοτε την επαναφορά μας στη ζωή μέσω της μετενσάρκωσης.

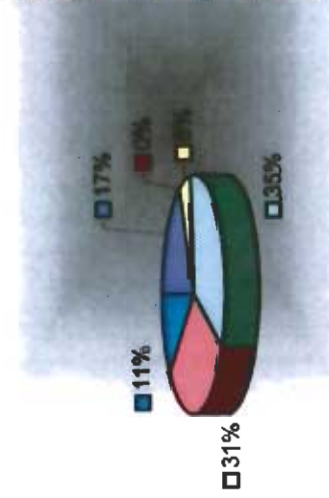
Ερώτηση 25

Εσείς τι πιστεύετε ότι συμβαίνει μετά το Θάνατο;

Απαντήσεις ερωτηθέντων -ΣΕΥΠ	
Μετάβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο	6
Μετενσάρκωση	0
Πνευματική ολοκλήρωση, αρμονία	2
Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση	12
Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα	11
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	4

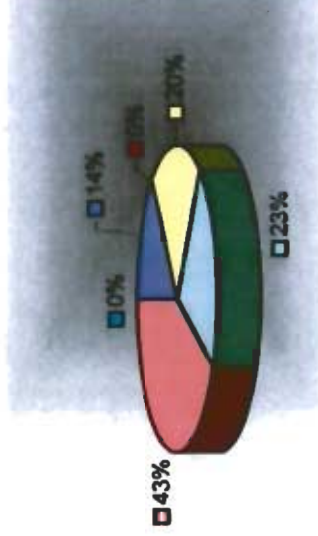
Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Μετάβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο	5
Μετενσάρκωση	0
Πνευματική Ολοκλήρωση	7
Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση	8
Παύουμε να υπάρχουμε δεν υπάρχει τίποτα	15
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	0

ΤΙ ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ- ΣΕΥΠ

- Μετάβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο
- Μετενσάρκωση
- Πνευματική ολοκλήρωση, αρμονία
- Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση
- Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα
- Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

ΤΙ ΠΙΣΤΕΥΕΤΕ ΟΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ- Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

- Μετάβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο
- Μετενσάρκωση
- Πνευματική Ολοκλήρωση
- Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση
- Παύουμε να υπάρχουμε δεν υπάρχει τίποτα
- Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 25^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Στην εικοστή πέμπτη (25) ερώτηση, ζητήθηκε από τους ερωτούμενους των δύο χώρων να αναφέρουν τι θεωρούν εκείνοι πως συμβαίνει μετά τον Θάνατο. Τα ποσοστά διαμορφώθηκαν ως εξής:

Το 35% των εκπαιδευτικών έδωσαν την απάντηση *Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση*, το 31% την απάντηση *Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα*, ακολουθούν οι απαντήσεις *Μεταβίβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο* και *Πνευματική ολοκλήρωση και αρμονία* με ποσοστά 17% και 6% αντίστοιχα. Ενώ το 11% του συνολικού δείγματος των εκπαιδευτικών στην απάντηση κάτι άλλο αναφέρετε τι, συμπλήρωσαν πως δεν γνωρίζουν τι μπορεί να συμβαίνει μετά το τέλος της ζωής.

Ο μεγαλύτερος αριθμός του δείγματος των ιατρών του Γ.Π.Ν.Ρίου με ποσοστό 43% έδωσε την απάντηση *Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα* και το 23% την απάντηση *Μεταβίβαση σε μια άλλη διάσταση*. Ακολουθούν οι απαντήσεις, *Πνευματική ολοκλήρωση και αρμονία* με 20% και *Μεταβίβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο* με ποσοστό 14%.

Αξιοσημείωτο κρίνεται το ότι οι ερωτηθέντες και των δύο χώρων που έδωσαν την απάντηση *Μεταβίβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο*, ήταν σχεδόν όλοι ηλικίας άνω των 50 ετών. Ενώ την απάντηση *Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα* την επέλεξαν κυρίως άτομα μικρότερης ηλικίας μεταξύ 30 και 37. Διακρίνεται λοιπόν μια διαφοροποίηση μεταξύ των απόψεων των ατόμων που βρίσκονται στη μέση και ύστερη ενήλικη ζωή και μια τάση αποδοχής του τέλους της ζωής από τα άτομα που βρίσκονται σε ηλικίες 50 και άνω.

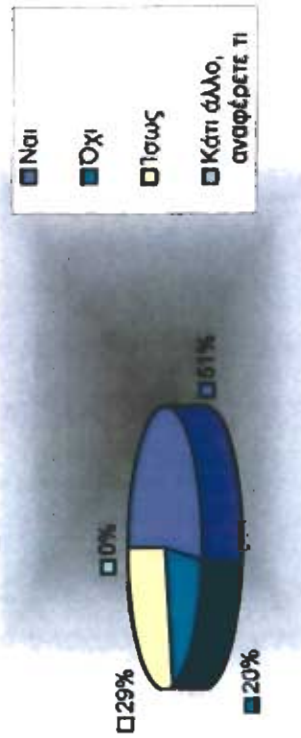
Ερώτηση 26

Εάν κάποια στιγμή στο μέλλον δυσκολευθείτε να εξοικειωθείτε με την ιδέα του Θανάτου, με αποτέλεσμα αυτό να έχει αντίκτυπο στην ψυχασύνθεσή σας, θα ζητούσατε τη βοήθεια κάποιου ειδικού (ψυχολόγου, κοινωνικού λειτουργού κτλ);

Απαντήσεις ερωτηθέντων-ΣΕΥΠ	
Ναι	18
Όχι	7
Ίσως	10
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	0

Απαντήσεις ερωτηθέντων-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ	
Ναι	20
Όχι	7
Ίσως	8
Κάτι άλλο, αναφέρετε τι	0

ΘΑ ΖΗΤΟΥΣΑΤΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΔΙΚΟΥ-ΣΕΥΠ

ΘΑ ΖΗΤΟΥΣΑΤΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΕΙΔΙΚΟΥ-Γ.Π.Ν.ΡΙΟΥ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ 26^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ

Είναι φανερό, με την αναπαράσταση των αποτελεσμάτων στα δύο γραφήματα, πως ο μεγαλύτερος αριθμός των ερωτηθέντων και στους δύο χώρους θα ζητούσαν τη βοήθεια κάποιου ειδικού σε περίπτωση που θα αντιμετώπιζαν με δυσκολία το φαινόμενο του Θανάτου. Το ποσοστό στη ΣΕΥΠ άγγιξε το 51% και στο Γ.Π.Ν.Ρίου το 57%

Την απάντηση *Όχι* την επέλεξε το 20% των εκπαιδευτικών αλλά και των ιατρών (20%). Ενώ η απάντηση *Ίσως*, έλαβε 29% στη ΣΕΥΠ και 23% στο Γ.Π.Ν.Ρίου. Τέλος μηδενικό ποσοστό διαμόρφωσε η απάντηση *Κάτι άλλο, αναφέρετε τι* και στους δύο χώρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έναρξη της έρευνας είχε ως έναυσμα τη μελέτη της στάσης των εκπαιδευτικών της ΣΕΥΠ και των ιατρών του Γ.Π.Ν.Ρίου απέναντι στο ζήτημα του τέλους της ζωής, στο φαινόμενο του Θανάτου. Η υπόθεση της έρευνας ήταν πως τα αποτελέσματα που θα προέκυπταν θα έδειχναν πως οι ιατροί θα ήταν περισσότερο εξοικειωμένοι με το Θάνατο λόγω του εργασιακού τους αντικειμένου.

Σχετικά με το ζήτημα του διαφορετικού εργασιακού αντικειμένου παρατηρήθηκε, με βάση πάντα τα αποτελέσματα της έρευνας, μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις απόψεις των δύο δειγμάτων σχετικά με το αν η πίστη στο Θεό μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ιατρών θεωρεί πως η πίστη δεν μπορεί να συμβάλει βοηθητικά, ώστε το άτομο να αφομοιώσει με ευκολία την έννοια του Θανάτου. Σε αντίθεση με την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που το πιστεύει. Η απόκλιση αυτή, μεταξύ των απόψεων των ερωτηθέντων πιστοποιείται και από το ερώτημα που τους τέθηκε, σχετικά με τη μεταθανάτιο ζωή. Εδώ από τις απαντήσεις που δόθηκαν, δημιουργήθηκε μια ψαλίδα που ενισχύει την αρχική υπόθεση της έρευνας που αφορά τη διαφορετικότητα του εργασιακού χώρου και αντικειμένου.

Επίσης από τα αποτελέσματα των απαντήσεων πιστοποιείται ο βιβλιογραφικός χαρακτηρισμός του Θανάτου, ως θέμα "ταμπού" στις ημέρες μας, αφού σκιαγραφείται μια υποσυνείδητη άρνηση του Θανάτου από τους ανθρώπους που τον απομακρύνουν από την καθημερινότητά τους και από τις συζητήσεις τους.

Επιπροσθέτως, οι ερωτηθέντες επιβεβαίωσαν την βιβλιογραφική αναφορά που περιελάμβανε τα συναισθήματα και τις αντιδράσεις απέναντι στην απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου. Κατά την θεωρητική αλλά και την ερευνητική διαδικασία διαπιστώθηκε, πως ο φόβος απέναντι στο χαμό κάποιου αγαπημένου μας, έχει σαν κύρια βάση τη θλίψη που μας κυριεύει όταν διαπιστώσουμε πως δεν θα τον ξαναδούμε, την απώλεια του δηλαδή από τη ζωή μας.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τη βιβλιογραφική επισκόπηση έρχονται τα αποτελέσματα των ερωτηθέντων και των δύο δειγμάτων, σχετικά με την πένθιμη περίοδο. Οι διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις αποδίδουν στην περίοδο αυτή, χαρακτήρα ανακούφισης για τον πενθούντα, έπειτα από την εξωτερίκευση των αρνητικών συναισθημάτων, με αποτέλεσμα την αποδοχή, εν τέλει του φαινομένου του Θανάτου. Αντιθέτως, και τα δύο δείγματα της έρευνας, στην πλειοψηφία τους, πιστεύουν ότι η πένθιμη περίοδος διαδραματίζεται είτε επειδή παύουμε να βλέπουμε τον θανόντα, είτε για να του αποδώσουμε "φόρο τιμής".

Από το ίδιο είδος ερώτησης προέκυψε μια σχετικά μεγάλη διαφοροποίηση, στις απαντήσεις μεταξύ των ερωτηθέντων γυναικών και

ανδρών. Το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου δείγματος θεωρεί πως οι άνθρωποι πενθούν λόγω του ότι παύουν να βλέπουν το θανάτο, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του ανδρικού δείγματος πιστεύουν, πως το πένθος είναι μια περίοδος απόδοσης τιμής στο νεκρό πρόσωπο. Εμφανίζεται δηλαδή, εδώ μια διαφοροποίηση στις στάσεις, που ενίοτε, μπορεί να οφείλεται στο φύλο των ανθρώπων.

Θα πρέπει, επίσης να αναφερθεί ως βασικό συμπέρασμα της έρευνας, πως η οικογενειακή κατάσταση βρέθηκε να επηρεάζει και να διαφοροποιεί τη στάση των ανθρώπων σχετικά με το τέλος της ζωής. Το μεγαλύτερο ποσοστό των δειγμάτων και των δύο χώρων που απάντησαν πως σκέφτονται πολύ συχνά το Θάνατο, σε σχετική ερώτηση δήλωσαν χηρεύοντες στην οικογενειακή τους κατάσταση, ενώ εκείνη που δήλωσαν πως είναι έγγαμοι απάντησαν όλοι πως δεν σκέφτονται ποτέ το ζήτημα του Θανάτου, είναι κάτι που δεν τους απασχολεί. Άρα συμπεραίνουμε πως η οικογενειακή κατάσταση επηρεάζει τη στάση των ανθρώπων απέναντι στο φαινόμενο του Θανάτου. Αυτό διαπιστώθηκε και από το ποσοστό εκείνο που υποστήριξε πως η σκέψη του προσωπικού τους θανάτου τους προκαλεί ένα αίσθημα γαλήνης. Όλα τα άτομα που έδωσαν αυτοί την απάντηση είναι άγαμα.

Συγχρόνως παρατηρήθηκε πως το σύνολο εκείνο του δείγματος που θεωρούν πως η πίστη σε κάτι ανώτερο μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου, αποτελείται σχεδόν εξολοκλήρου από ερωτηθέντες που δήλωσαν πως ο θάνατος είναι ένα ζήτημα που τους απασχολεί και το σκέφτονται συχνά. Μεγαλύτερη όμως τεκμηρίωση, σχετικά με τη μεταβολή των στάσεων ανάλογα με το θρήσκευμα, αποτελούν οι διάφορες βιβλιογραφικές αναφορές και μελέτες. Εδώ ο Θάνατος παρουσιάζεται με διάφορες μορφές, έννοιες και ρόλους, αφού κάθε θρήσκευμα πρεσβεύει και κάτι διαφορετικό.

Εντυπωσιακή είναι επίσης και η διαφορά που δημιουργήθηκε μεταξύ των ερωτηθέντων που βρίσκονται ηλικιακά μεταξύ 30 και 37 και εκείνων που βρίσκονται από 50 και άνω. Η διαφοροποίηση αυτή εμφανίστηκε καθαρά όταν το δείγμα ρωτήθηκε σχετικά με το τι θεωρούν πως συμβαίνει μετά το Θάνατο. Τα άτομα της υψηλότερης ηλικιακής φάσης πιστεύουν στην πλειοψηφία τους πως είτε μεταβιβαζόμαστε στην κόλαση ή στον παράδεισο, είτε μεταβιβαζόμαστε σε μια άλλη διάσταση. Αντίθετα τα άτομα της πιο νεαρής ηλικίας εξέφρασαν μια άρνηση σχετικά με τη μεταθανάτιο ζωή, δηλώνοντας πως όταν επέρχεται ο Θάνατος, παύουμε να υπάρχουμε και δεν υπάρχει απολύτως τίποτα.

Ολοκληρώνοντας να επισημανθεί πως τα δείγματα και των δύο εργασιακών χώρων στην πλειοψηφία τους θα ζητούσαν τη βοήθεια κάποιου ειδικού εάν στο μέλλον, ο Θάνατος επηρέαζε την ψυχοσύνθεσή τους

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Με βάση τα αποτελέσματα της θεωρητικής ανασκόπησης αλλά και της έρευνας που διεξήχθη για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας, έγινε αντιληπτό πως ο Θάνατος είναι ένα γεγονός που προκαλεί αμφιθυμικά συναισθήματα στους ανθρώπους. Ενώ όλοι γνωρίζουμε πως είναι η φυσική κατάληξη της ζωής και πως οτιδήποτε γεννιέται κάποια μέρα θα καταλήξει, αποφεύγουμε να αντιμετωπίσουμε το Θάνατο σαν ένα γεγονός που λαμβάνει χώρα στην καθημερινότητά μας και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι στη ζωή μας.

Παρόλα αυτά οι φόβοι που μας κυριεύουν σκεφτόμενοι τον Θάνατο, είναι εν μέρει κατανοητοί, διότι επηρεαζόμαστε από το άγνωστο αφού δεν γνωρίζουμε τι μπορεί να συμβεί μετά την διέλευση του τέλους της ζωής.

Όσο περισσότερο όμως αντιμετωπίζουμε το φαινόμενο του Θανάτου με προκατάληψη, τόσο ο Θάνατος μεταλλάσσεται σε ένα ξένο και τρομακτικό για εμάς γεγονός που και μόνο στο άκουσμα του νιώθουμε απόγνωση και τρόμο.

Ως απόφθεγμα τις παραπάνω εργασίας που βασίστηκε κυρίως σε μελέτες ψυχολογικές, κοινωνιολογικές και θρησκευτικές, είναι πως όσο λιγότερο φοβόμαστε το Θάνατο τόσο περισσότερο αγαπάμε τη ζωή και την βιώνουμε με μεγαλύτερη ευχαρίστηση και περισσότερη ευλάβεια απέναντι σε κάθε τι που την απαρτίζει. Έτσι όταν κάποια μέρα θα βρεθούμε αντιμέτωποι με τον προσωπικό μας Θάνατο θα νιώθουμε έτοιμοι να ακολουθήσουμε πια αυτή την καινούργια πορεία γεμάτοι από τις εικόνες της ζωής, την αγάπη που προσφέραμε και μας πρόσφεραν και όλα εκείνα για τα οποία παλέψαμε να δημιουργήσουμε. Ο θάνατος θα πρέπει να μας προΐδεάζει στο να επιδιώκουμε να απολαμβάνουμε την κάθε στιγμή της ζωής.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. «Εγκυκλοπαίδεια των θρησκειών.», Εκδόσεις: Αλκυών ,1990.
2. Annie Besaut, «Η ζωή μετά το θάνατο.», Τετράκις, 1998.
3. Aries Philippe, «Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου.», 1977.
4. Bacque, Marie-Frederique, «Πένθος και υγεία: άλλοτε και σήμερα: το σοκ της απώλειας. Οι ψυχολογικές επιπτώσεις. Η αντιμετώπιση.», 2001.
5. Elizabeth Kubler – Ross M.D, « Θάνατος: Το τελικό στάδιο της εξέλιξης.», Δίοδος, 1988.
6. Elizabeth Kubler – Ross M.D, «Αυτός που πεθαίνει – on death and dying.» Εκδόσεις :Ταμάσος, 1979.
7. Jesse Weiss, «Το πέρασμα, ο Θάνατος δεν είναι το τέλος.», Εκδόσεις : Διόπτρα.
8. Laplanche, Jean «Ζωή και θάνατος στην ψυχανάλυση» Εκδόσεις : Νεφέλη, 1988.
9. M. Scott. Peck H.P., «Η άρνηση της ψυχής, ευθανασία και θνητότητα», Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
10. M. Scott., Peck H.P., «Η άρνηση της ψυχής, ευθανασία και θνητότητα.», Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
11. Marks M.Issac M.D., «Νικήστε τις φοβίες», Επιμέλεια : Δρ. Ιωάννης Κοσβίκης, ψυχίατρος, Εκδόσεις : Λήθη, Αθήνα, 1991.
12. Neville Rariball, «Η ζωή μετά το θάνατο.» Εκδόσεις: Μπαρμπουνάκης
13. Raimbault, «Το παιδί και ο θάνατος: άρρωστα παιδιά μιλούν για το θάνατο: προβλήματα της κλινικής του πένθους.» Ginette, 1978.
14. Singh, Kirpal, 1894-1974, «Το μυστήριο του θανάτου», Πύρινος Κόσμος 19...
15. Αγγελάκας Σ., Παριστάνου Γρ. Μαρία, «Αιφνίδιος θάνατος.»
16. Αριστοτέλης, Ρητορική (μετάφραση Ηλία Ηλίου)
17. Βασιλειάδης Νικόλαος Π., «Το μυστήριο του θανάτου.», 1994.
18. Ζαν Ζιγκλέρ , «Οι ζωντανοί και ο θάνατος.», Εκδόσεις: Μαλλιάρης Παιδεία, 1982.
19. Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια, «Θάνατος.», λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια, Ιδιοκτησία Αθανάσιος Μαρτίνος, Αθήνα, 1965.
20. Κάλλιστος Ware, «Η ορθόδοξη Εκκλησία.», Επίσκοπος Διοκλείας, 1998.
21. Κιούμπλερ Ρος Ελιζαμπεθ, «Θάνατος μια αλλαγή ζωτικής σημασίας.»
22. Κούπερ Ντέιβιντ , «Ο θάνατος της οικογένειας.» Καστανιώτης.
23. Κούρος Ι., «Ψυχικά προβλήματα και θεραπείες», Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1984.
24. Κριαράς Εμμανουήλ, «Νέο Ελληνικό Λεξικό», Εκδόσεις: Εκδοτική Αθηνών, 1995.
25. Λέο Μπουσκάλια «Η αγάπη.», μετάφρ: Δημήτρης Κωστελένος, Εκδόσεις: Γλάρος, Αθήνα, 1989.

26. Λέο Μπουσκάλια «Να ζεις, ν' αγαπάς και να μαθαίνεις.» .», μετάφρ: Δημήτρης Κωστελένος, Εκδόσεις: Γλάρος, Αθήνα, 1988.
27. Μάικλ Νιούτον, «Ταξίδια της ψυχής.» , Εκδόσεις :Καστανιώτη, 2001.
28. Μακρή Σ. Μαρία, « Ο θάνατος ενός γονιού.»
29. Μαλικιώση – Λοΐζου Μαρία, «Συμβουλευτική Ψυχολογία», Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1984.
30. Μανώλα Ευανθία, «Αντιλήψεις των ενηλίκων για το θάνατο: η διαφοροποίησή τους στη νεαρή, μέση και ύστερη ηλικία.» , 2002.
31. Μαυρόπουλος Αναστάσιος, Τσακίριδης Λάζαρος, «Η νεκρανάσταση ενός Ρώσου.» , Ορθόδοξη Διακονία, Κατερίνη, 1992.
32. Μελέτη θανάτου (La Reflexion Sur La Mort) Ελευθέρα σχολή Φιλοσοφίας «Ο Πλήθων», Βιβλιοπωλείο της εστίας, 2002.
33. Μπαμπινιώτης Γ., «Λεξικό της Νέας Γλώσσας», Εκδόσεις: Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 1998.
34. Μπούκερ Τζον , «Ο θάνατος και οι θρησκείες.» Παπαδήμας.
35. Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, «Θάνατος.» , λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια, Εκδόσεις:Χάρη Πάτση, Αθήνα, 1978-80, τόμος 17^{ος}.
36. Όσσο Ρεμπελ, «Θάνατος.»
37. Παπαδάτου Δανάη «Το πένθος στη ζωή μας.» , 1998.
38. Παπαδόπουλος Νίκος, Dipl.Psyc – Dr Phil, «Λεξικό της Ψυχολογίας.» , Αθήνα, 1994.
39. Παπανούτσος Ε.Π., «Πρακτική φιλοσοφία», Β' έκδοση, Εκδόσεις :Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννενα 1984.
40. Πάπλους Ζαν , «Ζωή και θάνατος στην ψυχανάλυση.» Νεφέλη
41. Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, «Θάνατος.» , λήμμα στην εγκυκλοπαίδεια, Εκδόσεις:Πάπυρος, Αθήνα, 1984, τόμος 27^{ος}, σελ.271-282.
42. Πομπίνος Φοίβος, « Σπουδή θανάτου», Εκδόσεις: Πίτσιλος, Αθήνα, 1996.
43. Ρόμπερτ Νατζέμη, «Ο μυστικός κύκλος της ζωής.» , Κάκτος 1985.
44. Σ. Λαγού και Μ. Παπαδοπούλου, «Κοινωνική εργασία με περιπτώσεις θανάτου.» , ΣΚΛΕ, Εκλογή, Αθήνα, 1991, τεύχος '90.
45. Σάλτζμπεργκερ- Ουίτενμπεργκ, Ίσκα, «Η αυτογνωσία από ψυχαναλυτική θεώρηση και οι ανθρώπινες σχέσεις», Μία κλαϊνική προσέγγιση, Εκδόσεις: Κατσανιώτη, Αθήνα, 1995.
46. Τεγόπουλος- Φυτράκης, «Ελληνικό Λεξικό», Ελευθεροτυπία, Εκδόσεις: Αρμονία, Αθήνα, 1993.
47. Φάρος 1993, Φιλόθες 1930, «Το πένθος: ορθόδοξη, λαογραφική και ψυχολογική θεώρηση.» .
48. Φίλιας, Βασίλης, «Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών.» Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, 1994.
49. Φίλιας, Βασίλης, Κοινωνιολογία Γ' Λυκείου, Εκδόσεις: Ο.Ε.Δ.Β.,Αθήνα, 1983.
50. Φρομ, Έρικ, «Να έχεις ή να είσαι», Εκδόσεις: Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1978.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Aday R., «Belief in afterlife and death anxiety: correlated and comparisons» OMEGA1985, 15(1) 67-65.
2. Aiken.L. «Dying, death and bereavement.» Massachusetts, 1994.
3. Alexander J, Colley R and Adlerstein A, «Is death a matter of indifference?», Journal of Psychology1957, 43, 277-283.
4. Bolt M. «Purpose in life and death concern.» The journal of Genetic Psychology, 1987, 132, 159-160.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το ερωτηματολόγιο που σας δίδεται είναι ανώνυμο και αποτελεί το εργαλείο στην έρευνα για τη στάση των ενηλίκων απέναντι στο Θάνατο. Ο πληθυσμός της έρευνας αποτελείται από το Ιατρικό προσωπικό του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ρίου και τους εκπαιδευτικούς της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών. Παρακαλώ απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις. Ευχαριστώ πολύ για το χρόνο και τη συνεργασία σας.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο   α) Άρρεν   β) Θήλυ

2. Ηλικία

3. Χώρος Εργασίας: α) Α.Τ.Ε.Ι. Πατρών

β) Πανεπιστημιακό Γενικό Νοσοκομείο Ρίου

4. Τίτλος Θέσης

5. Που έχετε ζήσει τον περισσότερο χρόνο της ζωής σας ;

α) Αγροτική περιοχή

β) Ημιαστική περιοχή

γ) Αστική περιοχή

6. Οικογενειακή κατάσταση

α) Άγαμος/η

γ) Σε διάσταση

ε) Χήρος/α

β) Έγγαμος/η

δ) Διαζευγμένος/η

στ) Άλλο

7. Με ποιους συμβιώνετε στον ίδιο χώρο;

α) με τον/την σύζυγο μόνο

β) με τα παιδιά μόνο

γ) με παιδιά και σύζυγο

δ) με γονείς

ε) με συγγενικά πρόσωπα

στ) μόνος/η

ζ) με κάποιο φιλικό πρόσωπο

η) με τον /την σύντροφο

8. Σημειώστε το υψηλότερο μορφωτικό σας επίπεδο :

α) Ανώτερες σπουδές

β) Ανώτατες σπουδές

γ) Μεταπτυχιακές σπουδές

δ) Διδακτορικό

ε) Μεταδιδακτορικές σπουδές

στ) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

9. Πως θα χαρακτηρίζατε την οικονομική σας κατάσταση;

- α) πολύ καλή   β) καλή   γ) μέτρια   δ) κακή

10. Πως θα χαρακτηρίζατε την κατάσταση της υγείας σας;

- α) πολύ καλή   β) καλή   γ) μέτρια
δ) όχι και τόσο καλή

11. Αντιμετωπίζετε κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας αυτό το διάστημα;

- α) Ναι   β) Όχι

12. Η κατάσταση της υγείας σας (καλή ή όχι), πιστεύετε ότι επηρεάζει τη στάση σας απέναντι στο γεγονός του Θανάτου;

- A) Ναι   β) Όχι   γ) Ίσως

13. Τα προβλήματα υγείας που ενδεχομένως να αντιμετωπίζετε κατά καιρούς, σας οδηγούν στο να:

(1 απάντηση)

- α) Σκέφτεστε συνεχώς το Θάνατο
β) Βιώνετε έντονο άγχος
γ) Νιώθετε φόβο για το γεγονός
δ) Προτιμάτε να μη το σκέφτεστε
ε) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

14. Θεωρείτε πως η άποψη των ανθρώπων για το Θάνατο επηρεάζεται από το φύλο τους;

- Α) Ναι   β) Όχι   γ) Ίσως   δ) Μερικές Φορές

15. Αποτελεί ο Θάνατος θέμα συζήτησης στο οικογενειακό και κοινωνικό σας περιβάλλον;

- α) Ναι , πολύ συχνά
β) Ναι, συχνά
γ) Ναι, μερικές φορές
δ) Σπάνια
ε) Όχι, ποτέ

16. Έχετε βιώσει την απώλεια κάποιου αγαπημένου σας προσώπου τα τελευταία πέντε χρόνια;

- α) Ναι   β) Όχι

17. Αν ναι, ποια ήταν η πρώτη αντίδρασή σας όταν συνέβη αυτό;
(1 απάντηση)

- α) Θυμός
β) Φόβος
γ) Θλίψη
δ) Τύψεις
ε) Άρνηση
στ) Απάθεια

ζ) Αποδοχή

η) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

18. Γιατί πιστεύετε πως οι άνθρωποι πενθούν όταν χάσουν ένα αγαπημένο πρόσωπο;

(1 απάντηση)

α) Επειδή παύουν να βλέπουν το θανόντα

β) Από φόβο για τον προσωπικό τους θάνατο

γ) Επειδή το πένθος αποτελεί έθιμο

δ) Για να εξωτερικεύσουν τη θλίψη τους

ε) Για να αποδώσουν 'φόρο τιμής' στο νεκρό πρόσωπο

στ) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

19. Γενικότερα σας απασχολεί το γεγονός του Θανάτου, το σκέφτεστε;

α) Πολύ συχνά

β) Συχνά

γ) Μερικές φορές

δ) Σπάνια

ε) Ποτέ

στ) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

20. Στη σκέψη πως κάποια ημέρα θα επέλθει και ο προσωπικός σας θάνατος, ποιο είναι το πρώτο συναίσθημα που σας δημιουργείται ;(1 απάντηση)

α) Φόβος

β) Πανικός

γ) Άγχος

δ) Γαλήνη

ε) Θλίψη

στ) Ανακούφιση

ζ) Κανένα συναίσθημα, αδιαφορία

η) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

21. Τι σημαίνει Θάνατος για εσάς;

22. Θεωρείτε πως η πίστη σε κάτι ανώτερο (Θεό), μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να αποδεχθεί την ιδέα του Θανάτου;

α) Ναι

β) Όχι

γ) Ίσως

δ) Μερικές Φορές

23. Σύμφωνα με το Χριστιανισμό, υπάρχει ζωή μετά το θάνατο. Εσείς το πιστεύετε;

α) Ναι

β) Όχι

γ) Ίσως

24. Πιστεύετε ότι ανάλογα με το θρήσκευμα διαφοροποιείται η στάση των ανθρώπων απέναντι στο θάνατο;

α) Ναι

β) Όχι

γ) Ίσως

δ) Μερικές φορές

25. Εσείς τι πιστεύετε ότι συμβαίνει μετά τον Θάνατο;

α) Μετάβαση στην κόλαση ή στον παράδεισο

β) Μετενσάρκωση

γ) Πνευματική ολοκλήρωση, αρμονία

δ) Μετάβαση σε μια άλλη διάσταση

ε) Παύουμε να υπάρχουμε, δεν υπάρχει τίποτα

στ) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

26. Εάν κάποια στιγμή στο μέλλον δυσκολευθείτε να εξοικειωθείτε με την ιδέα του Θανάτου, με αποτέλεσμα αυτό να έχει αντίκτυπο στην ψυχοσύνθεσή σας, θα ζητούσατε την βοήθεια κάποιου ειδικού (Ψυχολόγου, Κοινωνικού Λειτουργού κτλ);

α) Ναι

β) Όχι

γ) Ίσως

δ) Κάτι άλλο, αναφέρετε τι

